

LÉTÜNK

TÁRSADALOM • TUDOMÁNY • KULTÚRA
SOCIETY • SCIENCE • CULTURE

LIII. évfolyam, 2023-as évkönyv
Year LIII, Issue 2023

FORUM KÖNYVKIADÓ, ÚJVIDÉK
FORUM PUBLISHING COMPANY, NOVI SAD

KIADJA A FORUM KÖNYVKIADÓ INTÉZET
Published by the Forum Publishing Company

A folyóiratban megjelent tanulmányokat felkért szakemberek lektorálták.

All the contributions in the quarterly journal *Létünk* are refereed by external professionals from the relevant field.

A Szerb Köztársaság Oktatási, Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma a *Létünket* M52-es értékű tudományos folyóiratnak minősítette.

A folyóirat az interneten:
www.letunk.rs

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

008 (05)

LÉTÜNK : társadalom, tudomány, kultúra / Felelős kiadó Virág Gábor. – 1. évf.,
1. sz. (1971)–.– Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1971 –.– 23 cm.

Évente négy szám

ISSN 0350-4158

COBISS.SR-ID 4664578

TARTALOM

BATA Dorián	Válságban a demokrácia – A magyar sajtó első reakciói az 1928-as jugoszláviai parlamenti merényletre	5
MADARÁSZ Marianna	Politikai karikatúrák a Rákosi-korszakban – Tito és a nyugat ábrázolása.	39
PATAKI Valentina	Az online marketing, valamint a különböző generációk (Baby Boomer, X, Y, Z) online vásárlási szokásai	67
PLETIKOSZITY Gábor	A DSPP-gén proteinkódoló szekvenciájában fellépő pontmutációk számítógépes elemzése . . .	93

Európa Kollégium Egyetemista Központ, Újvidék

Bata Dorián

VÁLSÁGBAN A DEMOKRÁCIA

*A magyar sajtó első reakciói az 1928-as jugoszláviai parlamenti
merényletre*

TÖRTÉNELEM MŰHELY

EGYETEMISTA:

Bata Dorián

Újvidéki Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

III. évfolyam

MENTOR:

Dr. Orcsik Károly

PROLÓGUS

A két világháború közötti időszak talán a 20. század egyik legérdekesebb időszaka, amit gyakran a válságok korának neveznek (Berend T. 1987), bár én személyesen szeretem használni a változások kora elnevezést is, hiszen az első világháború lezárásával rengeteg dolog megváltozik. Nem csupán egy új világrend alakul ki, de megváltoznak a diplomácia szabályai is, gazdasági, ipari és technológiai forradalom megy végbe; a világ országai olyan kihívásokkal állnak szemben, amelyekhez hasonlóval még nem találkoztak, és az egészet katalizálja a gazdasági válság, amely kiterjed majd az egész világra, a legyőzhetetlen kapitalizmus olyan krízisbe kerül, amely a létét is veszélyeztetni látszik. Ez a rengeteg változás mind rövid idő alatt történik meg, és a különböző államok különböző módon kerestek rá válaszokat, miközben saját, testreszabott válságait is meg kellett oldaniuk.

Az Szerb–Horvát–Szlovén Királyság is válságban volt. Megalakulásától, 1918-tól számos alkalommal vitáztak arról, hogy milyen formában kellene léteznie, ha egyáltalán léteznie kell. A királyság különböző nemzeteinek kapcsolata 1921-ben, a *Vid-napi alkotmány* meghozatala során és után, került először komoly válságba. Ez olyan krízisnek bizonyult, amelyet a második világháborúig nem sikerült megoldani. Az SZHSZ Királyság 1918-ban még alkotmányos monarchia volt, amely rendelkezett működő demokratikus intézményekkel, azonban 1921 után ez a demokrácia válságba került, és olyan mélyre süllyedt, amelyből nem tudott felemelkedni. 1928-ban a demokrácia haláltusáját lövések kísérték a jugoszláv parlamentben, a lövéseket a demokrácia felfüggesztése követte, majd pedig az *Oktrojált alkotmánnyal* a demokrácia megszűnt, és a helyébe a királyi diktatúra lépett.

Dr. Biljana Šimunovic-Bešlin tanárnő 2020-ban azzal a feladattal bízott meg, hogy vizsgáljam meg a magyar sajtót az 1928-as parlamenti merénnyel kapcsolatban, és írjak róla egy szemináriumi munkát. Hála a technológia vívmányainak lehetőségem volt arra, hogy a történelmi Magyarország elszakított területein működő sajtó szerintem legrelevánsabb termékeit olvashassam digitalizált változatban. Munkámban megvizsgáltam Magyarország, Románia és Csehszlovákia egy-egy jelentős lapját, és tulajdonképpen jelen szöveg ennek a 2020-as munkának a kibővített változata. A szemfülesebbek észrevehették, hogy Jugoszlávia hiányzik a felsorolásból. A jugoszláviai magyar lapok ebből az időszakból sajnos még nem kerültek digitalizálásra, a Covid-19-járvány miatt pedig nem volt lehetőségem az archívumokban kutatni, majd személyes elfoglaltságaim újra gátat szabtak ennek a vállalkozásnak, így munkám egyik legnagyobb hiányossága, hogy pont a hozzám legközelebb álló sajtó hiányzik belőle. Időszüke miatt a munkát az említett újságok első reakcióira korlátoztam,

tehát az első olyan cikkekre, amelyek a témával kapcsolatban megjelentek. Fő célom ezen történelmi források feldolgozása és elemzése volt.

Dolgozatom több részből áll annak érdekében, hogy az olvasó minél teljesebb képet kaphasson a kutatásom tárgyáról és a munka folyamatáról. Egy részt szentelek annak, hogy bemutassam a lapokat, amelyeket tanulmányoztam: rövid történetüket, a legfontosabb tudnivalókat róluk, és hogy a vizsgált időszakban milyen körülmények mellett működtek. Fontosnak tartom, hogy a szerzők el tudják helyezni kutatásuk tárgyát történelmi kontextusban, így erre én is törekszem. Ez a célja annak a résznek, ahol röviden és meglehetősen általánosan bemutatom az SZHSZ Királyság (avagy Jugoszlávia) bel- és külpolitikáját. A külpolitikánál elengedhetetlennek tartottam Magyarország és Jugoszlávia kapcsolatának tárgyalását, hiszen az kihatással lehetett a kor újságíróira és szerkesztőire egyaránt. A harmadik részben következik maguknak a cikkeknek az elemzése és bemutatása, illetve összehasonlítása.

A kutatáshoz az *Arcanum Digitális Tudománytárban* és a *Hungaricana közgyűjteményi portálon* lévő digitalizált dokumentumokat használtam. A lapok kiválasztásához az ezeken az oldalakon megtalálható információkat, illetve a Médiatudományi Intézet által kiadott és a források között megjelölt köteteket használtam fel. A horvát–szerb kapcsolatok leírására Branko Petranović *Istorija Jugoslavije 1918-1988* (Jugoszlávia történelme, 1918–1988), illetve Bogdan Krizman *Hrvatska u prvom svetkom ratu* (Horvátország az első világháborúban) című könyveit használtam a legnagyobb mértékben. A külpolitikáról szóló résznél dr. Vuk Vinaver fantasztikus könyvének vettem legnagyobb hasznát, amely a *Jugoslavija i Mađarska 1918-1933* (Jugoszlávia és Magyarország, 1918–1933) címet viseli.

1. A TANULMÁNYOZOTT ÚJSÁGOKRÓL

Az újságok, amelyeket tanulmányoztam: a *Népszava*, a *Pesti Hírlap*, *Az Est* és a *Pesti Napló* Magyarországról, a *Keleti Újság* és a *Brassói Lapok* Romániából, valamint a *Prágai Magyar Hírlap* Csehszlovákiából.

Magyarország esetében volt a legnehezebb a választás, hiszen Magyarországon számos újság volt ebben az időben, amelyek igen nagy példányszámban fogytak, és amelyek közül számos még ma is létezik. A választásom végül is a *Népszavára*, a *Pesti Hírlapra*, *Az Estre* és a *Pesti Naplóra* esett.

A *Népszava* illusztris helyet foglal el a magyar köztudatban. Szociáldemokrata beállítottságú újságról van szó, amely hosszú története alatt legtöbbször ellenzéki újságnak számított, és annak ellenére, hogy számos alkalommal meghurcolták a lapot, egészen napjainkig fennmaradt. A lap szerkesztői úgy vélik,

hogy a lap gyökerei egészen az 1848-as forradalomig nyúlnak vissza, amikor is megjelenik a munkásság fogalma a magyar köztudatban, és az 1871-ben induló lap ennek a munkásságnak az igényeit szerette volna kielégíteni. 1905-től napilapként jelentkezett, míg előtte hetilap volt. Bár ma erénynek számít az objektivitás, akkoriban és egészen 1945-ig az újság büszkén vallotta, hogy ő a mindenkori szociáldemokrata politika és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt legfőbb szócsöve. A lap működését sem a Monarchiában (1916 és 1917 között rendszeresen cenzúrázták), sem a Horthy-korszak alatt nem nézték jó szemmel (1919-ben a hortisták szétverték a szerkesztőségét, 1920-ban meggyilkolták Somogyi Béla főszerkesztőt, 1921-ben betiltották), így pont az általunk vizsgált események előtt, 1924-től 1928 februárjáig a laptól elvették a kolportázs jogát, és 1925 és 1927 között összesen 347 sajtópert folytattak ellene. Így a kolportázs-jog visszaszerzése után közvetlenül vizsgáljuk majd az újságot, amely töretlenül ellenzéki maradt és ellenállt a Horthy-rendszer cenzúráinak. A lap 2017-ig igen relevánsnak számított politikai témák terén.

A *Pesti Napló* az egyik legjelentősebb napilap a magyar sajtótörténetben, amely kezdeteit szintén az 1848-as forradalomhoz kötheti. 1850-ben jelenik meg első száma, és fennállása során a tulajdonosok váltakozása ellenére is megmaradt mindig liberális polgári politikai napilapnak. Történelmi jelentősége abban is megmutatkozik, hogy hasábjain jelent meg Deák Ferenc „Húsvéti cikke”, illetve jelentős szerepe volt a dualista állam megvalósulásában, hiszen támogatta annak létrejöttét. A *Pesti Napló*hoz köthető még számos médiatörténeti esemény, mint például az első újságírósztrájk (1911). A Tanácsköztársaság idején betiltották, majd 1919-ben újra nyomtatni kezdték, ám számai üresen jelentek meg, mivel cikkeket cenzúrázták. Ennek ellenére független és liberális újságként tovább tudott működni a Horthy-korszakban, bár a lapra jellemző és benne megjelenő karakán és vakmerő cikkek miatt várható volt beszüntetése. Az újságot végül 1939-ben végleg (és nem legális eszközök által) beszüntették, és soha többet nem indult újra. Magyarországon a *Pesti Napló* az egyik első számú politikai lap volt egész története során.

A *Pesti Hírlap* „politikailag független, méltányos és kritikus” – áll szlogenként ma az újság weboldalán.¹ Pedig a *Pesti Hírlap* kezdetben éppen arról volt híres, hogy az egyedüli magyarországi újság volt, amelyben nem a szerkesztőség, hanem a tulajdonos (Légrády Károly) szabta meg a lap szellemiségét. A *Pesti Hírlap*, amely 1878–1879-ben indult el, forradalmi újságnak számított Magyarországon a tekintetben, hogy az első tömegújság volt, amely új formátummal és szerkesztési módszereivel azt a célt tűzte ki és szolgálta, hogy száma-ait a lehető legolcsóbban, legkényelmesebben és a legnagyobb számban juttassa el olvasóihoz. Függetlensége abban rejlett, hogy képes volt önmagát bevéte-

¹ Lásd <https://pestihirlap.hu/> (2021.04.18.).

leiből fenntartani, ami az apróhirdetéseknél volt köszönhető. Ezt a módszert Magyarországon először a *Pesti Hírlap* alkalmazta. Kezdetben távol maradt a politikától, hogy ilyen alapon ne veszítsen olvasókat, azonban újságírói Európa minden nagyobb városára kiterjedt hálózatot alkottak, és kiváló képességű munkatársai voltak.² 1902-ben nagy újítás volt a sakkrovat bevezetése, amelyet Maróczy Géza nemzetközi sakknagymester vezetett. Az első világháború alatt a lap politizálni kezdett, és hazafias lappá vált. A háború alatt néha napi 500 000 példány is elfogyott, ezzel – *Az Est* után – a második legolvasottabb újság volt. A Tanácsköztársaság idején szünetelt, majd Horthy pártjára állt, és minden irredenta vélemény, legyen az bármely kicsi, helyet kapott az újságban, sőt idegen nyelvű propagandaanyagot külföldre is nyomtattak. Teljességgel revizionista lap lett belőle. Ennek ellenére releváns maradt, hiszen továbbra is kiváló újságírók³ és minőséges cikkek jelentek meg benne. 1944. decemberében jelent meg az ilyen jellegű *Pesti Hírlap* utolsó száma.

Az Est az akkori magyar sajtóélet egyik legnagyobb vállalkozása volt. Tulajdonosa és főszerkesztője, Miklós Andor előzőleg a *Pesti Napló* közgazdasági rovatvezetőjeként működött, de 1910-ben a laptulajdonos, Surányi József elbocsátotta. Ekkor saját újságot indított, megteremtve ezzel a következő 20–25 év legsikeresebb napilapját. Az újság délben vagy kora délután jelent meg, és még aznap ott volt a vidéki városokban is. *Az Est* igazi bulvárlap volt. Ez nemcsak az utcán, körutakon való árusítást, hanem elsősorban a régi újságsablonok kerülését, az új stílus meghonosítását jelentette. Lapja ötletekben, tartalomban, nyomdai kiállításban egész sor újítást vitt a napisajtóba. Hangja merész volt, felfogása haladó szellemű, de független a politikai pártoktól. Sikeresen igyekezett a szélesebb olvasóközönség igényének megfelelni és maga is alakítani azt. A rövid, egyhasábos vezércikkek az olvasók nagy tömegeinek nézeteire voltak jelentős hatással. A lap egyik fő erőssége a megbízható hírszolgálat volt. Kiterjedt tudósítói hálózatot, jó képességű újságírókat, rámenős riportereket foglalkoztatott. Az aktualitások, a szenzációként tálalt leleplező írások, bűnügyek, a gazdasági és tőzsdei hírek mellett a kor jeles írói színesítették a lapot.⁴ Miklós Andor kitűnő szakemberekkel vette körül magát. *Az Est* rendkívül sikeres vállalkozásnak bizonyult, a lap példányszáma folyamatosan emelkedett. Az első világháború alatt a külföldi sajtó *Az Est*-et idézte a leggyakrabban, a háború idején a lap elérte a félmillió példányszámot. A Tanácsköztársaság idején a többi polgári újsággal együtt betiltották, majd a bukás után újraindult. Ekkor

² 1878 és 1944 között olyan nevek publikáltak az újságban, mint például Mikszáth Kálmán, Tóth Béla, Molnár Ferenc, Herczeg Ferenc, Heltai Jenő, Jókai Mór, Kosztolányi Dezső, Rákosi Jenő, Kosáryné Réz Lola, Hegedűs Lóránt, Nagy Lajos, Zelk Zoltán, Márai Sándor.

³ Az ország újságírói közül a legjobb fizetést kapták.

⁴ Például Molnár Ferenc, Bródy Sándor, Ambrus Zoltán, Herczeg Ferenc, Heltai Jenő, Móricz Zsigmond.

szélsőjobboldali hadjárat kezdődött ellene, mert a lapot a forradalom egyik előkészítőjének tartották. A szerkesztőség a mérséklet politikáját követte, és igyekezett simulékonyan alkalmazkodni az idők változásához. A szélsőjobbról jövő támadás az elvek nélküli alkalmazkodás, a köpönyegforgatás jelképévé festették át portréját, ám a lapot sokan vették védelmükbe, mint Móricz Zsigmond, aki őszintén megfogalmazta annak célját és lényegét: „Miklós soha nem hazudott. Soha nem hallottam tőle, hogy mást kell írni, mint ami az igazság. Csak az adagolásra vigyázott. Szerkesztő volt: a legnagyobb szerkesztő zseni, akit valaha is ismernem adatott.” Miklós Andor végrendeletében színészno feleségére hagyta vállalkozásait. 365 ember dolgozott szerkesztőségében, kiadóhivatalában és nyomdájában; terjesztésével 6100 alkalmazott foglalkozott. 1939-ben a vállalatot az állam elvette, és *Az Estet* az év végén megszüntették. A szerkesztőség *Pest* címmel, de teljesen megváltozott tartalommal folytatta a lap kiadását. A *Pest* 1944 decemberében jelent meg utoljára, akkor rendeletileg szüntették meg szinte az összes budapesti lappal együtt.

Romániában a magyar sajtó igazi prosperálásnak indult. Mivel a romániai magyarság teljesen elszakadt Budapeستől, és évekig szinte semmilyen magyarországi könyv vagy újság nem érkezett Erdélybe (illetve annak szívébe), így az ottani magyarságnak magának kellett kielégítenie a nagyszámú magyarság igényeit. A magyarság és a magyar kultúra legjelentősebb városai Romániában most Kolozsvár és Temesvár lettek, míg az előtt ezek Arad és Nagyvárad voltak. Bár el kellett telnie néhány évnek, mire az új lapok elérték azt a minőséget, amit a magyarországi sajtó tudott produkálni, de nagyon is beszédes, hogy 1919-ben már csak napilapokból 21 létezett, és ezek közül a legtekintélyesebbek minden évben elég nagy számban fogytak. Románia három kiemelkedő magyar újsága: az 1880 óta létező *Ellenzék*, az 1918-ban alapított *Keleti Újság* (ez a kettő Kolozsvári újság volt), és szintén a háború után alapított *Brassói Lapok*. Mindhárom országos jellegű volt, azonban eléggé cenzúrázott⁵ is. A ***Brassói Lapok*** szenvedte el a legkevesebb cenzúrát, mivel arrafelé lényegesen kevesebb román élt, illetve Bukarest keze sem ért el odáig. Ez volt az oka népszerűségének is. A ***Keleti Újság*** egy radikális polgári újság volt, amely olykor teret adott a kommunista, szocialista és szociáldemokrata nézeteknek is. Legfőbb irányelve egy realista elv, az irredentizmus ellen, azonban büszke is volt magyarságára. A ***Keleti Újság*** inkább irodalommal és kultúrával foglalkozott, politikai ügyekben megbízható volt, de figyelembe kell venni, hogy 1927-től az Országos Magyar Párt birtokába került, tehát pártlap lett.

⁵ A cenzúra és a politikai nyomás nem volt olyan magas szinten, mint Csehszlovákiában az általunk vizsgált időszakban.

Csehszlovákiában ebben az időben szintén sok magyar újság működött, ám ezek működését igyekezett ellehetetleníteni a Beneš-féle kisebbségpolitika és -cenzúra. Az egyik forrásom szerint, a magyar sajtó helyzete Csehszlovákiában rosszabb volt, mint Romániában és Jugoszláviában. Bár törvényileg biztosítva volt a sajtószabadság, a Beneš-kormány mégis igyekezett nemcsak a kisebbségi, de a cseh újságokat is cenzurázni, sőt nagyszámú külföldi lap is a befolyása alatt volt (nem szabad elfeledni, hogy ekkor – 1928 körül – már a külföldi propaganda [különösen a német propaganda a Szudéta-vidéken] igen veszélyeztette a cseh belső stabilitás, így a korlátozások egyik oka a külföldi befolyás csökkentése volt). Voltak olyan magyar nyelvű újságok (mint például a *Szabadság* Kassán), amelyeket az állam tartott fent, hogy az ellehetetlenített magyar szellemű lapok helyébe lépjenek, ám ezek nagy része sikertelen volt, nagyon kis példányszám-ban fogytak. Kivétel volt ez alól *A Reggel* és később a *Magyar Újság*. Két-tő olyan magyar szellemiségű lapról van szó, amely még ezen körülmények között is igen népszerű tudott maradni. És amelyek közül válogattam: a *Kassai Újság* és a *Prágai Magyar Hírlap*. Választásom a *Prágai Magyar Hírlapra* (PMH) esett, és ennek ezúttal igen egyszerű okai vannak, hiszen egyedül ezen újság számainak találtam meg a(z Újvidékről is elérhető) digitalizált változatát. A *PMH* egyébként politikai, míg a *Kassai Újság* inkább bulvárlap volt. Az 1922-ben induló *PMH* a szövetkezett ellenzéki magyar pártok lapja volt. A kormány mindenféle módszerrel megpróbálta ellehetetleníteni, támogatta vele szemben a már említett *A Reggelt*, majd a szintén kormánypárti *Magyar Újságot*. 1927-ben cenzúra áldozata lett (elkobozták egy teljes számát), majd 1933-ban és 1934-ben is rövid időre betiltották. A *PMH* objektíven nézve (persze figyelembe véve, hogy egy magyar politikai lapról van szó) egy politikai témákban megbízható lap volt. Politikai témái mellett nagy jelentősége volt a magyar kultúra (főleg az irodalom) ápolásában.

2. TÖRTÉNELMI HÁTTÉR

2.1 A jugoszláv belpolitika és a horvát–szerb ellentét genezise

A legtöbb kutató arra a kérdésre, hogy mi vezetett 1928-ban ahhoz, hogy Belgrádban, a jugoszláv parlamentben lövöldözésre kerüljön sor, az a választ adja, hogy a horvát–szerb ellentétek. Ugyanakkor akadnak olyanok is, akik kétlik, hogy ez az ellentét valóban létezik, és inkább egy politikai témáról beszélhetünk. Azonban igen nehéz megfogalmazni, és a régióban élő történészek mind másképpen látják, hogy ennek az ellentétnek mi az oka. Egyszerű

nemzetiségi kérdés? Talán gazdasági kérdés? A válasz az osztályharcban keresendő? Vagy az imperializmusban? Nehéz megmondani, és talán lehetetlenség is eldönteni.

A legfontosabb kérdés az lenne, hogy kinek az akarata volt, hogy Jugoszlávia egyáltalán létezzen? Nem szabad elfelejteni, hogy Jugoszlávia a 20. század terméke, egy olyan ország, amelynek nem volt történelmi előzménye, így legitimitását nem kereshette a történelemben. Létjogosultságát meg kellett teremtenie, ki kellett harcolnia a nemzetközi elismerést. Ehhez azonban hosszú út vezetett, és egyáltalán nem volt egyértelmű a világ számára, hogy Jugoszláviának léteznie kell-e.

Talán természetesnek tűnhet, hogy a nemzetek tavaszának idején, a szintén viharos 19. században egyre több délszláv értelmiségi ismerte fel, hogy a Balkánon élő szláv népek nagyon hasonlóak, és összeköti őket a közös nyelv, amelynek segítségével tökéletesen értik egymást. Egyre populárisabb lett az egy nép gondolata, amely azonos gyökerekkel rendelkezik, és csupán a történelem viharában ágazott szét. A délszláv értelmiséget, ahogy más nemzeteket is, megihlette a német és az olasz nép egyesülését megcélzó forradalmak szele, a polgári társadalom szülte magyar nemzet megjelenése, és a szlávok is egy nemzetállamról kezdtek álmodozni. Egyesek megelégedtek volna egy kezdetben Illíriának nevezett álmossal, amely függetlenül, vagy az Osztrák Birodalmon belül létezett volna. Ennek az ábrándnak teremtettek precedenst, hiszen Napóleon létrehozta a rövid életű Illír provinciát (amely Napóleon birodalmában az Olasz Királysághoz tartozott), amelyet sokan elfogadnak Jugoszlávia szabadabban felfogott előzményeként. Napóleon döntéseinek hála megerősödött az illír mozgalom, amelyet Horvátországban Ljudovit Gaj képviselt, akivel a még török vazallusi szerepben létező szerb állam is kapcsolatba lépett. A szerb oldal hamarosan megfogalmazta hosszú távú külpolitikai programját (ún. *Načertanija*), amely a szerb állam kiterjesztését célozta meg először Törökország, majd Ausztria felé, és a szerb kancelláriák termeiben már folyt a diskurzus egy államról, amit „Szerb–szlovén Császárságnak”, vagy esetleg „Jugoszláviának” nevezhetnének. Mások a pánszlávizmusról álmodoztak. Ezeknek az ábrándoknak a megvalósítására sokáig lehetőség sem volt. A Szerb Fejedelemség függetlenedése a 19. század elején még nem bizonyult elég erősnek ahhoz, hogy szembeszálljon kezdetben csak az osztrák, majd 67 után a magyar akarattal is. Maga a délszlávság sem volt egységes a kérdésben. A szerbeknek egyelőre a saját megmaradásuk volt fontos, főleg a 19. század utolsó negyedében, amikor a szerb állam diplomáciai és parlamentáris krízisen ment át, és aminek következményében szinte teljesen kiszolgáltatta magát az Osztrák–Magyar Monarchiának; a horvátok és a szlovénok még csak politikailag ébredező népek voltak, akiknek a léte biztosítva volt egyébként is a multikulturális birodalomban,

ám nem voltak elég erősek ahhoz, hogy döntően szembeszálljanak a magyar és osztrák adminisztrációval.

Arra a kérdésre, hogy mikortól kezdődik az elégedetlenkedés a délszlávok között a birodalomban, azt lehet mondani, hogy a századforduló felé. A Magyar Királyságban élő népek kezdték felismerni, hogy az uralkodó, avagy államalkotó magyar nemzet és rendi társadalom kiszorítja őket, és nem adja meg a lehetőséget a szélesebb rétegeknek a prosperitásra, sőt kulturálisan is kezdi őket elnyomni. Érezhető volt a magyar politika magyarosító törekvése is (1868-as magyar–horvát kiegyezés). A magyar nacionalizmus mellett nem lehet megfedkezni a német nacionalizmusról sem, amely szintén nem tűrte a szlávokat (szlovéneket és cseheket) a hatalom közelében, és legszívesebben megszabadult vagy elszakadt volna tőlük. A századfordulóra már egyre egységesebben léptek fel a birodalom másodrendű, szláv népei: szlovének, csehek, szlovákok, ruszinok, szerbek és horvátok. Még rémisztőbb volt a szerb nemzet erősödése és az emancipációra való törekvése. Ez a veszély nem abban fejeződött ki, hogy a szerb állam képes lenne katonailag fenyegetni az Osztrák–Magyar Monarchiát, hanem hogy egy balkáni Piemontként szolgálna, ami keserű emlék volt az osztrák császár számára, aki még emlékezhetett, hogy miként veszítette el a birodalom itáliai részeit egy szintén gyengébb észak-itáliai állam miatt. A birodalom vezetését az jellemezte ebben az időben, hogy nem volt képes megoldani a nemzetiségi kérdést, ráadásul hajlamos volt túlértékelni annak veszélyességét. Az a félelem azonban valós volt, hogy a szerb imperializmus egy nagy európai konfliktus szélére sodorhatja az egyébként is hadra kész hatalmakat. A megoldást sokak szemében egy trialista birodalom jelentette, ahol a délszlávok egy külön királyságot vagy provinciát kapnak, és úgy fognak működni a birodalmon belül, mint a Magyar Királyság, azonban ennek érdekében meg kellett volna egyezni a magyar kormánnyal, amely erről hallani sem akart.

Dimitrije Đorđević úgy véli, hogy az első konfliktus a horvátok, szerbek és muzulmánok között 1878-ben kezdődött, amikor a császárság megszállta Bosznia-Hercegovinát (ЂОРЂЕВИЋ 2017, 270–273). Ez a konfliktus etnikai és vallási jellegű volt, amelyet a központi hatalom szándékosan szított tovább. Tulajdonképpen Bosznia és Hercegovina hovatartozása vált vitássá, amelyet mindhárom csoport magának követelt bizonyos történelmi precedensek alapján. A jugoszláv kérdésben kulcsfontosságú volt, hogy Bosznia és Hercegovina kihez tartozik, mert nagy eséllyel annak a nemzetnek a modellje valósul meg a délszlávok egyesítésében, akihez tartozni fog ez a terület. A kormányzat az „oszd meg és uralkodj” elv alapján mindig egy csoportot támogatott: Boszniában a horvátokat, Horvátországban a szerbeket, miközben a Khuen-Héderváry Károly (a Horvát Királyságban) és Kállay Benjámín (Boszniában) fémjelezte adminisztrációk vaskézrel irányították a területeket, és biztosították az asszimilációs folyamatokat, miközben mindezt Szerbia teljesen kiszolgáltatottan

nézte végig az osztrákokkal kötött gazdasági és politikai egyezményei miatt. A kilencvenes években a Monarchia úgy érezhette, hogy sikerült megoldania a jugoszláv kérdést.

A trialista államnak a Monarchián belül legfőbb támogatója Ferenc Ferdinánd volt, akiről (főleg a szlávok) úgy tartották, hogy trónra lépése esetén megvalósítja ezt a tervet, és talán visszaállítja a politikai egyensúlyt a birodalomban. Ez nagyon felerősítette a horvátok önbizalmát, akik már szinte egységesen tudták támogatni annak az ötletét, hogy létrejöjjön ez a megoldás. A délszláv országrész és a Jugoszlávia-koncepció támogatottságának jele a Horvát–Szerb Koalíció⁶ megalakulása volt 1905-ben, amelyet Svetozar Pribičević vezetett, aki arról álmódott, hogy egyesíteni tudja majd a délszlávokat. A Horvát Jogok Pártjának (*HSP – Hrvatska stranka prava*) képviselői, vagyis a „frankpártiak” (*frankovci*), dr. Josip Frank vezetésével viszont a függetlenségre törekedtek, és csak abban az esetben voltak hajlandók beszélni Jugoszláviáról, ha abban a horvát nemzet dominál. Vagy így, vagy úgy, a horvátok számára nem volt kérdés, hogy Horvátország lesz a legerősebb tagja ennek az államnak. Derült égből villámcsapásként érte a horvátokat, mikor a megváltást ígérő Ferenc Ferdinándot éppen egy szerb gyilkolta meg Szarajevóban. Ennek hatására a nagyobb horvát városokban a horvátok a szerbekre támadtak, mivel úgy vélték, hogy minden bizonytalanság a szerb imperializmus érdekében akarják megakadályozni, hogy Horvátország nagyobb autonómiát kapjon a birodalomban. A közös állam gondolata azonban továbbra is élt a horvátok többségének szívében.

Szerbiában csak egy szép álom maradt sokáig Jugoszlávia gondolata, amelyet a Szarajevó felől jövő pisztolyördülések hangja rémálommá változtatott. A háború kitört, azonban a szerb politika elitje nem mondott le a győzelem esélyéről, és a lehető legjobb forgatókönyvre is felkészült. A *niši deklarációban* meghatározták Szerbia háborús céljait, amelyek kimondták minden délszláv nép egyesítését egy nagy délszláv államban. Ahogy a háború haladt, a birodalomban élő délszlávok felismerték, hogy nem bölcs dolog kimaradni az új állam megalakulásáról szóló tárgyalásokról, így megalakult az Ante Trumbić vezette Jugoszláv választmány (*Jugoslovenski odbor*), amely az első legitimációval rendelkező testülete volt a birodalom délszlávjainak, aki magának követelte a jogot, hogy képviselje saját érdekeit, és a sorsukról ne Nikola Pašić döntsön. Ez a testület a tárgyalásztalnál jelentős sikereket ért el, és kezdett a szerb imperialista politikát képviselő Radikális Pártnak a leveisébe köpni azal, hogy korlátozza vagy megakadályozza az esetleges új államban a szerb dominanciát. 1917-ben a *korfui egyezmény* végül sikerült megegyeznie a két

⁶ A Horvát–Szerb Koalíció egy friss párt volt, amit azok a diákok és szimpatizánsaik alapítottak, akik a Prágai Egyetemen hallgatták a csehszlovák állam megalakulásában jelentős szerepet játszó Tomáš G. Masarykot, így Masaryk nemcsak a csehszlovák, de a jugoszláv egyesülésre is hatással volt.

félnek, és felvázolták a megalakuló Jugoszlávia terveit, melyet Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak fognak nevezni, ahol a tagállamok megtarthatják nemzeti jelképeiket, annak érdekében, hogy a szerb nemzet ne próbálja meg a horvát és a szlovén nemzet részvételét akadályozni a hatalomgyakorlásban azzal, hogy egyszerűen beolvasztja őket egy új jugoszláv nemzetbe, amelyben a győztes jogán és a lakosság számának alapján is a szerb nemzet fölényben van; viszont az alkotmányos monarchia és a Karađorđević-dinasztia elfogadásával mégis elfogadták bizonyos értelemben a szerb nemzet elsőbbségét.

1918 őszén már világos volt, hogy a háborút a központi hatalmak el fogják veszíteni, és végeredményben a horvátok és a szlovénok kénytelenek voltak behívni a szerb hadsereget országukba, és kimondani az egyesülést. A „kénytelenek voltak” kifejezést azért használhatjuk, mert az aláírt szerződések ellenére még mindig nem tisztázódott egy csomó kérdés, ami érintette az egyesülést, és bár a délszlávok immáron egységesen támogatták Jugoszlávia megalakulását, egységességet továbbra sem tudtak tanúsítani a tekintetben, hogy ez az új állam hogyan nézzen ki. Azonban az 1918 és 1920 közötti időszak a Balkánon nem a tárgyalások periódusa volt, hanem a tetteké. A horvátok és a szlovének joggal féltek Olaszországtól, amely a *londoni szerződésben* megígért területeket fegyverrel is hajlandó lett volna meghódítani, míg a szlovénok az olaszokon kívül tarthattak az osztrákoktól is, akik szintén fegyverrel akarták megtartani maguknak Szlovéniát. Világossá vált, hogy hiába a wilsoni elvek, Párizsban a béketárgyalásokon súlya lesz annak, hogy a bizonyos területek kinek a katonai ellenőrzése alatt található. Ilyen módon nem maradt más választás, mint gyorsan kimondani a jugoszláv egyesülést, amely nem volt könnyű döntés a kétségek között őrlődő horvát és szlovén képviselőknél (KRIZMAN 1987, 341–361),⁷ és behívni a szerb hadsereget, amely sikeresen állította meg az ellenség offenzíváját és szállta meg a későbbi Jugoszlávia területét is.

A tárgyalóasztalnál valóban volt jelentősége annak, hogy a szerb katonák tartják ellenőrzésük alatt ezeket a területeket. A szövetségesek, de legfőképpen a britek eleinte nem tartották jó ötletnek bármilyen új állam megalakulását a Balkánon, hiszen úgy vélték, hogy az eddig bevált *status quo* elvét (nem szabad elfelejteni, hogy a háborút 150 év relatív béke előzte meg a kontinensen, amit csak apró konfliktusoknak nevezhető incidensek és lokális háborúk szakítottak meg – aminek ügyebár ez a konfliktus is indult – tehát a *status quo* egy működő modellnek mutatkozott sokak számára)⁸ csak akkor lehet fenntartani, ha mesterségesen életben tartják az Osztrák–Magyar Monarchiát, úgy, ahogy ezt tették sokáig az Oszmán Birodalommal is. Ez azonban már lehetetlen volt.

⁷ A tízfős küldöttségben jelen volt Stjepan Radić, Svetozar Pribićević és Anton Korošec, akikkel később a cikkekben is találkozunk majd.

⁸ A béketárgyalások dilemmáiról lásd KISSINGER 2008, 213–262.

A kimerült, hadviselt államok már nem voltak képesek elnyújtani a konfliktust, hogy megoldást találjanak a jelentkező új problémákra, és úgy tűnt, hogy az utódállamok szövetsége talán képes lesz betölteni azt a hatalmi vákuumot, amely az Osztrák Birodalom után marad. Így a franciák unszolására és a realitásokat elfogadva, hogy a nemzetiségek már kezükbe vették saját sorsukat és a birodalom menthetetlenül felbomlott, a britek is beleyeztek az új rend létrehozásába, és Jugoszláviának azt a szerepet szánták, hogy ellensúlyozza az Olasz Királyság balkáni ambícióit.⁹

A háború befejeztével az a forgatókönyv valósult meg, amelytől a horvátok tartottak: a szerb burzsoázia átvette a domináns szerepet: az új kormányban mindössze egy horvát, a külügyminiszter, Ante Trumbić vállalhatott szerepet. A szlovénok nem háborogtak annyit, hiszen rövid történelmük során először érezhették a maguk identitását biztonságban, és a feltételek adottak voltak arra, hogy a szlovén nemzet fejlődhessen. Sokan érvelnek is a mellett, hogy amennyiben Jugoszlávia nem jött volna létre, Szlovénia és a szlovén nemzet sem létezhetne ma, hiszen akárcsak Jugoszláviának, Szlovéniának sincs történelmi előzménye. Abszolút reálisak voltak a szlovén félelmek, hogy egy szomszédos hatalom (Olaszország) bármikor elszakíthatja őket, így érdekében állt a szerbekkel együttműködni. Lényegében a szlovén politika minden alkalommal kiegyezett azzal a féllel, amelyik számára biztosítani tudta a fejlődést (1928-ig általában a szerbekkel), és dominanciára sosem tört Jugoszláviában, hisz erre nem sok esélye volt lakosainak száma alapján. A horvátok viszont egyre távolodni kezdtek a szerbektől. Stjepan Radić Horvát Köztársasági Parasztpártja (*Hrvatska republikanska seljačka stranka – HRSS*) nemcsak a horvát nacionalizmust pártolókat, de szociális helyzete miatt elégedetlenkedő szegényebb rétegeket is táborába gyűjtötte, és Josip Frank Horvát Jogok Pártja sem szűnt meg, ha nem is volt annyira populáris, mint a HRSS. A horvátok sérelme egyszerű volt: a szerb nemzetnek csak számbeli fölénye és szárazföldi hadereje van, míg gazdaságilag elmarad Horvátországtól és Szlovéniától, így követelik, hogy ez a két nemzet, de legalábbis Horvátország, kapjon autonómiát, saját parlamentet, úgy, ahogy ez a Monarchiában is volt. A szerb burzsoázia, aki a legjobban profitált a kialakult helyzetből, persze hallani sem akart erről.

Berend T. Iván szerint a *Vid-napi alkotmány* volt az a pont, ahonnan kétségtelenül számítható a szerb és a horvát nemzet antagonizmusa (BEREND T. 1987, 277). Jugoszláviának vitathatatlanul szüksége volt egy új alkotmányra. A minden értelemben homogén Szerbia hirtelen egy multikulturális, több-

⁹ Ezzel az értelmezéssel lehet persze vitatkozni. Általában erre az időszakra is ráragasztják a realista külpolitika bélyegét, amelynek ugyebár a legfőbb szószólója Kissinger volt. Úgy tapasztaltam, hogy a marxista szerzők is többé kevésbé egyeznek a „kissingeri megközelítéssel”, bár szeretik hangsúlyozni a szociális viszonyok, így például a kommunizmus megjelenésének a jelentőségét is.

vallású ország lett, ahol, hála az Osztrák–Magyar Monarchia anakronisztikus maradványainak, több pénznem, több és elavult gazdasági és kereskedelmi törvény, valamint többfajta büntetőjog is érvényben volt. Biztosítani kellett továbbá új szociális reformokat, és rendezni a nemzetiségi viszonyokat. Az alkotmányozó nemzetgyűlésben ismét csak a szerb képviselők kerültek többségbe, a nemzetgyűlést dominálta a Demokrata Párt (*Demokratska stranka*) és a Szerb Radikális Párt (*Srpska radikalna stranka*) koalíciója. A különböző pártok nem tudtak megegyezni abban továbbra sem, hogy milyen elvek alapján kellene újraszervezni az országot, viszont a királyságnak sürgetően szüksége volt az új alkotmányra, így az a döntés született, hogy egyszerű többséggel fogadják el az alkotmányt, ami a szerb burzsoá réteg győzelmét hozta volna szoros eredménnyel. Emiatt a többi párt képviselője úgy döntött, hogy nem vesz részt a szavazáson, és a képviselők többsége – a szavazatra jogosultak majdnem fele – nem adta le a szavazatát. Az alkotmányt elfogadták, azonban az alkotmánynak a lakosság és a politikai elit legnagyobb része felfüggesztéséig ellenzője volt.

A helyzetnek nem kedvezett a külpolitika sem, ahol Olaszország állandó nyomást gyakorolt Jugoszláviára, aki egyértelműen nem tudta magát megvédeni, és rossz viszonyt ápolt szinte minden szomszédjával. 1920-ban aláírták a *rappalói szerződést* Olaszországgal, amely értelmében a béke árát Rijeka (Fiume) és számos dalmáciai város függetlenedése jelentette. A tárgyalásokon Ante Trumbić (a horvát politika egyik legprominensebb alakja) is részt vett, aki a szerződés aláírása után lemondott miniszteri posztjáról. Valójában nem lehet okolni a szerbeket ezért a külpolitikai sikertelenségért. Számos körülmény közrejátszott, és lényegében a legtöbb volt, amit Jugoszlávia elérhetett, ha valamilyen módon elkerüli a háborút. A horvátok azonban a veszteségeikért a szerbeket okolták, mert azok nem törődtek kellően a horvát érdekekkel, csak a sajátjaikkal, és szándékosan gyengíteni akarták a horvát nemzetet.

A dolgokat tovább fokozta, hogy az új parlamentáris rendszerben tulajdonképpen a királyi diktatúráig a pártok vagy nem voltak képesek kormányt alakítani, vagy a kormánypártok koalíciói nem működtek, vagy a kormánypárt nem volt képes kormányozni, amelynek következménye minden esetben az volt, hogy a kormány nem töltötte ki mandátumát, és kénytelen volt lemondani. Ez a rendkívüli politikai instabilitás azért alakult ki, mert Sándor király háttérbe szorította Pašićot, aki tulajdonképpen összefogta azelőtt a szerb politikai pártokat. Pašić haláláig (1926) a Szerb Radikális Párt még így is az egyetlen pártnak bizonyult, ami kormányt tudott volna alakítani, azonban Pašić halálával a Szerb Radikális Párt is komoly válságba került. Ez mind kedvezett a királyi hatalomnak, azonban az instabilitás nem kedvezett a külpolitikai helyzetnek, így a király érdeke a jelenlegi keretek között ütközött az ország érdekével. A király számára nem maradt más, mint hogy a kereteket megváltoztassa.

1928-ban júliusában a parlament a *nettunói egyezmény* miatt vitázott. A nettunói egyezményt az abszolút domináló Radić-féle, immáron Horvát Parasztpárt (*Hrvatska seljačka stranka – HSS*) képviselői ismét a szerbek árulásaként értelmezte, és emiatt még durvább vitákat folytattak a parlamentben. Bár a sértegetés és a fizikai erőszakkal való fenyegetőzés addig is jelen volt a parlamentben, valódi erőszakig még nem fajultak a dolgok. Ezek a szóváltások és sértegetések vezettek oda, hogy már halálosan is fenyegették egymást a képviselők, és június 20-án (szerdán) Puniša Račić be is váltotta ígétét, és a helyszínen agyonlőtte Pavle Radićot, Đuro Basaričekot, míg a párt vezetője, Stjepan Radić később, a kórházban halt bele a lövések okozta sérülésekbe. A Szerb Radikális Párt elhatárolódott az gyilkosságtól, azonban a horvát képviselők meg voltak győződve, hogy a merényletet előre kitervelték. Olyan vélemények is voltak, hogy a király bízta meg Račićot, hogy kövesse el a merényletet annak érdekében, hogy könnyedén bevezethesse a királyi diktatúrát. Mindenesetre az esemény valóban kedvezett a királynak, aki hamarosan és szinte ellenzék nélkül függesztette fel a demokratikus intézményeket, majd az alkotmányt, és így vált tulajdonképpen Jugoszlávia az első királyi diktatúrává Európában, amely példát más balkáni országok is követték hamarosan.

2.2 A jugoszláv–magyar kapcsolatok

Az SZHSZ Királyság és a Magyar Királyság kapcsolata a két világháború között igen összetett és változó volt. Jugoszláviának 1918-ban komoly követelése voltak Magyarországgal szemben, amelyek még Pécs városát is magukba foglalták, sőt Pécsét és szénbányáit a szerb katonák sokáig megszállás alatt tartották. A trianoni békével a szerbeknek a délszláv irredenta igényeit sikerült nagymértékben, ha nem is teljesen kielégíteniük Magyarországra felé. Onnantól kezdve igyekeztek Magyarországgal jó viszonyt ápolni, hisz nagyobb veszélyt jelentett rájuk Olaszország, aki igyekezett őket körbeölelni ellenséges országokkal. Magyarország ellen hangolta a délszláv külpolitikát a csehszlovákokkal kötött szövetség, amely a kisantant kezdetét jelölte. Magyarország azonban érezte az SZHSZ Királyság nyitottságát, amely nem lehetett elégedett a kisantant nyújtotta védelemmel, hisz az kizárólag Magyarországtól védte meg, akitől magától nem tartott. Olaszország helyzetében azonban kulcskérdés volt Magyarország szerepvállalása, és nagyon is kívánatos volt, hogy ha kitör a háború Olaszországgal, akkor Magyarország neutrális maradjon. Magyarország a másik részről fontosabbnak tartotta, hogy megtörje az egyébként sem túlságosan egységes kisantant szövetségi rendszerét, és Jugoszlávia lehetőséget jelenthetett az izolációs gyűrűből való kitörésre. A jó viszony jele az intenzív

kereskedelem, amely kereskedelmi kapcsolatra és árucserére mindkét országnak nagy szüksége volt.

1927-ig ez volt tehát a két ország külpolitikai iránya. Jugoszláviának, hogy megakadályozza a háborút Olaszországgal; Magyarországnak, hogy megtörje a kisantantot. A döntés azonban Magyarország kezében volt, hisz neki, Jugoszláviával ellentétben (hála az ügyesen vezetett külpolitikának) volt választása céljának elérésére. A kisantantot vagy Olaszország, vagy az SZHSZ Királyság segítségével, de meg kell, hogy törje. Olaszország egy stabil állam volt, Mussolini fasiszta államát sokan csodálták Európában, amely állam középhatalom létére valódi nagyhatalomként tudott sikeresen viselkedni, és hajlandó volt kockáztatni a kicsit határozatlan egykori szövetséges hatalmakkal szemben, akik nem tudtak határozott álláspontot képviselni. Az SZHSZ Királyság belső instabilitással küszködött, a szétesés szélére került, és valószínűleg látszott, hogy az első nagyobb válság komolyan megviselheti a fiatal államot. Magyarország (realista szempontból) a legjobb döntést hozta meg, mikor úgy döntött, hogy Olaszország oldalára áll, azonban ennek az volt az ára, hogy ismét visszakerült a kisantant izolációs gyűrűjébe. 1927-ben megkötötte az *áprilisi paktumot* Olaszországgal, amely szövetség majdnem a kisantant széteséséhez vezetett (Románia garantálta neutralitását, amennyiben Olaszország hadat üzen Jugoszláviának), amely – Jugoszláviára nézve – katasztrófát egyedül Franciaország intervenciója állította meg. Jugoszlávia és Magyarország két ellenséges politikai blokkba került, és ennek megfelelően változott meg a közvélemény hangulata is, azonban kicsit váratlanul Jugoszlávia nyitott Magyarországra felé, amely nyitást a magyar kormány elfogadta, és újra intenzív és barátságosabb lett a két ország kapcsolata. Az 1927-es és 1928-as évek leginkább egy sakkjátszmához hasonlítottak. Olaszország ügyesen tologatta bábúit, és hála az Anschluss kiváltotta krízisnek és különböző egyezményeknek, nagyon közel volt ahhoz, hogy Jugoszláviának sakkmatot adjon úgy, hogy azon ne háborodjon fel a nemzetközi közvélemény nagy mértékben. Jugoszlávia belső instabilitása, a háború kilátástalan képe, a szövetségi rendszer, amelyet Mussolini kiépített és amely elszigetelte Jugoszláviát minden szomszédjától; mind-mind azokat kezdték igazolni, akik az ország szétesését jósolták. Ilyen körülmények között dördültek el a parlamentben a lövések, és ilyen körülmények között érkezett Jugoszlávia megmentőjeként II. Sándor király, aki megakadályozta a szétesést, de megsemmisítette a demokráciát.

Ami a lövöldözés idejében létező magyar–jugoszláv kapcsolatokat illeti, azt mondhatjuk, hogy a két ország inkább barátságos hangulatban, de ugyanakkor bizalmatlan kapcsolatban volt. Magyarország az SZHSZ Királysággal szemben barátságos volt, ám nem habozott gyengíteni annak nemzetközi tekintélyét, amennyiben azt büntetlenül megúszhatta. Igazság szerint ebben az időszakban a két állam a nagyhatalmi politikálásnak volt inkább az elszenvédője,

mintsem a külpolitika önálló cselekvője. Ez a látszólagos jó, de ugyanakkor bizalmatlanságon alapuló viszony ebben a kiszámíthatatlannak tűnő időszakban a közvéleményt is befolyásolta, amely nem viszonyult a másik felé ellenségesen, ám meg kell jegyezni, hogy a magyar közvéleményt már ekkor uralta a revizionizmus gondolata, amely mozgalom fellángolt az *áprilisi paktum* megkötése után.

3. AZ ESEMÉNYRŐL BESZÁMOLÓ CIKKEK ELEMZÉSE ÉS BEMUTATÁSA

A munkámban tehát a magyarországi *Népszavát*, *Pesti Naplót*, *Pesti Hírlapot* és *Az Estet* a romániai *Keleti Újságot* és *Brassói Lapokat*, valamint a cseh-szlovákiai *Prágai Magyar Hírlapot* tanulmányoztam.

Melyek azok a dolgok, amelyekre figyelni kell, illetve magam is figyeltem a cikkek elemzésekor?

Elsősorban az események, azok kapcsán a perspektíva esetleges változása a különböző országokban, más-más beállítottságú lapoknál. A heti- és napilapok valamilyen közönségnek akarnak megfelelni, így az általuk közölt információ igyekszik tükrözni a nép hangulatát, eltalálni annak érdeklődési körét, így rekonstruálhatjuk, hogy az eseményekből melyek azok a mozzanatok, amelyek a közönséget a szerkesztők és szerzők szerint érdekelték.

Másodsorban az okokat kell keresni. Azokat a részeket, amelyek az események okaira utalnak, vagy konkrétan megnevezi azokat egy-egy szerző, mert ez utal arra, hogy egy adott réteg vagy társadalom miként értelmezi, értelmezheti, vagy éppen a cikk befolyásának hatására hogyan fogja értelmezni az eseményeket. Az okokhoz kapcsolódnak a következmények is, azok, amelyeket azonnal érezni lehet, és azok, amelyek a szerző szerint esetlegesen bekövetkezhetnek. A következményeknél kiemelt figyelmet kell szentelni a nemzetközi fogadtatásnak (legkézenfekvőbb a bukaresti konferencia, ám London reakciói is gyakran megjelennek a cikkekben), továbbá Olaszország és a fasizmus kapcsolatba hozására a történesekkel, illetve a szerb–horvát ellentétnek, valamint a balkáni mentalitások az esettel való összefüggésére.

Fontosak a személyek is. Fel kell ismerni, hogy kik azok, akik a szerző szerint befolyásolják a történeket, vagy fontos szerepet játszanak az eseményekben. Ilyenkor előnyt élvezhetnek azok a szereplők, akik ismertek az adott közönség számára. Így a cikkekben figyelni kell Sándor királyt és megítélését, szerepének és hozzáállásának leírását, megszólalásait, de hasonlóan fontos Stjepan Radić, Anton Korošec és Svetozar Pribičević is, mivel ők már ismert nevek voltak az Osztrák–Magyar Monarchia idején is. Pribičević egykor Buda-

pesten és Prágában is élt. Továbbá funkciójából fakadóan fontos a külügyminiszter, dr. Vojislav Marinković, a gyilkos Puniša Račić, és az áldozatok Ivan Pernar, Đuro Basariček, Pavle Radić és Ivan Granda személye is.

A részletek és a cikkek közötti eltérésekre is figyelmet kell fordítani. A legfontosabb, hogy a cikkek a lényegi kérdésekben az igazat közvetítsék, szinte elvárhatóan az, hogy azok minden egyes pontban az igazságot tükrözzék. A történészek számára is az kell, hogy a legfontosabb legyen, hogy az újság beszámolója a legfontosabb dolgokban ne tévedjen: tehát gyilkosság történt, csupán Račić lőtt, szerbek támadtak horvátokra, Stjepan Radić sebesült meg, és Pavle Radić halt meg, 20-án a szerb szkupstinában történt, a határokat és telefonkapcsolatot lezárták, illetve megszakították, mik a következmények. A többi információ már csak részletkérdés, és nem befolyásolja különösebb mértékben a közönség életét: hol sérültek meg az áldozatok, pontosan kik a szereplők (mármint ezek magánélete és korábbi tevékenységei), hogyan menekült el a tettes, hogyan kapták el, hány golyót és honnan lőtt, hogyan zajlott a vita, ami megelőzte, a kórházi kezelés, temetés, a tüntetésekről szóló részletek stb. Ezek kevésbé fontosak, néha nehezebb róluk tudósítani, így gyakran tévednek is a szerzők.

3.1 Népszava

A *Népszava* egy nappal az eset után, június 21-én (csütörtökön), hangzatos címmel kezdi beszámolóját az esetről: *Kettős gyilkosság a jugoszláv szkupstinában; Revolverrel érveltek a radikálisok; A paraszt párt igyekszik megakadályozni a helyzet elmérgesedését*. Majd a később egy nagyon dramatisztikus bevezetést ír, amit így kezd: „»Itt vérnek kell folynia!« – kiálltatták a szkupstina keddi ülésén a radikális képviselők.” Majd hozzáfűzik, hogy a radikálisok úgy gondolják, hogy a többség uralmát, akár gyilkosság árán is biztosítani kell. Ezután a cikk írója elmondja, hogy a lövöldözés az ellenzék obstrukciója miatt kezdődött. Úgy gondolja, hogy ennek a feszültségnek, amely az ellenzék és a hatalmon levő párt között van, Olaszország az oka, mert hatalmas nyomást gyakorol fasiszta politikájával a jugoszláv döntéshozókra, akik nem egyeznek abban, hogy hogyan kellene ezt a problémát (a jugoszláv–olasz rossz nemzetközi viszonyt) megoldani. Elmondja, hogy a kormány azzal a szándékkal ült le, hogy döntésekkel rendezzék az olasz–jugoszláv viszonyt, ám a szerző szarkasztikusan megjegyzi, hogy nincs meggyőződve, hogy a revolverlövés segítettek volna a helyzeten. Majd kijelenti, hogy a fasiszmus (amely szerinte „szellemi ragály”) az előidézője a lövöldözésnek.

Ezek után részletesebben beszámol az eseményekről. Kiemeli, hogy a radikális „Toma Popovits” (Toma Popović) fenyegette meg először halálosan

a parasztpártiakat, miután akkora lárma lett, hogy felfüggesztették az ülést. Csak ezután csatlakozott hozzá „Punisa Racsics” (Puniša Račić), aki egyetértett Popović kijelentésével, majd elkezdtek egymást sértegetni az ellenzékiekkel. Végül Pernar (Ivan Pernar) képviselő tolvajnak nevezte Račićot, aki kérte az elnököt, hogy büntessék meg Pernárt, mert különben fegyvert ránt (amivel már előtte is fenyegetőzött). Mikor látták, hogy Račić mire készül, néhányan „Obradovics” (Obradović) miniszterrel az élen megpróbálták a fegyvert elvenni tőle, de ez megfenyegette őket is, majd hat golyót lőtt az ellenzék közé. Lelőtte Pernart, majd a tőle a fegyvert elvenni akaró „Baszaricseket” (dr. Đuro Basariček). Ezután a szerző szerint Račić „magánkívül” kezdett el lövöldözni. Lelőtte „Grangyát” (Ivan Grandža), aki „Radics István” (Stjepan Radić) elé ugrott, ezután Radićot gyomron lőtte, majd az utolsó tárbán levő golyóval agyonlőtte „Pavle Radicsot” (Pavle Radić). A képviselők azonnal a sérültekkel kezdtek el foglalkozni, így Račić az ablakon keresztül meglépett. A gyilkosság hírére a parlament előtt tömeg gyűlt össze, amit a rendőrök oszlattak szét. Pavle Radić és Basariček azonnal meghaltak, Stjepan Radić kritikus állapotba került.

Délután a szkupstina döntést hozott, hogy a temetés és a kezelés költségeit az állam állja, és az elhunytak családjának nyugdíjat fognak fizetni. A radikálisok és a kormány nem vállal felelősséget: „a felelősség egy elvetemült lelkiismeretét terheli”. Délután 5-ig mind külfölddel, mind a vidéki városokkal megszakítottak minden kapcsolatot. A király estére manifesztumot ír, amit a kormánytagokkal állít össze, és itt nagy hiánynak számít „Marinkovics” (dr. Vojislav Marinković) külügyminiszter távolléte, aki ekkor Bukarestben tárgyalt. Este fél kilenckor a kormány kijelentette, hogy nem mond le. Majd „Korošec” (Anton Korošec) bejelentette, hogy az országban teljes a rend és a nyugalom. A gyilkos, Puniša Račić este feladta magát. A parasztpárt Zágárból a népet nyugalomra inti, ám nem fogadja el a kormánypárt részvétnyilvánítását, mivel úgy hiszi, hogy a merénylet előre el volt tervezve.

Ezután a bukaresti konferenciáról írnak, és a szerző szerint a gyilkosságnak semmilyen hatása nem volt a tárgyalásokra, sőt, meg sem tudjuk, hogy eljuttott-e a hír Bukarestbe.

Az *Népszava* cikkéről elmondható, hogy a cikk első felében szeretné a fasizmussal kapcsolatba hozni a merényletet, ám ezenkívül teljesen objektív módon közli a híreket, és nem izgatja az olvasót senki ellen. A cikk szerzője helyesen látja, hogy a konfliktus közvetlen forrása Olaszország, ami azonban a konfliktus igazi oka volt, az a jugoszláv elit ellenségeskedése és döntésképtelensége, ami miatt egymásra mutogatnak. Talán apró észrevétel, hogy nem közli azt, hogy a parasztpártiak még Popović fenyegetése előtt komolyan sértegették a kormánypártiakat (amiről a következő cikkek alapján az újságíróknak még Csehszlovákiában és Romániában is tudomásuk volt), így a parasztpártiak ár-

tatlanabbaknak tűnnek, ami érthető is, hisz Radicék nézetei közel állnak a *Népszava* által vallott eszmékhez.

3.2 Pesti Hírlap

A *Pesti Hírlap* – mivel napilap – több számában is foglalkozik az esettel, és június 21-én közli az esetet. Meglepően nem a címlapon, hanem az 5. oldalon, annak ellenére, hogy csak 21-én négy oldalon át terjed az eset tárgyalása. A lapnál látszik az, amit még az előző fejezetekben írtam általánosságban róla, hogy könnyedén forgatható és lényegre törő. Hasonlóságot mutat a ma megszokott sémákkal, amit akár a közösségi médiákban is megfigyelhetünk. Címként ez áll: *A szkupstinában vérfürdőt rendezett egy kormánypárti képviselő a horvátok között*, majd alatta szintén telt betűkkel és címszavakkal összefoglalva mindent, amit az esetről tudni kell: „Radics Pált és Baszaricsek képviselőt halálos lövés érte. – Radics István súlyos haslövést kapott. – Még három horvát képviselő sebesült meg. – Radics Istvánt megoperálták; állapota súlyos. – Sándor király kétszer látogatta meg a horvát parasztpárt vezérét. – Zágrábban tüntetések voltak. – Megrendült a Vukicsevics [Velimir Vukičević – B. D.] kormány helyzete.” A többi újsághoz képest ez a közlésmód modernnek nevezhető, és valóban jelezheti a tömegkultúra felé tett lépéseket, hisz az olvasó már első pillantásra rengeteg információval találkozhat, azonban ez nem minden.

A beszámolót a szerző június 20-ával kezdi, és nagy részletességgel tudósít a vita folyamatáról. A szerző szerint a vitát „Radics István” (Stjepan Radić) kezdi, aki disznóknak, állatoknak és barmoknak nevezi a radikális képviselőket, akik nem valók a parlamentbe. A vitába „Svetozar Pribicevics” (Svetozar Pribičević) is beszáll, aki első világháborús sérelmeket említ fel azzal, hogy a radikálisok obstrukciójára emlékezteti a képviselőket. Majd „Mestrovics” (Ivan Meštrović) sérelmezi, hogy nem vitték be a jegyzőkönyvbe „Toma Popovics” (Toma Popović) és „Racsics” (Puniša Račić) előző napi (június 19.) fenyegetéseit, miszerint: „itt még fejek fognak lehullani, és addig, amíg Radics Istvánt nem verik agyon, nem lesz nyugalomunk”. Majd Meštrović figyelmeztet: „ha ez a gyilkos hangulat nem szűnik meg, az az ország halálát fogja jelenteni”. Popović ekkor elkezdi Radićot hibáztatni, és stílusát egy kocsiséhoz hasonlítja, majd nemzeti alapra helyezi át a vitát azzal, hogy szegyennek nevezi a horvát nép számára, hogy Radić a vezérük. Majd ezt mondja: „ha így folytatják a sértegetést, garantálom, hogy fejek fognak lehullani”. A vita és hangzavar közepette szólal fel Račić (akiről elmondja a szerző, hogy „montenegrói származású”), aki szolidaritást vállal Popovićyval, és elmondja, hogy ő szerb képviselőként a szerb érdekeket védi, és kijelenti: „más fegyvert is kész vagyok ragadni, és

azzal Szerbia érdekeiért síkra szállni”. Erre Pribićević reagált, hogy vigyázzon, mert ezt Londonban is hallani fogják, és egész Európa tudni fogja, hogy bának velük, horvátokkal (ez érdekes megjegyzés, mert Pribićević horvátországi szerb, és nem egyszerű horvát volt). Majd Pernar megvádolta Račićot, hogy meglopta a boszniai muzulmánokat. Račić erre figyelmeztette Perić elnököt, hogy ha nem bünteti meg a képviselőket, akkor maga fogja azokat agyonlőni, majd mikor nem kapott kielégítő választ, hirtelen átsétált az ellenzékhez, és lövöldözni kezdett. Először „Grandza” (Grandá) képviselő sérült meg, majd Stjepan Radić, és mikor Pavle Radić Stjepanhoz fordult, őt is agyonlőtte. A képviselőkhöz orvos érkezett, aki azonnal megállapította, hogy Pavle Radić meghalt, Basariček később a kórházban halt meg, míg Stjepan Radićot – bár saját lábán kivánszorgott a folyosóra (!) – súlyos sérülésekkel kórházba szállították. A következő oldalon említi, hogy egy bizonyos „Jelastics” (bizonyára Jakov Jelašić) is megsérült. Račić pisztolyt szegezve az elé kerülőkre a miniszteri szobába sietett, és az ablakon keresztül távozott, majd autóba ülve elhagyta Belgrádot.

A körülményekről elég sokat megtudunk a következő oldalakon, de szembetűnő, hogy sem Olaszországot, sem a nettunói konvenciókat nem hozza a szerző összefüggésbe a merénnyel, amit annak a számlájára írhatunk, hogy a *Pesti Hírlap* ebben az időben egy Horthyval szimpatizáló lap, tehát valószínűleg azért nem történik meg a dolgok összefüggésbe hozása, mert az rossz fényt vetne Magyarországra akkori olaszbarát (és revízióval kecsegtető) politikájára. Ezt leszámítva megtudjuk, hogy Vukićević az, aki közli a királlyal a híreket dél körül, és a király már egy órákor meglátogatta a sérülteket. Stjepan Radićot a lap szerint háromszor is meglátogatta egy nap, amiből az első találkozáson Radić az „Éljen a király” köszöntéssel fogadta, majd közölte vele, hogy túl kell élnie, hogy befejezhesse terveit. Radićot barátja, egy bizonyos „dr. Gotlieb” kezelte, aki a Zágrábi Egyetem professzora volt, mellette kezelte még egy bizonyos „Klepacs”, aki szintén az egyetem professzora. Ők ketten este érkeztek Radićhoz.

Elmondják, hogy Ivan Pernar tüdőlövést kapott így helyzete kritikus, Grandá (akire itt „Grandia”-ként hivatkoznak) kezét a golyó szétronscolta, de nincs életveszélyben, míg Radić – bár a golyó a beleit nem sértette meg, így egy szerencsésebb sérülésről van szó – kritikus állapotban van, mivel cukorbeteg. Basaričeket és Pavle Radićot még este Zágrábba szállították, és pénteken (22-én) temették őket, a minisztertanács határozata szerint állami költségen. A tanács megszavazta a „szolgálatuk teljesítése közben elhunytak” családjának állami „segélyezését” is.

A lap beszámol róla, hogy Račić önként adta fel magát. Bevallása szerint önkívületi állapotban volt, és nem tudott arról, hogy mit is tesz, és tagadja, hogy szökni próbált volna, csupán magánügyeit intézte el, megírt pár levelet, és

azonnal visszatért Belgrádba. Mindeközben Zágrábban hatalmas gyász volt az elsőre hihetetlennek tűnő hírek hallatán. Szinte minden ház ablakába fekete lobogót lógattak ki, és többen az utcára vonultak. A tüntető tömegnek „Predavac képviselő” mondott beszédet, aki tovább izgatta a tömeget azzal, hogy „ismét horvát vér ömlött, de remélhetőleg ezúttal nem hiába”. A tömeget a szerző tudósítói szerint az hatotta meg legjobban, hogy Pavle Radić három, Basariček hat árvát hagyott hátra. A média szerint Pavle Radić utolsó szavai a „Gondoskodjatok a feleségemről és a gyerekeimről” voltak. A következmények között még felsorolják, hogy a belgrádi tőzsde azonnal megérezte a merényletet, illetve a Vukičević-kormány várhatóan le fog mondani.

Az utolsó rész *A belgrádi véres színjáték három sztárja* címet viseli. Ebben a szerző megnevezi a merénylet három esetleges kulcsfiguráját, és utal rá, hogy ők lehetnek az okai ennek a vérengzésnek. Az első „Markovics Lázár” (Lazar Marković), akit a szerző tudása szerint Radić megvádolt a merénylet előtt, hogy az eseményeket megelőzően két nappal (tehát 18-án) a népet felszólította a *Jedinstvo* nevű lapban, hogy öljék meg a parasztpárt vezetőit. Tény, hogy a cikket egy bizonyos „Ifkovics” (bizonyára Ivković) írta, akinek a véleményére nem kell adni, és a cikk az újságírók szerint nem Marković stílusára vall. De a szerző nem zárja ki, hogy – mint Szerbiában igen gazdag és befolyásos ember – köze lehetett a gyilkossághoz. A másik „sztár” maga a „főparaszt” Radić, aki a szerző szerint „zseniális de nem elég elővigyázatos agent-provokátor”. A harmadik „sztár” inkább két személy, a Pribičević testvérek. Svetozar Pribičevićről igen kritikusan és ellenségesen beszél. Elmondja róla, hogy fő támogatói a horvátországi szerbek; hogy már 1918-ban tervezte megöletni Radićot, amiről az áldozat maga is tudott; hogy kegyvesztett politikus a királynál; illetve, hogy olyannyira nagyravágyó, hogy a szerb trónra pályázik; kiépített propagandamechanizmusa van, és nem retten vissza semmilyen eszköz vagy intrika bevetésétől. Testvérét, Milant azzal vádolja, hogy a magyarokat „Rigómezőre” (Koszovóra) telepítené, és helyükre már eddig is telepített „dobrovólyacokat”, illetve azon katonai tisztek egyike, akik meggyilkolták Aleksandar Obrenovićot, és szerinte köze volt Drašković belügyminiszter meggyilkolásához is.

A Pesti Hírlap egy láthatóan nagyon jól tájékozott lap, amely rengeteg információval szolgál, bár nem igyekszik annyira megfejtetni a merénylet okát, és azt inkább a személyes konfliktusok számlájára írná fel, mintsem hogy összefüggésbe hozza az ország kül- és belpolitikai válságával. Bár érződik a már említett területen a revizionista hozzáállás, törekszik az objektivitásra, és nem izgat senki ellen. Az ellenséges hangnem egyedül Stjepan Radićnál érezhető, mikor a bolsevik kapcsolatairól ír, illetve kétszínű politizálásáról; valamint észlelhető a Pribičević testvérekkel szemben is. Érdekes, hogy az újság a királygyilkosságot sérelmezni látszik, és úgy fest, hogy a magyar társadalom számára az ilyesmi nem elfogadott, hiszen az elítélő hangnem a királygyilkossággal szemben má-

sik lapoknál is megfigyelhető (pl. *Keleti Újság*). A tájékozottsága és hitelessége a lapnak a fejlett tudósítási hálózatnak köszönhető, akik gyorsan, részletekbe menően és pontosan tudnak visszajelzéseket küldeni Budapestre. Nem kizárt, hogy ez a hosszú cikk több szerző munkája, amit az eltérő helyesírás is alátámaszt (például Grandá nevének két különböző típusú írása a cikk elején és végén).

3.3 Pesti Napló

A *Pesti Napló* a *Pesti Hirlaphoz* hasonló címközléssel kezdi cikkét *Vérfürdő a belgrádi szkupstinában*, ami alatt alcímében röviden közöl mindent, amit a cikk szerint tudni érdemes: „Racic [Račić – B. D.] képviselő nyílt ülésen agyonlőtte Radics Pál [Pavle Radić – B. D.] volt minisztert és Baszaricsek [Đuro Basariček – B. D.] képviselőt s Radics István [Stjepan Radić – B. D.], Grandia [Ivan Grandá – B. D.] és Pernar [Ivan Pernar – B. D.] képviselőket életveszélyesen megsebesítette – Lezárták a jugoszláv határt és a telefonforgalmat, amely csak az esti órákban nyílt meg ismét – Lemond a kormány? – A szkupstinát elnapolták”. Ezt követően – szintén a *Pesti Hirlaphoz* hasonlóan – a képviselők vitájáról számol be, azonban itt már beszámol Stjepan Radić sértéséről, amely nemcsak a radikális képviselőket, de a nettunói konvenciók következményében (amelyet a cikk még nem említ) kialakult helyzetet is minősíti: „Olyanok vagytok, mint a barmok, akiket a vágóhídra visznek.” Ezután ebben a napilapban nem Pribičević, hanem „Rasics” (Račić) az, aki ezúttal az ellenzékét figyelmezteti, hogy ez a magatartás rossz fényt vet az országra a külföldiek szemében. Majd Račić utal a horvát képviselők destruktivitására: „A jugoszláv államnak néhány évvel ezelőtt megkezdett konszolidációját a jugoszláv nép egy részének rágalmazása és árulása megghiúsítja.”

Ezután a szerző megpróbálja pontosan rekonstruálni a merényletet: a fent olvasható kijelentésre hatalmas zaj támadt a parlamentben, ami miatt „Perics” (Perić) elnök elhagyta helyét, és ezzel felfüggesztette az ülést is, mire Račić a szónoki emelvényre állt, és revolverét a kezében tartva felszólított mindenkit, hogy ne próbáljanak beleavatkozni a Pernarral folytatott vitájába. Račićot „Vuicsics” (Milorad Vuičić) igazságügyi miniszter kísérelte meg mérsékelni, de Račić már ekkor tüzelt, és Pernar bal tüdejét találta el, mire az összerogyott. „Bazaricsek” (Đuro Basariček) próbálta lefogni Račićot, mire az lelőtte a képviselőt, majd Stjepan Radićra szegezte a pisztolyát, és gyomron lőtte. Eltalálta még Grandá képviselő bal karját, aki Radićot akarta védelmezni. Amikor Pavle Radić Stjepanhoz sietett, akkor Račić utolsó golyójával őt találta el a bal tüdőjén, közvetlen a szíve felett. A jelenlevő orvosok kezdték ellátni a sebesülteket.

Basaričeket, Stjepan és Pavle Radićot „bekötözték” ugyan, de Basariček pár percen belül meghalt, míg Pavle „kámforinjekciót” kapott, és azt követően halt meg. Stjepan Radićot és Pernart kivitték, Granda saját lábán tudta a termet elhagyni. Račić feltartóztatathatatlannul hagyta el az épületet, és a szerző tudomása szerint még keresi a rendőrség.

Ez a cikk is beszámol róla, hogy a király meglátogatta a sebesülteket, majd felhívást intézett az olvasókhoz, hogy „ne engedjék kihasználni az ország nyugtalanítására a parlamentben történt szomorú eseményt, amelyet egy ember bűnténye idézett elő”. Majd a lap belgárdi tudósítójára hivatkozva leírja, hogy Pernar állapota rosszabbodott, és komplikációktól tartanak.

A következő hasáb a *Bukaresti szó és belgrádi tett* címet viseli, ami a kisantant éppen zajló bukaresti konferenciájára utal. A szerző Beneš beszédét tudósítja, és kritikának veti alá, ironikus megjegyzéseket téve arra, hogy Beneš a status quo alatt a kisantant külpolitikájában a trianoni béke fenntartását érti, utalva rá, hogy nem tud fellépni egységesen például a „Szovjet-Oroszországgal” szemben. Majd ismét kellő gúnnyal jegyzi meg, hogy „[m]ialatt az újságírók Bukarestben ezeket a doktori értekezéseket szorgalmasan lejegyzetelték, az alatt Belgrádban Racic kormánypárti képviselő agyonlőtte Radics Pál ellenzéki képviselőt” – majd folytatja – „[n]em valamilyen magántermészetű nézeteltérés volt az oka ennek a bűntettnek.” Elmondja, hogy a „nettunói egység” ratifikálásáról vitáztak, és talán a merényleten kívül „egyéb is történt a szerb szkupstinában és Szerbiában.” De mivel minden kapcsolatot megszakítottak külfölddel, ennél többet nem tudnak, ám a szerző szerint Benešnek ebből is látnia kell, hogy „más az elmélet és más a gyakorlat. Az állandó elem és változó elem kivül még van valami: az élő nép” – gúnyolta tovább a kisantant „doktor urait”, akik a szerző szerint nem értik, hogy a nép nem ért egyet az alkalmazott politikával.

„Jugoszláviát a kisantant politikájában úgy tologatják ide-oda, mint egy egységes s tetőtől talpig vasból és cementből megépített bástyát. Radics Pál halálra vált arca tisztán azt bizonyítja, hogy Jugoszláviának más gondja is van, mint az állandó elem és a változó elem.” Ebben az idézett részletben a szerző nagyon jól látja, hogy milyen valódi problémával küzd a külpolitikában kívülről egységesnek és erősnek látszó Jugoszlávia. Ezt az idézetet egy frappáns hasonlat követi, miszerint Jugoszlávia „nem játszhatja a tömör bástya szerepét a külpolitika sakkasztóján”. Majd kiáll Horvátország és a horvátok mellett, akik szerinte szeparatista harcot vívnak Szerbiával, amióta Jugoszlávia megalakult, és a szerbek ebben a harcban még a „balkáni eszközökben sem voltak válogatósak” – utalva itt a balkániak vadságáról szóló sztereotípiákra, és hozzáfűzve, hogy az események a szkupstinában az ő szavait igazolják.

Ezt követően a további következményekről tudósít, miszerint a radikális és demokrata kormány várhatóan le fog mondani. Majd a belgrádi tudósító

(aki több helyen is M. M. D. monogrammal ír alá) szavait olvasva tudjuk meg, hogy az ország meglehetősen nyugodt, és ennek érdekében nem kellett alkalmazni különösebb intézkedéseket, „mert kétségtelen, hogy Racic tette egyéni akció, amelyért rajta kívül senki mást nem lehet felelősségre vonni.” A jugoszláv lapok legtöbbje felháborodását fejezte ki. Közben Stjepan Radićhoz két zágrábi egyetemi professzor érkezett, hogy kezeljék, akik bizakodóak, hiszen a lövés csak a hashártyát sértette meg, bár kifejtették, hogy felmerülhetnek komplikációk, mert Radić szív- és cukorbeteg. Majd közli, hogy Svetozar Pribićević a halottak és sérültek láttán „heves sírógörcsöt kapott”.

A lap beszámol arról is, hogy Račić Korošec belügyminiszternél jelentkezett, aki nem volt hajlandó egy gyilkost fogadni, de a rendőrök elvitték, ahol „Petrovics vizsgálóbíró” és a belgrádi rendőrfőnök együtt hallgatták ki.

Megtudhatjuk azt is, hogy Korošec engedélyt adott az újságoknak, hogy közöljék a történeteket, mindössze annyit jegyzett meg, hogy: „Tárgyilagos és békességes tudósításokat közöljenek, mert csakis egyetlen embernek a cselekedetéről van szó...” Közben a minisztertanács a szkupstinát bizonytalan időre elnapolta. A határzár és a kapcsolatok megszakítása a külfölddel délután 5-ig tartott. Délután még Vukičević elnök hosszas kihallgatáson vett részt a királynál, majd közölték, hogy a két halottat állami költségen temetik el, családjuk állami nyugdíjat fog kapni, illetve Stjepan Radić, Jelašić, Pernar és Grandža sérült képviselők orvosi kezelési költségeit szintén az állam fedezi majd. Este még egyszer összeült a miniszteri tanács, de a cikk új információkat nem közöl, azonkívül, hogy a gyászbeszédet a pénteki temetésen Svetozar Pribićević fogja tartani. Külön bekezdésben ír arról, hogy Zágrábban tízezres tömeg volt a „nagygyűlésen” (valószínűleg a tömegmegemlékezésre gondol), ahol „Rafavec képviselő” tartott beszédet, aki súlyosan elítélte a gyilkosságot, de mérsékletességre kérte a tömeget. Nem is történt nagyobb incidens. Ugyanekkor a HSS-ben a képviselők úgy hiszik, bizonyítani is tudják, hogy a gyilkosság előkészített volt, ezért visszautasították a miniszterelnök részvétnyilvánítását.

A bukaresti tudósító közli, hogy a hírt „Antics” (Antić) követ közölte „Marinkoviccsal” (Marinković) még a délelőtti folyamán. Marinković csak délután közölte Titulescu román külügyminiszterrel és a többi politikussal (pl. Benešsel) a hírt, akik megrendülésüket fejezték ki.

A lap még sikeresen készített egy interjút is a belgrádi gyorsvonat egyetlen utasával, bizonyos D. nagykereskedővel, aki csak pár percre szállt le a Keleti pályaudvaron, majd továbbállt Prágába. Elmondta, hogy sokan indultak el Belgrádból (a szerző furcsállja is, hogy a Pestre érkezéskor egyedül volt), ám legtöbbjük a pályaudvaron fordult vissza a hír hallatára. Elmondta, hogy a vonatot minden állomáson megrohmozták az emberek, akik kíváncsiak voltak a történésekre, amit érdekesnek talált, hiszen az újságok még ekkor nem írtak az esetről, mégis a hír vidékre is gyorsan eljutott. Igen jól tájékozott ember volt, aki

pontosan beszámolt a dolgokról, ami nem is csoda, mert Újvidékig Nagy Ödön magyar képviselővel utazott, aki közel volt a merényletnek (négy lépésnyire ült Radićtól), és aki a képviselő segítségére sietett. Elmondása szerint az újvidéki pályaudvaron több száz ember rohamozta meg a képviselőt, aki elmondta, mit látott, és ez felizgatta a népet.

Zágrábban nagy gyász volt, és felszólították az üzleteket, kávéházakat, hogy tartsanak zárva, a házak ablakaiba fekete zászlót kellett kitűzni. Este a tömeg megrohamozta „*Arco nagyiparos*” gyárát, és bevették annak ablakait, a cikk tanúsága szerint csupán azért, mert nem helyezte ki a gyászlobogót. A vandallizmust csak a rendőrség tudta erővel megakadályozni, az incidensben tízen megsérültek, ebből négyen súlyosan.

3.4 Az Est

Az Est napilap 22-én, pénteken közli a híreket címlapján, és folytatja azt a lap második oldalán. Címként nagy telt betűvel ez szerepel: *A gyilkos szerb képviselő vallomása a merényletről. – Nyílt levelet intézett a választóihoz. – A meggyilkolt Radicsnak [Pavle Radić – B. D.] hét gyermeke volt.¹⁰ – Radics István [Stjepan Radić – B. D.] állapota javult.*

A cikk főleg „Punisa Racicra” (Puniša Račić) koncentrál, és nem is foglalkozik magával a merénylettel, annak lefolyásával. Ez meglepő, és ennek okát csak találgatni lehet. Lehetséges, hogy mivel egy napot késik a két rivális pesti napilaphoz, a *Pesti Napló*hoz és a *Pesti Hírlaphoz* képest, akik részletesen és több oldalon keresztül tudósítanak az eseményről, a szerkesztőségnél úgy vélték, hogy a merénylet lefolyásának már nem érdemes különösebb figyelmet szentelni, és inkább a gyilkossal foglalkoznak. Első hírként azt közlik, hogy Račićot három órán át vallatta a vizsgálóbíró, és Račić azt vallotta, „hogy tettének oka a végéig felfokozott izgalom volt. Személyében sértették meg és mint montenegrói ember a sértést nem hagyhatta megtorlatlanul, mivel pedig a szkupstina elnöktől nem kapott elégtételt, maga szerezte meg magának. A golyót megsértőjének, Pernarnak szánta, de aztán elvesztette önuralmát és tovább lövöldözött anélkül, hogy tudta volna mit cselekszik.” Érdekes a Račić montenegrói származására történő hivatkozás, ahol a többi cikkhez képest először indokolják meg, hogy miért is fontos ezt megemlíteni. Montenegró újkori és középkori történelmében igen nagy problémát jelentett a vérbosszú szokása, amit törvényben csak a 18. század második felében tiltottak be, ám a szokás nem szűnt meg igazán, hála a montenegrói közösségek elszigeteltségének a hegyes domborzatnak kö-

¹⁰ A *Pesti Hírlap* három gyerekről számol be.

szönhetően és az infrastruktúra hiányának. A cikkben elmondják, hogy Račić szegény származású montenegrói ember, így teljesen valószínű, hogy benne még élhetett ez a szokás, és becsületének megsértése (hogy egész pontosan mit érzett sértésnek Račić, arról ez a cikk nem számol be) – amelyen kívül a szegény montenegrói embernek egyebe nagyon nincs (B. D. megjegyzése) – valóban hamar a bosszúra sarkalhatta Račićot: „A parlamentben megsértették, tehát mint montenegrói szerb elégtételt vett magának a montenegrói szellem és becsület parancsai szerint.” Račić a lap szerint szerette választóit, és „mindig az ő érdeküket tartotta szem előtt, és értük személyes és anyagi áldozatokat is hozott, [...] fájlalja, hogy ezentúl nem fog dolgozhatni hazájának és királyának javára”. A cikk idézi a radikális párt lapját, a *Samoupravát*, amelyben elhatárolódnak az esettől: „Punisa Racic cselekedete, amely minden jóérezésű embert fájdalommal és gyásszal töltött el, kárhozatos és borzalmas cselekedete volt egy minden emberiségéből kivetkőzött egyénnek, aki féktelenségben nem ismer határt, egy durva egyéni cselekedete, amelyre mentség nincs.” A *Samouprava* még leírja, hogy az ok az ellenzék személyeskedése, amely minden tárgyilagos vitát ellehetetlenít, „de ez nem lehet mentség a visszataszító cselekedetre”. Az *Est* szerint „zágrábi lapok” kiemelik, hogy nem a szerbek horvátok ellen történt merénylete volt ez, hanem egyéni akció (ami nem kizárható, hiszen mind a király, mind a belügyminiszter parancsba adta, hogy mérsékeljék a nép indulatait). A cikk elmondja azt is, hogy bár Zágrábban vannak tüntetések, azok nem változtak utcai zavargásokká.

Az *Est* beszámol Stjepan Radić állapotáról és a *Pesi Hirlappal* homlok-egyenest ellentétes hírrel szolgál, miszerint „Pribicevics Szvetozár” (Svetozar Pribičević) hosszú időt töltött „Radics István” mellett, majd „fehér köpönyegben” maga is segédkezett az operáció alatt. Az operáció után Pribičević azt nyilatkozta, hogy „nem képes nyilatkozni... annyi biztos, hogy a következmények nem lesznek jók”. Pavle Radić feleségének délután mondták el a hírt, aki a hét gyermekkel azonnal férje holttestéhez sietett, majd sírva borult rá, mikor Sándor király megérkezett és megrendülten vigasztalni kezdte az özvegyet, aki erre azt mondta: „Imádkozni fogok, hogy férjem élete az utolsó áldozat legyen és most már a szerbek megbéküljenek a horvátokkal...” Ezután beszámolnak arról, hogy „Dr. Gotlieb” kezeli Stjepan Radićot, aki ebben a cikkben a zágrábi kórházi főorvosként van megjelölve.

Igen érdekes, hogy a cikk a külföldi lapok reakcióiról is beszámol; a belgrádi és zágrábi lapok mellett az angol sajtó reakciójáról is. Itt a *Times*, a *Daily Telegraph*, a *Morning Post*, a *Daily Express* és a *Daily Chronicles* újságok híreiről esik pár szó. A *Times* kicsit védelmébe veszi az ellenzékét, illetve megjegyzi, hogy lehetetlen megmondani milyen hatása lesz ennek Horvátországban. A *Daily Telegraph* szerint ez messzemenő nemzeti és nemzetközi következményekhez vezethet, és a két vezér vértanúsága után a parasztpárt megerősö-

dését jósolják. A *Morning Post* az esetet a nettunói egyezmény miatt kialakult durva vita következményeként minősíti. A *Daily Express* szerint az eset hasonlít az Aleksandar Obrenović meggyilkolása körüli helyzethez. Míg a *Daily Chronicles* a HSS-t az ír nacionalista párthoz hasonlítja.

3.5 Keleti Újság

Meglepő lehet, de a romániai újság, név szerint a *Keleti Újság* az egyike azoknak, amelyek a legtöbbet foglalkozik a témával, és amely nagyon élesen bírálja a merényletet. A szalagcím június 22-én – akárcsak a PMH-nál – mérsékelt, ám alatta már a következő sorok szerepelnek alcímként: „A nettunói egyezmények betervezése robbantotta ki a pártszenvedélyeket – Súlyos politikai következményei lesznek a példátlan események”.

A cikk szerzője leírja, hogy „Marinkovics” (dr. Vojislav Marinković) külügyminiszter két nappal a merénylet előtt váratlanul terjesztette be a parlament elé a nettunói egyezményt, ami felháborította az ellenzéket, és felszólították a kormányt a lemondásra. Itt is kiemelik, hogy „Radics István” (Stjepan Radić) „barmoknak” nevezte a vita során a radikális képviselőket, és ők ekkor azzal fenyegetőztek, hogy „ezt nem fogják megúszni vér nélkül”. Ekkor rekesztik be az ülést, amikor is 23 képviselő indítványozza, hogy vizsgálják ki Radics István elmeállapotát. Erre az ellenzék tiltakozni kezdett a halállal való fenyegetőzés miatt. Másnap reggel Radics István ismét barmoknak nevezte a radikálisokat, amire ismét nagy lárma kerekedett, mire „Perics” (Ninko Perić), a szkupstina elnöke felfüggesztette az ülést, és ekkor „Racics” (Puniša Račić) fegyvert rántott. „Radics Pávelt” (Pavle Radić) lőtte le először, akihez a képviselők odarohantak, de hiába, Radić azonnal meghalt. Majd leírja, hogy „Paszarics” (dr. Đuro Basariček) képviselő is azonnal elhunyt, míg „Pertner” (valószínűleg Ivan Pernar), „Granja” (valószínűleg Ivan Grandić) és „Radics István” súlyosan megsebesültek. A szerző szerint Račićot sikerült lefegyverezni is letartóztatni. Azonban azt is leírja, hogy a képviselők azonnal egymásnak estek, ám a zavargás hamar abbamaradt. A szerző azt állítja, hogy „leírhatatlan az izgalom” Zágrábban és Belgrádban, és hogy a politikai körök úgy vélik, hogy komoly következményei lesznek az ügynek.

Ezután egy másik parlamenti ülést idéz, hogy szemléltesse, milyen hangnemben beszélnek egymással a képviselők, és hogy ez nem egyedi eset volt. Majd elmondja, hogy a képviselők észre sem vették, hogy Stjepan Radić megsebesült, és eszméletlenül fekszik a padok között, de mikor felfedezték, akkor a horvát képviselők lövöldözni kezdtek. Majd kifejti és elítéli, hogy a parlamentben ilyen dolgok megtörténhetnek, ugyanakkor nincs meglepve, hiszen

„odaát” gyakran a nyers erő jelenti az érveket. Majd megemlíti, hogy épp most „ünnepelték” a királygyilkosságot is, amely 25 évvel korábban az Obrenovićok helyére a Karađorđevićeket tette a trónra. Majd azt mondja, hogy olyan a helyzet Jugoszláviában, hogy a képviselő mintha nem is „a parlament folyosóin, hanem csatatér felé vonulna”. Majd elmondja, hogy „Pasityot [Nikola Pašić – B. D.], hazája Bismarkját”, fiatal korában kétszer ítélték halálra. Majd csodálkozik azon az állapoton, hogy hogy lehet az, hogy Stjepan Radić is például egy nap börtöntöltelék, másnap miniszter, aztán ismét börtöntöltelék. Majd azt mondja, hogy bár Jugoszlávia kezdi rohamosan felvenni a nyugati civilizáció karakterjegyeit, jogérzéke nem fejlődik, e miatt az „átörökített romantikus szenvedély miatt, amely úgy látszik a Balkán népeinek megváltoztathatatlanul sajátja”.¹¹ Majd kifejezi meglepettségét, hogy bár a verekedés, inzultálás napirenden van a parlamentben, valamint „8-10 éve” nem tudnak rendes kormányt alakítani, és csak a demokrácia látszatát tartják fenn, azért a fényes nappal történő gyilkosság példátlan. Majd leírja, hogy Pavle Radić meghalt, míg Stjepan Radić, Basariček és Pernar súlyosan megsérültek.

A szerző közli, hogy a merényletnek csak látszólagos oka a nettunói egyezmény ratifikálása, valójában a radikálisok sosem túrték a parasztpártiakat. Leírja, hogy régóta vannak diáktüntetések is Jugoszláviában, aminek az oka, hogy Olaszországgal rossz viszonyt ápol Jugoszlávia, és mivel háborúzni nem bír, nem tudnak megegyezni ezzel a „kényszerbarátsággal”. A másik ok, hogy a kormánypárt nem akar együttműködni a hatalmas parasztpárttal, és bevonni azt a kormányzásba. A parasztpártiak sérelmei, hogy a radikálisok korrumpáltak, megvesztegethetők, és az ország morális tekintélyét mélyen aláaknázzák. A szerző egyetért és helyesli a parasztpárt korrupció elleni harcát. Bevallja, hogy ő Romániából nem tudja azonban azt megmondani, hogy Radićék nem lennének-e ugyanolyan korrumpáltak. Elmondja, hogy a jugoszláv sajtó szerint Radićnak vannak kommunista kapcsolatai, hogy kapcsolatban van a bolgár bolsevikokkal, hogy tárgyal Horthyval, és hogy ő is hallott a köreikben jelentkező korrupcióról. Majd leszögezi, hogy csak azt tudja biztosan, hogy Radićék egy elnyomott tartományt védenek, és hogy egy parasztdemokráciáért küzdenek, egy olyan nagy és homogén tömeg képviselőiben, amelyet Belgrádban ignorálnak.

Végül kérdéseket tesz fel: Lesz-e forradalom Horvátországban? Kormánybukás? Polgárháború? Mi lesz a nettunói egyezménnyel? Ugyanakkor elmondja, hogy nem biztos, hogy negatív vége lesz a dolgoknak, és pont ez a szörnyű eset vezet majd oda, hogy beismerjék a jugoszláv képviselők, hogy az erőszak nem vezet sehova, és a végén megbékélnek.

¹¹ Ezt egyébként Branko Petranović »homo balkanicusnak« nevezi, és az eset kapcsán könyvében említi.

A következő cikkben a bukaresti konferenciáról közli, hogy a gyilkosság híre eljutott a konferenciára, ám nem tudni, hogy ez milyen hatással volt a képviselőkre, hiszen a konferencia kapcsán biztosan nem lehet mondani.

A *Keleti Újság* cikke amellet, hogy sokat foglalkozik az eseménnyel, sok hibát is tartalmaz. Azonban a cikk egyes nagy tévedései ellenére lényegében igazat mond, és megegyezik a többi cikk tartalmával. Ez a cikk már csöppet sem objektív, tele van szubjektív véleményekkel. A szerzőnek egyértelműen negatív képe van a jugoszláv parlamentarizmusról, ez azonban önmagában még nem jelenti, hogy szerb- vagy jugoszlávellenes. Ezt alátámasztja, hogy többször is reményét fejezi ki a helyzet javulása érdekében, és nyíltan nem kiált és nem is izgat a jugoszlávok ellen, vagy épp az SZHSZ Királyság széteséséért. Bár egyértelmű a szimpátiája a horvátok és a parasztpárt iránt, azért törekszik mindkét oldal szempontját figyelembe venni, és reális, aktuális kérdéseket vet fel.

Érdekes, hogy az, amit a *Népszava* szerzőjénél kifogásolni lehet, hogy nem beszél a konfliktus közvetlen és közvetett okairól, a *Keleti Újság* szerzőjének épp az erőssége. A cikk szerzőjének véleménye hasonlít Branko Petranović történész későbbi értelmezéséhez, ami persze nem jelenti azt, és ezt a szerző sem állítja, hogy az igaz interpretációt vallaná,¹² de bizonyosságot ad a szerző jó képességeiről, hogy a rendelkezésére álló információk segítségével relatív rövid idő elteltével is egy helytálló interpretációval tudott szolgálni. Mindenesetre a hetilap cikke a személynevek rossz és téves közlése mellett (aminek a szokatlan kiejtés lehetett az oka, esetleg telefonon diktálhatták neki a neveket, és akkor érthette őket rosszul, vagy lehetséges az is, hogy az informátora hibázott) a szerző felkészültségét és a jugoszláv ügyekben való tájékozottságát bizonyítja.

3.6 Brassói Lapok

A *Brassói Lapok* hetilap 22-én számol be az eseményekről rendkívül szűkszavúan, mindössze pár mondatban. Ez annak tudható be, hogy Brassó távol esik az eseményektől. A tudósítás nem is Belgrádból, hanem Bukarestből érkezik, amelyből szinte semmit nem tudunk meg. A lap még a gyilkos személyazonosságával sincs tisztában, hiszen azt írják, hogy azt csak most állapítják meg

¹² Érdekességként említjük, hogy az Újvidéki Egyetem BTK professzora, dr. Goran Vasin rendszeresen kritizálja előadásain Petranović értelmezését, és a szintén az Újvidéki Egyetemen tanító dr. Slobodan Bjelica is többször elavultnak nevezte Petranović Jugoszlávia történelméről írt könyvét, annak ellenére, hogy hivatalos tankönyvként továbbra is használják a hallgatók a vizsgákra való felkészülés során. Dr. Bjelica és dr. Vasin inkább fogadják el dr. Milorad Ekmečić értelmezéseit.

(holott Puniša Račić még 20-án feladta magát), aztán kicsit ellentmondásosan leírják, hogy a hatóságok elfogták (ami szintén kicsit pontatlan). Emellett azt írják, hogy „Radics Pál” (Pavle Radić) halálosan sebesült meg, míg „Radics István” (Stjepan Radić) könnyebben, mellettük pedig még három képviselő sérült meg (tehát nem tudósítanak Basariček haláláról). Továbbá nem taglalja a merénylet okát és annak körülményeit, csak tudósít az esetről a 8. oldalon. Lehetséges, hogy a lap olvasóit ez a téma nem érdekelhette, hiszen Jugoszlávia messze fekszik Brassótól, de a szűkszávúság oka lehet a tájékozatlanság és a kapcsolatok, tudósítók hiánya is.

3.7 Prágai Magyar Hírlap

A *Prágai Magyar Hírlap* (PMH) szintén június 21-én már jóval mérsékeltebb címmel kezdi beszámolóját, ahol a szalagcím alatt, amely objektíven közli a történetet, a következő olvasható: „Jugoszláviával megszakadt a telefonkapcsolat – A Radics obstrukció borzalmas intermezzója.” De ezután nagy tömören közlik, hogy a nagy lárma miatt az ülést felfüggesztették, „majd ebben a pillanatban Punisa Racics [Puniša Račić – B. D.]” lövöldözni kezdett, és annak ellenére, hogy megpróbálták elvenni tőle a fegyvert, agyonlőtte „Radics Pált” (Pavle Radićot). Ezután leírják, hogy ki is volt Radić, hol született, mikor és hol lett először képviselő, hangsúlyozva csehországi kapcsolatait, hogy Prágában járt egyetemre, és Csehországban közéleti szereplő volt, felesége is egy cseh nő. Olvashatunk arról is, hogy míg „Radics István” (Stjepan Radić) börtönben volt, ő vezette a parasztpártot.

Értesülünk arról is, hogy a radikálisok és a parasztpártiak nagyon régóta viaskodnak, és az ellentétek nagyon mélyek közöttük, de ezúttal a vita a netunói szerződés ratifikálása körül kerekedett, amit az ellenzék obstruált. Stjepan Radić volt szerintük a legnagyobb ellensége ennek a szerződésnek, és úgy fogalmaznak, hogy „nem múlt el ülés, hogy Radics valami nagy botrányt ne rögtönzött volna”. Kedden, egy nappal a merénylet előtt „barmoknak” nevezte a radikálisokat. A szerző szerint „Popovics Thoma” (Toma Popović) ezután fenyegette meg halálosan Radićot, ami után nagy vita kerekedett, és a kormánypárt képviselői írásban kérték, hogy Radić elmeállapotát vizsgáltsák ki. Erre az ellenzék javaslata, hogy zárják ki a fenyegetőző képviselőket. A szerző úgy véli, ezek a merénylet előzményei.

A végén közli, hogy 14:30-tól megszakadt a telefonkapcsolat Jugoszlávia és Csehszlovákia között. A következő oldalon beszámol a Kisantant bukaresti konferenciájáról, ahol elmondja, hogy a Kisantant tagjai kifejezik egységüket.

Közöl egy rövid interjú Benešsel is, de nem tud arról, hogy a nemzetközi kapcsolatokra volt-e bármilyen hatással az aznapi merénylet.

A cikk objektíven és tömören közli az eseményeket, nem izgat senkit, nem ítél el senkit. A merényletet nem hozza kapcsolatba sem Olaszországgal, sem a fasiszta hatalmak külpolitikai nyomásával. Azontúl, hogy említi a nettunói szerződést, mintha az csak egy közvetett dolog lenne, amelyről épp vitáznak. A cikk szalagcíméből látható, hogy a szerző, tehát valószínű az olvasó számára is sokkal fontosabb volt a Csehszlovákiát érintő következmények közlése, tehát a telefonkapcsolat megszűnése, és szinte másodlagos dologként jelenik meg az, hogy miért is szakad meg ez a kapcsolat. Egyedül annyiban téved, illetve nem tud arról, hogy „Basaricsek dr.” (Đuro Basariček) is meghalt a merényletben: úgy ír róla, hogy csak komolyan megsérült. Hibaként említhető az is, hogy egy kicsit nehezen érthető, hogy pontosan mi történt kedden (19-én) és szerdán (20-án).

3.8 Konklúzió

Az első fontos megállapítás a kutatás során, hogy az elolvasott magyarországi sajtó jóval megbízhatóbb forrásnak bizonyult, mint a csehszlovákiai és romániai. Ennek egyik oka abban keresendő, hogy a külhoni sajtóorgánumoknak 1920 után újra kellett szerveződniük, míg a magyarországiak folytathatták addigi munkájukat. Továbbá az sem mellékes, hogy mivel Magyarország aktívabb és hevesebb külpolitikát folytat egy külpolitikai válság következtében, talán a magyar közönség is jobban érdeklődik a külföldi hírek iránt.

A lapok általában a horvátokkal szimpatizálnak, ám döntően nem köteleződnek el mellettük, és törekszenek az objektivitásra, mindkét fél szemszögének megvizsgálására. Nem szerbellenesek, inkább a radikálisokkal nincsenek megegyedve. Nincs bennük uszítás senki ellen, sokkal inkább megbotránkozás jelentkezik a parlamentben történetek miatt, ahol kifejeződik, hogy a magyar parlamentarizmust fejlettebbnek és civilizáltabbnak érzik.

A balkáni emberekről számos sztereotípiát megfogalmaznak, ami utal a balkániai elmaradottságára és vadságára, esetenként civilizátlanságára, de soha nem feltételezik, hogy ezektől a rossz tulajdonságoktól nem tudnak a balkániaiak szabadulni.

A világháborút megelőzően az európai politikát a legitimizmus jellemezte 150 éven keresztül. Ez lehet az oka annak, hogy a lapok többsége elítéli és újra felhossa az Obrenović-dinasztia trónfosztását és a fejedelem megölését, amely esemény független az 1928-as történésektől, ám a magyar újságírók számára évtizedekkel később is szégyenteljes cselekedetnek számít, amit fel kell újra hozni.

ELEMZETT TÖRTÉNELMI FORRÁSOK

- Népszava*, 139. szám, 1928. jún. 21. 271. p.¹³
<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/Nepszava/>
Pesti Hírlap, 139.szám, 1928. jún. 21. 531–534. p.
<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/PestiHirlap/>
Pesti Napló, 139.szám. 1928. jún. 21. 513–515. p.
<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/PestiNaplo/>
Az Est, 140.szám, 1928. jún. 22. -235–236. p.
<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/AzEst/>
Keleti Újság, 138.szám, 1928. jún. 22. 209–210. p.
<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/KeletiUjsag/>
Brassói Lapok, 142. szám, 1928. jún. 22. 192. p.
<https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/BrassoiLapok/>
Prágai Magyar Hírlap, 141. szám, 1928. jún. 21. 217. p.
https://library.hungaricana.hu/hu/collection/helyi_lapok_somorja_pragaimagyarhirlap/

FELHASZNÁLT IRODALOM

- APRÓ István–PAÁL Vince (szerk.) 2014. A határon túli magyar sajtó Trianontól a XX. század végéig. Fejezetek a magyar sajtószabadság történetéből. Médiatudományi Intézet, Budapest.
- BEREND T. Iván 1987. Válságos évtizedek. A 20. század első fele közép és kelet-európai történetének interpretációja. Magvető, Budapest.
- ЕКМЕЧИЋ, Милорад 1989. Стварање Југославије: 1790-1918. Просвета, Београд.
- FOSTER, Samuel 2016. Trumbić, Ante. International Encyclopedia of the First World War 1914-1918. URL: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/trumbic_ante (Letöltés: 2021. 01. 10.)
- GERŐ András 2019. Hit illúziókkal. Habsburg Történelmi Intézet–Közép- és Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Alapítvány, Budapest.
- ЂОРЂЕВИЋ, Димитрије 2017. Историја модерне Србије 1800-1918. Завод за уџбенике, Београд.
- GYÖRE Zoltán 2014. Istorija Habzburške monarhije 1526-1918. godine. Filozofski Fakultet, Novi Sad.
- HAJDU Gyula (szerk.) 1976. Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon. Akadémia Kiadó, Budapest.
- HORVAT, Josip 1936. Politička povijest Hrvatske. Binoza – Svetski pisci – Nakladni Zavod. Zagreb. URL: <http://library.foi.hr/knjige/knjiga1.aspx?B=1&C=X01302&fl=t> (Letöltés: 2021. 01. 10.)
- HORVAT, Rudolf 1992. Hrvatska na mučilištu. Školska knjiga, Zagreb.
- Hrvatska enciklopedija, Trumbić, Ante. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. URL: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62544> (Letöltés: 2021. 01. 10.)

13 Az oldalszámok azt az oldalt jelzik, amely az internetes adatbázisban megtalálható az 1928. júniusa fölött.

- KISSINGER, Henry 2008. Diplomácia. Panem Kft., Budapest.
- KRIZMAN, Bogdan 1989. Hrvatska u prvom svetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi, Globus, Zagreb.
- КРСТИЋ, Василије Ђ. 1999. Знаменити Срби о Хрватима. Прометеј, Нови Сад.
- МИКАВИЦА, Дејан 2017. Српска политика у Хрватској 1538-1918. Завод за културу Војводине, Нови Сад.
- МИКАВИЦА, Дејан–ЛЕМАЈИЋ, Ненад–ВАСИН, Горан–НИНКОВИЋ, Ненад 2013. Историја Срба у Црној Гори 1496-1918. Прометеј, Нови Сад.
- МИКАВИЦА, Дејан–ЛЕМАЈИЋ, Ненад–ВАСИН, Горан–НИНКОВИЋ, Ненад 2016. Срби у Хабзбуршкој монархији 1526-1918. 2. том. Од Благовештенског сабора до слома Аустроугарске 1861-1918. Прометеј, Нови Сад.
- МИКАВИЦА, Дејан–ЛЕМАЈИЋ, Ненад–ВАСИН, Горан–НИНКОВИЋ, Ненад 2016. Срби у Хабзбуршкој монархији 1526-1918. 1. том. Од Мохачке битке до Благовештенског сабора 1526-1861. Прометеј–РТВ, Нови Сад.
- НОВАКОВИЋ, Стојан 2021. Васкрс државе српске, политичко-историјска студија о првом српском устанку 1804-1813. Укронија, Београд.
- РАЉ VINCE (szerk.) 2013. Magyar sajtószabadság és -szabályozás 1914–1989. Előadások a magyar sajtószabadság történetéhez (Budapest, 2012. november 15.). Médiatudományi Intézet, Budapest.
- PEROVIĆ, Latinka (é. n.). Ubistvo političkih predstavnika hrvatskog naroda u Narodnoj skupštini 20. juna 1928. godine. YU Historija. URL: http://yuhistorija.com/serbian/jug_prva_txt01c2.html (Letöltés: 2021. 01. 10.)
- PETRANOVIĆ, Branko 1988. Istorija Jugoslavije 1918-1988. Prva Knjiga. Kraljevina Jugoslavije 1914-1941. Nolit, Beograd.
- TAYLOR, A. J. P. 1948. The Habsburg Monarchy 1809-1918. A history of the Austrian Empire and Austria-Hungary. Hamish Hamilton, London.
- VINAVER, Vuk 1971. Jugoslavija i Mađarska 1918-1933. Institut za savremenu istoriju, Beograd.

Európa Kollégium Egyetemista Központ, Újvidék

Madarász Marianna

POLITIKAI KARIKATÚRÁK A RÁKOSI-KORSZAKBAN

Tito és a nyugat ábrázolása

TÖRTÉNELEM MŰHELY

EGYETEMISTA:

Madarász Marianna

Újvidéki Egyetem

Bölcsészettudományi Kar, Történelem szak

IV. évfolyam

MENTOR:

Dr. Orcsik Károly

BEVEZETÉS

Mi a karikatúra? Meghatározására számos definíció létezik. A karikatúra szó az olasz „caricare” (HERMANN et al. 2018, 9) igéből származik, ami túlzást jelent. Röviden a karikatúra túlzó ábrázolásmód, melyből egyfajta torzkép, illetve gúnyrajz alakul ki.

A 19. század végére helyezik a magyar politikai karikatúra megszületését, melynek fontos szerep jutott a magyar politika alakulásában (uo.). Képi ábrázolással mutatva utat egyes politikai és társadalmi kérdésekben. Ilyen politikai vicclap volt a *Ludas Matyi* hetilap, mely 1945 és 1989 között szórakoztatta a magyar közvéleményt. Humorával és a pártvezetés segítségével sikerült olyan embereket is megszólítani, akik nem voltak érdekeltek a politikában. Ezzel a pártvezetés egy politikai szöcsövet szerzett magának, mely tökéletes volt a propaganda terjesztésére. A *Ludas Matyi* 1952 végére elérte a 250 000 nyomtatott példányszámot, így vált a legnagyobb magyar vicclappá (uo. 179).

Dolgozatomban a fentebb említett vicclap alkotásain keresztül szeretném elemezni Tito és a Nyugat megítélését a Rákosi-korszakban. Azt, hogy miként jelent meg Tito a *Ludas Matyi* lapjain a Szovjetunióval, illetve a Sztálinnal való konfliktus folyamán, és ez hogyan változott meg 1953 után. Megvizsgálom továbbá, hogy milyen viszonyban ábrázolja Titót és a Nyugatot, leginkább Tito Amerikához fűződő viszonyát, majd pedig azt, hogy hogyan festették le a kapitalista Nyugat társadalmi és gazdasági helyzetét.

A KARIKATÚRA TÖRTÉNETE

A karikatúra megjelenése egészen a 16. századra vezethető vissza. A két itáliai testvér Annibale és Agostino Carracci a Bolognai Akadémián saját szórakozásukra kezdtek el portrévázlatokat készíteni az ott jelenlévő tanulókról. A fivérek a *carico*, illetve a *caricare* szavakat használták e humor céljából készült alkotásokra. A testvérpár tulajdonképpen azokat a művészeti elméleteket gúnyolta ki, amelyeket az akadémián tanítottak nekik, ezt azok a leírások bizonyítják, amelyek vázlatfüzeteikben maradtak ránk. Ilyesfajta torz emberábrázolások már az ókorban is születtek, azonban a műfaj a testvérek nevéhez köthető. A karikatúra az elkövetkezendő száz évben is többnyire olasz művészeti ág maradt, elismert művészeti formává majd csak később vált. A 18. századra a szatirikus karikatúrák nagy népszerűségnek örvendtek Nagy-Britanniában, Franciaországban és az Egyesült Államokban. Angliában William Hogarth festő folyamodott először karikatúra stílusú portréfestéshez, akit a műfaj egyik

úttörőjeként tartanak számon. Franciaországban Honore Daumier alkotott páratlan karikatúrákat a 19. században, és uralta is e műfajt. Hetilapjában, a *La Caricature* vicclapban monarchiaellenes rajzokat jelentetett meg, ami miatt börtönbe is került. Forgalmazhatunk úgy is, hogy a politikai karikatúra megszületését az 1800-as évekre tehetjük. Kezdetben a célja a politikai és a társadalmi elit bírálata volt, képi ábrázolásával eljutott az írni és olvasni nem tudó rétegekhez is, ami nagyban hozzájárult, hogy a karikatúra mint műfaj megerősödjön.

Magyarországon Jókai Mór kezdeményezésére indultak meg ezek a humoros vicclapok. Saját újságját *Az Üstökös* néven először 1858-ban jelentette meg, mely humoros írásaival és képeivel próbálta lekötni az olvasót. Hamarosan több folyóirat, élclap is útnak indult, köztük a *Borsszem Jankó*, *Kakas Márton*, *Bolond Miska* és a későbbiekben fontosabb szerepet kapó *Ludas Matyi*. Fontos megjegyezni, hogy ezek az újságok egy-egy népi figura nevét viselték. Erre az időszakra helyezik a magyar politikai karikatúra megszületését is, amely később jelentős szerepet játszik a pártvezetés által meghatározott propaganda terjesztésében.

A LUDAS MATYI TÖRTÉNETE

A *Ludas Matyi* hetilap a 20. század második felében meghatározó szerepet játszott a magyar közvélemény szórakoztatásában, több évtizeden át Magyarország egyetlen vicclapja volt. Első száma 1945. május 20-án jelent meg, mely két pengőbe került, azonban a második világháborút követő hiperinfláció hatására az év végére már 3000 pengőt kellett fizetnie az olvasónak. 1992-ig 2639 szám jelent meg. Nevét Gábor Andor publicistától és humoristától kapta, akit Fazekas Mihály 1817-ben megjelent *Ludas Matyi* című költeménye ihletett meg. Azonos címmel 1867 és 1872 között már megjelent egy hasonló jellegű vicclap, *A magyar nép mulattató képes újságja* alcímű ös-Ludas, amelynek a szerkesztőjét két év börtönbüntetésre ítélték egy Ferenc Józsefet megjelenítő gúnyrajz miatt.

Az újság színes illusztrációkat tartalmazott, leginkább a vörös szín dominált, emellett a sárga és a hideg színek használata sem volt ritka. A hideg árnyalatokat leginkább a negatív töltetű karikatúrákon használták, hogy ezzel is fokozzák egy adott rajz tragikusságát, illetve negativitását. A takarékoság miatt azonban több oldalt is színek nélkül nyomtattak. Kezdetben egy szám nyolc oldalból állt, ami később bővült. Az újságban a karikatúrák mellett különböző írásokat (verseket, vicceket, humoreszkeket, tudósításokat, olvasói leveleket) is publikáltak, itt jelent meg először például Örkény István *A költészet hatalmáról* című novellája is. A *Ludas Matyi* több rovatból állt, amelyek

különböző témaköröket dolgoztak fel. Ilyen volt például a mezőgazdasági, a levelezési rovat, vagy a külpolitikai oldal. A Rákosi-korszakban a lap a nem kommunista vezéreket, pártokat és politikusokat kifigurázta, a kommunistákat pedig dicsőítő jelzőkkel illette. A *Ludas Matyi* által kigúnyolt személyek között volt többek között Rajk László és Tito is. Az élcelődéshez különböző visszatérő alakokat alkalmaztak, akik megszemélyesítettek egy adott országot, rendszert vagy egy társadalmi réteget. Ilyen figurák voltak például Lógós Lali, aki a rossz munkaerot testesítette meg, vagy Zsíros gazda, Hájás gazda feleségeikkel a kulákokat szimbolizálva. Dolgozatom szempontjából fontos figurák Uncle Sam és John Bull, az USA és az Egyesült Királyság, illetve Vilhelmina az NSZK megszemélyesítői.

A *Ludas Matyi* gyorsan közkedvelt lappá vált a lakosság körében, humorának köszönhetően azokhoz is eljutott, akiket nem igazán érdekelt a politika. Ezért is történhetett meg, hogy propagandaeszközként sokkal hatékonyabb volt az egyszerű politikai napilapoknál, amelyek csak egy szűkebb réteget foglalkoztattak. A hetilap a hetvenes évekre elérte a 650 000 eladott példányszámot. A Rákosi-korszak idején a lapot több bíráló is érte, betiltással fenyegették meg, mivel a lap munkatársai több ízben is „politikai hibát” vétettek. A bírálókat szerint a szerkesztőségnek a pártbéli hiányosságokon való élcelődés helyett az ellenség feltárásával és megbélyegzésével kellene foglalkoznia.

Az 1956-os forradalom után, amelynek idején nem jelent meg az újság, a lap megújul. Az újraindítása mutatja, hogy a kádári vezetés is tisztában volt propagandajellegével, a közvéleményre tett hatásával és jelentőségével. A Kádár-korszak idején az élcelődés finomabb formája alakult ki, melyet csipkelődő politikai humorként jellemezhetünk. Az újság ebben az időben nyitottabb hangot vesz fel, nem minden esetben ragaszkodik a vezetés által megszabott témához, és az idő előrehaladtával a hétköznapi élet problémáira vetül majd a figyelem. A vicclap a hetvenes évekre elérte népszerűségének tetőfokát, ezekben az években jelent meg a *Ludas Matyi évkönyv*, a nyolcvanas években pedig a *Ludas Magazin* is. A rendszerváltás után az akkor már új néven futó *Új Ludas* eladási példányszáma rohamosan csökkenni kezdett, majd a lap 1993 végére megszűnt.

A közel ötvenéves fennállása alatt számos jelentős munkatárs fordult meg a lapnál. Kezdetben a lap főszerkesztője a korábban is említett Gábor Andor volt, egészen 1953-ban bekövetkezett haláláig. Munkatársai közül néhányat említve jelen volt Darvas Szilárd, Hoffmann Ferenc, Stella Adorján, Király Dezső, a karikaturisták közül pedig Szegő Gizi, aki kezdetben több címlapot is rajzolt, továbbá Sándor Károly és Kaján Tibor, akinek rajzai majdnem húsz évig díszítették a lap hasábjait. Az újrászervezés után, Tabi László főszerkesztőségének idején a főbb nevek: Galambos Szilveszter és Ósz Ferenc, a karikaturisták közül pedig Balázs-Piri Balázs és Pusztai Pál. A későbbi periódusban Tabi Lászlót

Árkus József váltotta, itt a kiemelendők között van Föld S. Péter, Tímár György és Lehoczki István karikaturista.

ELŐZMÉNY: TITO ÉS SZTÁLIN VISZONYÁNAK MEGROMLÁSA

1944-re a győztes partizánvezér, Josip Broz nagy népszerűségnek örvendett a nép körében. Az 1945 novemberében megtartott választáson a kommunista párt győzedelmeskedett. Kikiáltották a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságot, Tito miniszterelnök és külügyminiszter is lett egyben. A többi szocialista állammal ellentétben Jugoszláviát nem a Vörös Hadsereg szabadította fel a náci megszállás alól, hanem a Tito által vezetett partizánsereg, területén nem tartózkodtak szovjet megszálló csapatok, ezáltal önálló, illetve önállóbb volt a többi keleti blokkba tartozó országnál.

A kezdeti barátságos viszony Jugoszlávia és a Szovjetunió között csakhamar megromlott. Ez több különböző külpolitikai okra is visszavezethető, Tito nem követte a szovjet utasításokat, tárgyalások esetén védte a jugoszláv érdekeket. Egy Moszkvától függetlenebb politikát szeretett volna folytatni, mely nem szakít a nyugati világgal sem. Szeretett volna létrehozni egy balkáni föderációt jugoszláv központtal, mely magába foglalta volna Bulgáriát és Albániát is, ez a fajta hatalmi törekvés a Balkánon ütközött a szovjet érdekekkel (BANAC 1990, 48–54). A helyzeten a görög polgárháborúba való jugoszláv beavatkozás sem segített, mely megmutatta Jugoszlávia külpolitikai önállóságát. Azonban a helyzet teljes elmérgesedésére akkor került sor, mikor Tito két hadosztályt telepített Albániába egy esetleges görög támadás megfékezésére. Ezt Sztálinnal együtt a szovjet vezetés is rossz szemmel nézte. A nemzetközi helyzet megváltozása miatt a Szovjetunió szerette volna megfékezni a Tito által vezetett külpolitikát, mely nem egy esetben ütközött a szovjet érdekekkel. A konfliktus abban teljesedett ki, hogy 1948. június 28-án kizárták a Jugoszláv Kommunista Pártot a Kominformból. Ennek közvetlen következménye az a leszámolási hullám lett, amely a titóisták ellen kezdődött a keleti blokkon belül (ДИМИЋ 2022, 117–118). Magyarországon a leghíresebb eset Rajk László pere volt. Rajk Lászlót 1949. május 30-án koholt vádak alapján letartóztatták, a vád többek között kémkedés volt. Rákosi, hogy bizonyítsa Sztálinhoz való feltétlen hűségét, kirakatpert rendezett, mert ezt látta az egyetlen megoldásnak, hogy megmutassa engedelmisségét Moszkva és Sztálin iránt. A kirakatperhez kellett egy megfelelő személy, akire rá tudták kenni a vádat, miszerint a jugoszlávok kémje. Rajk erre tökéletes személy volt, kezdetben minden vádat tagadott, azonban Kádár és a pártvezetés meggyőzte, hogy ismerje el a vádat, nem fog bántódása

esni, hiszen ez csak egy kirakatper, mely a tömegeknek szól. A per szeptember 16-a és 24-e között zajlott, melynek döntése értelmében Rajkot halálra ítélték. Az ítéletet 1949. október 15-én hajtották végre. Rajta kívül még számos áldozata volt ennek a leszámolási hullámnak. Miután Jugoszláviát kizárták, 1949-ben egyfajta propagandaháború alakult ki, melynek leghatékonyabb eszköze a vezető párt által kézben tartott sajtó volt. A keleti blokk szocialista államaiban Tito személyének megítélése negatív irányt vett. Az antititoista karikatúrák Titót a fasiszta Hermann Göringhez hasonlítják, kicsinyes imperialistaként ábrázolják, különböző jelzőkkel illetik, mint például a „fasiszta hentes”, és a leghíresebb és legelterjedtebb megnevezése a „láncos kutya”. Különböző szerepeket aggnak rá: Tito mint kém, Tito az imperialisták lakója, vagy Tito mint prostituált, avagy más néven „Broztitutka”. Magyarországon csak a *Ludas Matyi* hetilapban 317 Tito-ellenes karikatúra jelent meg 1949 és 1953 között (BLAZETIN 2019, 43).

Ennek a propagandaháborúnak a végét Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála jelentette, a viszonyok a Szovjetunióval idővel enyhültek. A *Ludas Matyi* hetilap 1953. május 28-án megjelent példányában szerepelt utoljára Titóhoz kapcsolódó mű (1. kép), mely a *Tito alkotmánya* címet viselte. Ez a karikatúra a január 13-án életbe lépett alkotmánymódosítást burkolja fasiszta köntösbe, hiszen ugyanezen a napon választották meg Titót Jugoszlávia elnökévé.

TITO MINT HERMANN GÖRING

Titót a legtöbb karikatúrán zömök, elhízott emberként ábrázolják. Marsalli egyenruhában láthatjuk, mely kapcsolódik a Jugoszlávia marsallja címhez. Egyenruháján a számtalan kitüntetés háborús sikereit hivatott mutatni. Azonban, mivel ez egy vicclap, a jelentése pont az ellentéte. A marsallegyenruha, a túldíszítettség, a zömök, elhízott testalkat szoros egyezést mutat a korábbi Harmadik Birodalom légierő parancsnokával, Hermann Göring személyével.

A marsallegyenruha, mint egyfajta rang, hamissá válik, erre a hamisságra erősítenek rá az egyenruhát díszítő kitüntetések, melyek nem rendeltetésszerűen vannak elhelyezve, túlzóan sok van belőlük. Ezen szempontok alapján jelentéktelenné válik a jelentésük, ezzel tulajdonképpen lekicsinyítve Tito katonai teljesítményét és szerepét a második világháborúban, a háttérben pedig emelve a Vörös Hadsereg és a Szovjetunió segítségének jelentőségét a Jugoszlávia felszabadításáért folyó háborúban. Ez látható a *Ludas Matyi*ban megjelenő *Idegen árnyék* című karikatúrán is (2. kép). Ez a szöveg nélküli karikatúra az 1949. október 21-én megjelent lapban található, alkotója Gerő Sándor. Ezen karikatúrán láthatjuk, amint Tito mögött megjelenik egy magas árnyék, amely nem egyezik

meg az előtte lévő személy alakjával. Az árnyék nem más, mint Uncle Sam, vagyis az Amerikai Egyesült Államokat megtestesítő képzelte személy, utalva ezzel egyfajta függő és alárendelt viszonyra. Függő, mert össze vannak kötve, alárendelt, mert az árnyék magassága többszöröse Tito alakjának. Az árnyékre lehet úgy is tekinteni, mint a háttérben meghúzódó valódi irányítóra, aki láthatatlanul mozgatja a szálakat.

A *Kényes kérdés* című mű (3. kép) már szöveggel ellátott karikatúra, szerzője az előbb említett Gerő Sándor. A képen Tito és egy jugoszláv munkás, illetve egy paraszt szerepel. Titót marsalli egyenruhában, kitüntetésekkel a kabátján, óriási hassal ábrázolják, míg a jobbán lévő személy egy jugoszláv munkás, felismerhető a jellegzetes szandál- és fejviseletéről, valamint a foltozott nadrágról. A munkás vádlón szegezi Titóra az ujját, és felteszi kérdését: „Mitől nőtt ilyen nagyra a pocakja, Tito úr?” Tito erre felemelt kézzel válaszol: „Kidülleszttem, hogy ebben is hasonlítsak Göringre.” Ha eddig nem volt sejthető, hogy kivel próbálja a szerző párhuzamba állítani Titót, erre a kérdésre egyértelmű választ kapunk. A karikatúra más társadalmi jelentést is hordoz. Míg Tito a megjelenésével a gazdagságot, a jóllakottságot és a pompát testesíti meg, addig a rá mutogató anonim jugoszláv munkás éppen az ellentéte. Foltozott ruhája szegénységre utal, ahogy vékony testalkata is, rámutatva ezzel Tito és egy átlagos jugoszláv ember közötti különbségekre. Titót a sajtóban sokszor megvádolták, hogy nem népszerű saját népe körében, hogy a parasztok és a dolgozó nép nem kedveli. Számtalanszor aggatták rá, hogy gyilkos, elárulta a hazáját, és hogy kizsákmányolja Jugoszláviát. Ezzel próbálták felmenteni a dolgozó népet, hisz ők csak a saját megélhetésükért felelősek, és hogy a néppel nincs semmiféle probléma, hanem annál inkább annak vezetőjével.

A *Gőg* című rövid párbeszédben (4. kép), mely Tito és egy „lelkes talpnyalója” között játszódik le, eggyel tovább megy a szerző, és egyenesen Hitlerrel vonja párhuzamba Titót, ezzel nyíltan fasiszta bélyeget nyomva a marsallra. Ez lehet annak a következménye is, hogy Tito jó kapcsolatot ápolt az imperialistákkal, akiket a szovjet vezetés megvádolt a faszizmus újraélesztésével, ezzel pedig automatikusan Tito is fasisztává vált. Ezt szokássá vált használni azon szocialista országok között is, akik vitában álltak egymással, és érvelésként előkerült az ún. „náci kártya”.

TITO, A FASISZTA HENTES

A Tito-ellenes karikatúrákon a jellegzetes ábrázolása mellett megjelenik a kézben tartott balta, melyről legtöbbször csöpög a vér. Ily módon születtek ábrázolások Benito Mussoliniról és Adolf Hitlerről is. Közös pont ezeken a

karikatúrákon a balta szimbóluma, mely a fasizmus jelölője. A fasizmus szó a latin „fascēs” szóból ered. A „fascēs” (5. kép) egy baltával ellátott vesszőnyaláb, mely egyfajta hatalmi jelvény volt a Római Köztársaság idején. Ezt a szimbólumot kezdte el használni az olasz fasiszta mozgalom Mussolini vezetésével. A *Ludas Matyi* lapjain Tito baltával való ábrázolása bevett szokás volt. Több esetben nem a balta volt egy-egy gúnyrajz fő motívuma, de megjelenítették, hogy emlékeztessenek, hogy Tito egy fasiszta vezér (BLAŽETIN 2019, 52).

A következő karikatúrán (6. kép), mely a *Tito konyhája* címet viseli, Tito a marsalli egyenruhát kötényre és szakácssapkára cserélte, gombok helyett a kitüntetései tartják össze az ingét. Jobb kezében véres baltát tart, a kötényét is vér borítja. A vér valószínűleg a serpenyőben éppen puhulni nem akaró húsból származik, mely Jugoszláviát szimbolizálja. Ezen szimbólumok összessége erősít rá a „fasiszta hentes” jelzőre. A kép jobb oldalán Uncle Sam várakozik szivarral a szájában, aki egy dollárt dob Tito felé: „Itt a dollárja, hé. Készen van már az a falnivaló?” Tito pedig válaszol: „Én már tálnám, de nem akar megpuhulni.” Tito ilyesfajta ábrázolása Jugoszláviát ártatlanná teszi, és mindeért annak fasiszta vezetőjét okolja. Tito e rajz szerint eladta magát, országát és népét Amerikának, így országa az imperialisták gyarmatává vált, maga pedig a nyugat szolgáivá. Azonban hiába próbál uralkodni, ahogy azt Amerika parancsolja, Jugoszlávia nem adja magát, és ellenáll elnyomóinak, vagyis „nem akar megpuhulni”. Vagyis Jugoszlávia és a dolgozó nép Titóban az elnyomót, az árulót látja. Azt, hogy Titónak nem számít az országa, és csak a pénzre és a fasiszta hatalmakra támaszkodik, ábrázolja az erre vonatkozó karikatúra is (7. kép).

A *Jugoszláv kormánylap* (8. kép) című műben is megjelenik a balta motívuma, és ugyancsak előkerül a „fasiszta hentes” jelző, azonban a hangsúly itt sem erre a motívumra esik. Tito egy dollárjelzéssel ellátott arany karosszékben ül, ami arra utal, hogy eladta magát Amerikának. Marsallsapkája a karosszékre rakva, szájában szivarral élvezi szabadidejét és a gazdagság nyújtotta kényelmet. Kezében a *Borba* nevű újságot tartja. A *Borba* a Jugoszláv Kommunista Párt hivatalos lapja és szócsöve volt. A szék mögül egy jugoszláv munkás rámutat az újságra és megjegyzi: „Tito úr! Itt Jugoszláviában másképpen szól a közmondás: BORBA a hazugság!”, felhasználva a latin közmondást, mely magyarul „Borban az igazság!”-ként hangzik. Ezzel az összehasonlítással arra szeretne utalni a szerző, hogy Jugoszláviában a sajtó hamis, illetve valótlan híreket közöl, és hogy a napilapok a leghatékonyabb szócsövei a propagandatevékenységnek.

TITO NŐI RUHÁBAN

A karikatúrákon az ország eladását és minden lehetséges dolog pénzzé tételét gyakran nőies ábrázolással jelenítik meg, amely a legtöbb esetben a prostitúcióhoz, az erkölcsileg megkérdőjelezhető nőkhöz kötődik. Azonban ez a fajta ábrázolás nemcsak az antititóiista művekre jellemző, előszeretettel ábrázoltak így egyes nyugati vezetőket is, köztük Francisco Francót, Spanyolország államfőjét, aki számtalan alkalommal szerepelt a *Ludas Matyi* lapjain nőként ábrázolva (9. kép).

Tito prostituáltként való megrajzolása többször is megjelent a hetilap hasábjain. Orosz nyelvterületeken ennek az ábrázolásnak volt egyfajta megnevezése is, mely Samuil Maršak nevéhez fűződik, a „Broztitutka” (BLAŽETIN 2019, 78). Ez a becenév ráerősített a megjeleníteni kívánt prostituáltszerepre. *A jugoszláv repülőterek átadása után* című alkotáson (10. kép) Tito a pult mögött helyezkedik el. Testesebb nőként láttatják, sminket és ékszereket visel, a haját is nőiesen ábrázolják. A marsallegyenruháját női ruhává alakították, kitüntetéseit pedig beleolvadva az anyagba mintákká váltak. Kijelenthetjük, hogy a szerző ebben az esetben is a fasiszta marsall ábrázolást tűzte ki célul. Tito jobb kezén láthatunk egy fejszéből és akasztófából álló tetoválást. A fejsze a fasizmusra utal, ezáltal megjelenik a fasiszta hentes jelző is. Az európai patriarchális értékrend szerint a tetoválás egy nőn, a nő szabadságát jelképezte, aki azt tehette, amit akart, azonban ezt szimbolikus értelemben összekötötték a prostitúcióval is, mivel a tetoválás először a saját testükből megelőző nők körében lett népszerű. A kezében tartott palack címkéjén egy repülőter és egy felszálló repülő látható, mely kapcsolódik a mű címéhez. A háttérben lévő címkéken még feltűnik a vasút, a kalapács és a fogaskerék, a gyár és a bánya. Ez jelképezheti azt is, hogy ezeket az „italokat” majd felszolgálja Tito, hiszen megkérdezi a gonosz mosolygó Kardelj, hogy parancsolnak e még valamit az amerikaiak, előrevetítve, hogy az imperialisták kezére juttatja, vagyis eladja a gyárakat, a bányákat és a vasutat.

A *Belgrádi utcasarok* (11. kép) karikatúrán egy esti jelenetet láthatunk a Tito utca sarkán. Már magában az utcasarok a prostitúcióhoz köthető. A lámpafényben ott áll Tito női vonásokkal, női ruhában. Ruhájának színe vörös, mint tudjuk, a prostituáltak színe a sárga mellett a vörös volt. A ruha színét visszavezethetjük a „fasiszta hentes” jelzőhöz is, hiszen ezen a karikatúrán is megtaláljuk a baltát, amit a korábbiakhoz hasonlóan vér borít, így a vér beszínezhetette a ruhát is. Ez esetben a balta egy táska funkcióját tölti be. Titóra lehet mondani, hogy egy független nő, hiszen megválogatja, kinek adja szolgálatait. Testét és javait tudatosan kínálja az imperialistáknak, akiket elvakít az ajánlata, és ezzel egyenlő féllé válik. Azonban amiatt, hogy eladja azokat a javakat, amik a ju-

goszláv népet illetik, a szocializmus árulójává válik. A karikatúra is mutatja, hogy megválogatja, kivel üzletel. A megvilágított alak az ismert Uncle Sam, aki kérdőre vonja Titót: „Megcsalsz, te bestia?” És hogy miért is szegezi neki ezt a kérdést? Az oka a bal oldalon látható személy, aki az árnyékban megpróbálja elhagyni a helyszínt. Ő nem más, mint John Bull, aki Uncle Samhez hasonlóan kitalált karakter: Nagy-Britanniát szimbolizálja, felismerhetjük a brit zászlós cilinderről. Tito pedig mosolyogva ártatlan tekintettel válaszol: „Ne vacakolj Samukám, csak féltékenyem akartalak tenni...” A kép szerint tehát Titónak csak a pénz számít, azzal üzletel, aki a legtöbbet fizeti, nem hűséges senkihez, csakis saját magához.

A harmadik karikatúra e témában, a *Tito és a dédelgetett kulákja* (12. kép) eltér az előző kettőtől, mivel itt nem prostituáltként, hanem szimplán csak női ruhákba bújt emberként ábrázolja. Viselete a hagyományos paraszti öltözet, a fejkendő, a csipkés ujjú ing, a szoknya és kötény, és mivel ruhája nem szakadt, következtethetünk arra, hogy módosabb réteghez tartozót jelenít meg. Itt Tito anyaszerepben tetszeleg, dédelgeti drága gyermekét, a kulákot. Ha valakire azt mondták, hogy kulák, az szitokszónak számított, hiszen vagyonosabb volt, mint a többi paraszt, a „dolgozó nép” ellensége volt ő. Tito azért dédelgeti a kulákot, mert a gazdag paraszt volt az úr a falun, a jugoszláv gazdaság támasza. Míg a kulák gazdagodott, addig a szegényebb parasztnak még jobban elszegényedtek, kizsákmányolta őket Tito fasiszta rendszere. Ezt akarja nekünk elmondani ez a karikatúra is, hogy Titót, csakúgy, mint a Nyugatot, nem érdekli a dolgozó parasztnak helyzete, csakis arra törekszik, hogy nép munkája árán meggazdagodjon.

TITO, A LÁNCOS KUTYA

Bátran állítható, hogy a rengeteg cím közül, amivel Titót illették, a leghíresebb jelző az „imperialisták láncos kutyája”. Ez volt a legelterjedtebb megnevezése a keleti blokkon belül, köztük Magyarországon is. Ezekon a karikatúrákon Titót láncra vert, hűséges kutyaként ábrázolják. Félig ember, félig kutya alakban. Alacsony termetű teste az angol bulldoghoz hasonlóan zömök, rövid lábakkal, míg emberi feje van, és azon a marsallsapka. Fontos szempont, hogy milyen kutyafajtaként ábrázolták, hiszen az angol bulldog, nevéből kifolyólag is, Nagy-Britanniából származik. Nagy-Britannia pedig egy klasszikusan imperialista nagyhatalom volt, ezzel pedig megeremelték a kapcsolatot Tito és a Nyugat között.

Az *Uncle Sam kedvenc kutyáival* (13. kép) című karikatúrán is ezt az ábrázolásmódot látjuk. Uncle Sam Amerika megjelenítőjeként az ölében dé-

delgeti láncos kutyáját, aki ez esetben Tito. A lánc jelképezi, hogy a kutyának van gazdája, és hogy őt szolgálja, kihangsúlyozva ezzel azt az alárendeltségi viszonyt, amely Tito és nyugati partnerei között volt. Azonban nem Tito az egyedüli ezen a rajzon, a hintaszék mellett ott ül hűségesen, kutya képében Erich von Manstein is, német marsall, aki Hitler egyik letehetségesebb tábornoka volt, a fején egy vörös mezőben elhelyezkedő horogkereszttel. Mansteint a második világháború után perbe fogták és börtönbüntetésre ítélték. Azonban Nyugaton talált magának támogatókat, és később, mint NATO-tanácsadó segítette Nyugat-Németországot. Emiatt a nyugati államokat és a bonni kormányt a fasiszmus újraélesztésével vádolták.

A következő karikatúrán (14. kép) Titót nem kutyatestű emberként ábrázolják, hanem a titói maszk mögött egy kutya rejtőzik, aki ijedten néz a maszkot levevő kézre, amely a szocialista államokat szimbolizálja. Titót most ugyan nem láncon ábrázolják, azonban szabadságát így is elvesztette, hiszen börtönben látható. Ez utalhat bűneire is, amelyekért bűnhődnie kell. A Hermann Göring-féle ábrázolás itt is jelen van, ami utalásként tekinthető arra, hogy fasiszta bűnei miatt van börtönben. A háttérben található egy csontváz is, ami kapcsolatba hozható azzal, hogy a kutya megtámadta a saját fajtáját. A maszk levételével egyfajta identitásfosztás történik, megfosztják kommunista jellegétől, és egy ellenszenves karaktert társítanak hozzá. A cím is negatív jelentést hordoz: *Lehullt az álarc*. Az álarc egy álca, mely elrejt egy adott személy valódi kilétét, s levételével lelepleződik a vadállat. Mint az imperialisták kutyája: nem hoz döntést önmagától, hanem azt teszi, amit a gazdái parancsolnak. A kutyaábrázolás elterjedt volt a vicclapok hasábjain, több nyugati politikust is szívesen ábrázoltak így. *Az idomítás csodája* (15. kép) című karikatúrán is azt láthatjuk, hogy a kutyatestű Tito úgy ugrál, ahogy gazdája, ez esetben Uncle Sam szeretné, és pénzért cserébe Jugoszláviát önként nyújtja át.

A NYUGAT MEGÍTÉLÉSE

A Nyugat ellen folytatott harcban fontos szerepet játszott a propaganda. A második világháború után a világ két részre bomlott, a keleti és a nyugati blokkra: előbbiben a Szovjetunió, az utóbbiban az Egyesült Államok foglalta el a vezető szerepet. Így nem meglepő, hogy az imperializmusellenes karikatúrák fókuszpontjában az USA állt.

A szocialista országok, köztük Magyarország is, a Nyugatot igyekeztek minél negatívabb helyzetben ábrázolni, a szocialista rendszer előnyeit pedig felnagyítani. Olyan propagandát gyártottak, mely szerint a nyugati kapitalista rendszerben működési zavar van, nem működik a többpártrendszer, a gazdasá-

gi csőd szélén állnak, sok a munkanélküli, alacsony az életszínvonal, állandó sztrájkok, elégedetlenség jellemzi. A nyugati vezetőket igyekeztek minél torzabban ábrázolni, hogy negatív és visszataszító kisugárzásuk legyenek. Az effajta nyugatellenesség leginkább a Rákosi-korszakra jellemző. A legkifejezőbb módokon kellett ezeket az országokat negatív köntösbe burkolni.

Az 1952. június 25-én megjelent példány címlapját adó karikatúra *A nyugateurópai cirkuszban* (16. kép) címet viselte. A rajzon alárendelt helyzetben szerepelnek az európai államok az USA-val szemben. Uncle Sam állatidomárként tűnik fel a színen, míg a többi ország, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, a Benelux államok és az NSZK sebesült vadállatokként szerepelnek. Nagy-Britanniát a brit oroszlán szimbolizálja, Franciaországot a gall kakas, Olaszországot a nőstényfarkas, a Benelux államokat megkopasztott madárkák képviselik, míg Uncle Samhez legközelebb álló NSZK-t egy megvadult bulldog ábrázolja. Ez annak tudható be, hogy az USA nagy gazdasági fölényrel háborúzott. Ezt a fölényt kihasználva a maga képére formálta a nyugati világot – ezt szimbolizálja az idomárszerep. Erőfölénye segítségével átvette azokat a birodalmi funkciókat, amelyeket a háborúban legyengült országok többé nem tudtak ellátni. Amerika, hogy segítse a háborúban legyengült országokat, létrehozott egy gazdasági segélyprogramot, melyet George C. Marshall amerikai külügyminiszter dolgozott ki, és akiről a nevét is kapta a Marshall-terv. Ezt a tervet a Szovjetunió mélyen megvetette és elítélte, mivel véleménye szerint Amerika így próbált világalomra törni. Szerintük a terv nem Európa érdekeit szolgálja, hanem az USA törekvéseit, hiszen meg kellett teremtenie azt a gazdasági piacot, ahol majd uralkodhat. *A Radikális gyógymód* (17. kép) címet viselő rajzon két ikonikus alakot láthatunk. A doktor szerepében Uncle Sam tetszeleg, míg a páciens nem más, mint John Bull, a két személy megtestesíti a két ország gazdaságát. John Bull, ahogy Nagy-Britannia is, alárendelt helyzetben szerepel Amerikával szemben. A gyógymód, amit Uncle Sam ajánl a páciensnek, az a kezében tartott üvegese, amelyen a „Marshall-terv” címke olvasható, és megjegyzi, hogy: „Csak szedje, fiam, továbbra is ezt a szert, mert a fogyókúrát folytatni kell, már csak az én egészségi állapotom érdekében is...” Ezzel azt szeretnék kifejezni, hogy Amerika Nagy-Britannia gazdaságán és iparán gazdagodik meg, valamint hogy a Marshall-terv arra való, hogy Amerika a saját befolyása alá vonja a nyugat-európai államokat. *A Ludas Matyi* karikatúráin szinte kivétel nélkül Amerika volt irányító szerepben. Nyugat-Németország 1949. szeptember 15-én megalakuló kormányát is az amerikaiak bábkormányának nevezték. Mutatja a karikatúra is, amelynek a mondandója már a címben is megjelenik: *Megalakult a nyugatnémet bábkormány* (18. kép). Itt láthatjuk, ahogy Uncle Sam kényelmesen ül karosszékében, és figyel, amint szolgálja, ez esetben Konrad

Adenauer¹ igazgatja az NSZK-t. A szobor, mely a német államot szimbolizálja, félbe van vágva, ezzel mutatva, hogy a német állam mint egységes ország nem létezik, hiányzik a keleti része, ezzel nem ismerve el Nyugat-Németországot.

A NYUGATI MŰKÖDÉSI ZAVAR

A magyar propagandasajtónak az volt a legfőbb feladata, hogy „leleplezze” az imperialista Nyugatot. Ha a nyugati imperialista államok együtt is működnek, nem egységesek, zavar van a közreműködésben, ellentétben a szovjet érdekszférába tartozó országokkal, akik békés együttélésben vannak, nem kell attól tartani, hogy valamelyik állam hátba szúrja a másikat. Ez volt az az ideális világkép, amit a dolgozó embereknek sugároztak. A *Ludas Matyi*ba számtalan olyan karikatúra került be, mely a két világrendszer dolgozói között vont párhuzamot. Nyugaton a dolgozók helyzetét nyomorúságosan mutatták be, a munkanélküliséget eltúlozva ábrázolták. Az *Így csökkentik...* (19. kép) című karikatúra pont ezt az túlzó ábrázolásmódot mutatja. A hideg színek rásegítenek a kép tragikusságára. A jelenet Amerika utcáin játszódik, ahol egy amerikai munkanélkülivé vált dolgozó élettelenül fekszik. A másik alak a képen egy rendőr, mely akár jelképezheti az államot is, aki tétlenül nézi az emberek szenvedéseit, és megjegyzésként csak annyit tesz hozzá: „Ez éhenhalt. Megint csökkent a munkanélküliség!”. Ezzel szerették volna kihangsúlyozni a nyugati alacsony életszínvonalat, és azt, hogy az imperialisták nem törődnek a nyomorgó munkásréteggel.

A legtöbb esetben összehasonlítják a két államberendezés jellemzőit, amiből mindig a szocialista államberendezés kerül ki pozitívan. Ezt láthatjuk az *Újév napján* (20. kép) című alkotáson is: összehasonlítja mi van „Nálunk” és „Nyugaton”. A „Nálunk” részben többek között felsorolja, hogy növekedik a termelés, új gyárak épülnek, eltörlik a jegyrendszert, a TSZCs-k növekedése és a kémek leleplezése történik, és ez mind pozitív dolog. Azonban a másik oldalon, Nyugaton minden kudarcra van ítélve, például a katonai műveletek, a sztrájkok, a gyarmatok ellenállása. Gazdasági válság van, az infláció és a korrupció sem kíméli a Nyugatot.

Az utolsó karikatúra, amely elemzésre kerül, az *„Egyesült Európa” mozgalom* (21. kép) címet viseli. A képen Churchill nagy fekete szarvasbikaként

¹ Konrad Adenauer volt az NSZK első kancellárja, 1949-es megválasztásától egészen 1963-ig. Regnálása alatt jelentős eredményeket ért el Nyugat-Németország gazdaságának újjáépítésében. Az országot igyekezett bekapcsolni az újonnan alakuló európai szervezetekbe, külpolitikája leginkább az amerikai külpolitikához alkalmazkodott, ezért is hívták a szovjet érdekszférában az új bonni kormányt Amerika bábjának.

van ábrázolva, tőle balra az amerikai elnök, Truman mutat a háttérben függő festményre, melynek felirata: „Európa elrablása”. A festmény egy bikát megülő nőt jelenít meg. Ez egy görög mitológiai utalás Zeusz és Európé történetére. Feltehetően a bika Churchillt, illetve Nagy-Britanniát szimbolizálja, míg Európé Európát.

Churchill egy amerikai mintára megálmodott egységes európai föderációt szeretett volna kialakítani, s megszületett az Európa Mozgalom. 1946-ban Churchill zürichi beszédében szorgalmazta az egységes Európai Egyesült Államok és az Európa Tanács létrehozását, azonban ebben az államszervezetben nem látta a saját országát, hanem egy francia és német központú egységes Európában gondolkozott. Ezt a törekvést igyekeznek kifigurázni a mű, miszerint Churchillnek ez a terve nem sikerülhet.

ÖSSZEFOGLALÓ

A legtöbb karikatúránál megfigyelhető a valós események és társadalmi helyzetek, valamint a rajta szereplő személyek eltorzítása. A valóság elferdítésének mértékét nem tudhatjuk, ahhoz egy újabb elemzésre lenne szükség. Az azonban bizonyos, hogy a rajzok szórakoztató, gúnyos jellegüknel fogva elérték a nagyközönséget és sikeresen formálták a közvéleményt. Az elemzésekkel betekintést nyertem egy egyszerű munkás vagy polgár véleményébe a külvilágról, és abba, hogy a kormány média milyen mértékű befolyással rendelkezik, és rendelkezik mind a mai napig, az emberek körében. Ez a nagymértékű befolyás, illetve propagandatevékenység nem korlátozódott csak az újságokra, szinte minden médiafelületen ezt sugározták.

A Rákosi-korszakban ezek a külpolitikai karikatúrák élesen bírálták a Nyugatot és a Szovjetuniókat be nem hódoló Titót. Sztálin halálával ezek az élcelődő gúnyrajzok finomabb formát öltenek a Kádár-korszak idején. A Kádár-korszakban egy új stílusban fogják úgymond bírálni mindazt, ami megjelenik. Ebben az időben nem lesz jellemző az a fajta propagandatámadás a Nyugat felé, mint a Rákosi Mátyás által fémjelzett korszakban.

FELHASZNÁLT ÉS EGYÉB IRODALOM

- BANAC, Ivo 1990. Sa Staljinom protiv Tita: informbiroovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu. Globus. Zagreb.
- BLAŽETIN, Vjekoslav 2019. Slika Tita u popularnoj kulturni između 1948. i 1953. godine: Komparativna analiza. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- Cultura 2015. A szatirikus Ludas Matyi. URL: <https://cultura.hu/kultura/a-szatirikus-ludas-maty-i/> (Letöltés: 2022. 04. 28.)
- CSERNUS Szilveszter 2015. Titkos találkozó a paksi csőszkunyhóban – Rajk László és társai pere. Múltkor. URL: <https://mult-kor.hu/titkos-talalkozo-a-paksi-csoszkunyhoban--rajk-laszlo-es-tarsai-pere-20150924?openImage=4552&fbrkMR=desktop&pIdx=4> (Letöltés: 2022. 04. 28.)
- ДИМИЋ, Љубодраг 2022. Између Истока и Запада: Југославија, велике силе и питање безбедности у Европи (1914-1975). Filip Višnjić. Beograd.
- DIMITRIJEVIĆ B. Bojan 2006. Od Staljina do Atlantskog pakta – armija u spoljnoj politici Titove Jugoslavije 1945-1958. Službeni list Srbije i Crne Gore. Beograd.
- HARMAT Árpád Péter: A „Rajk-ügy” története. URL: tortenelemcikk.hu (Letöltés: 2015. 10. 02.)
- HERMANN Róbert – TAKÁCS Róbert – TAMÁS Ágnes – VÖRÖS Boldizsár 2018. A magyar politikai karikatúra története. Országház Könyvkiadó. Budapest.
- LAKOVIĆ I. – TASIĆ D. 2016. The Tito–Stalin Split and Yugoslavia’s Military Opening toward the West, 1950–1954: In NATO’s Backyard. Lexington Books. Maryland.
- Ludas Matyi 1867–1993. URL: <https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/> (Letöltés: 2022. 04. 28.)
- LYNCH, Bohun 1926. A History Of Caricature. Faber and Gwyer. London.
- PAPP László Tamás 2018. 70 éve lett Titóból láncos kutya – milyen világtörténelmi következménye lett ennek? Átlátszó. URL: <https://atlatzso.hu/vilagterkep/2018/06/28/70-eve-lett-titobol-lancos-kutya-milyen-vilag-tortenelmi-kovetkezmenye-lett-ennek/> (Letöltés: 2022. 04. 28.)
- REYNOLDS, David 2006. From World War to Cold War: Churchill, Roosevelt, and the International History of the 1940s. Oxford University Press. Oxford.
- TAGGART, Emma 2021. Caricature Art: The Fascinating History of the Art of Exaggeration. My Modern Met. URL: <https://mymodernmet.com/caricature-art/>. (Letöltés: 2022. 04. 28.)

MELLÉKLET

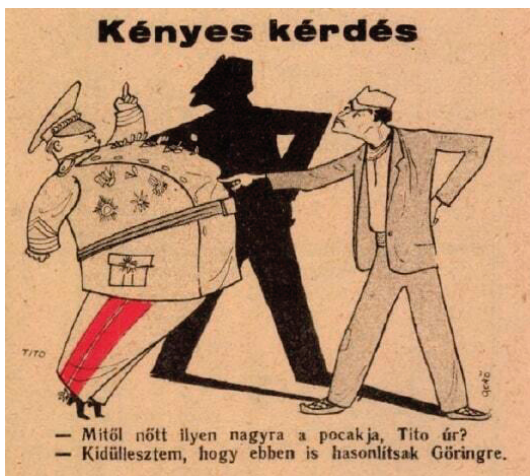
1. kép: Tito alkotmánya. Ludas Matyi, 1953/22.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

2. kép: Idegen árnyék. Ludas Matyi, 1949/43.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

3. kép: Kényes kérdés. Ludas Matyi, 1949/32.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

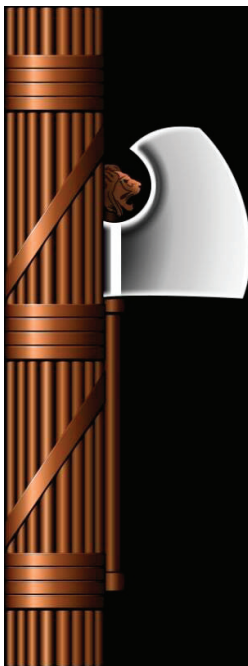

4. kép: Góg. Ludas Matyi, 1949/46.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

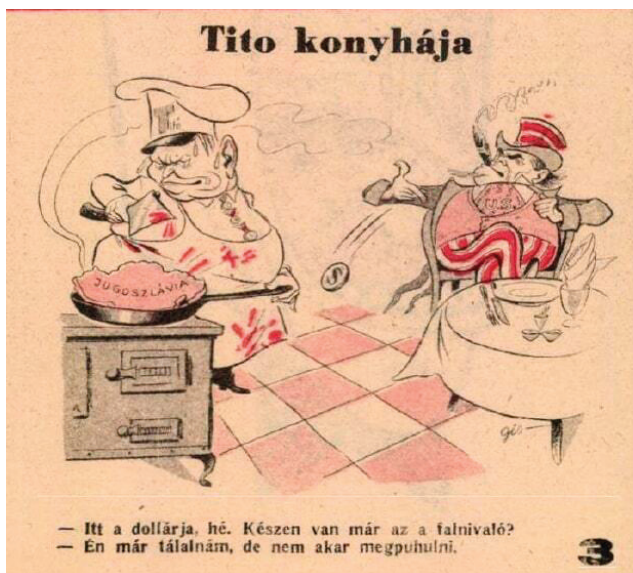

5. kép: Fasces

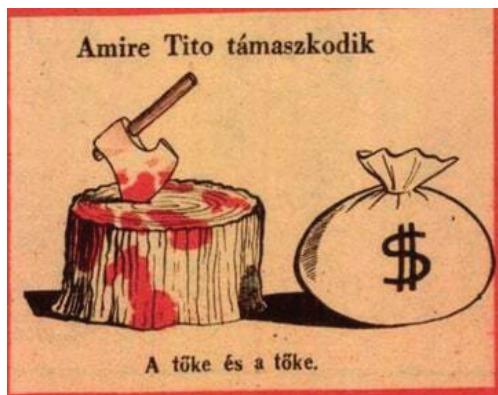
https://hu.wikipedia.org/wiki/Fasces#/media/F%C3%A1jl:Fasces_lictoriae.svg

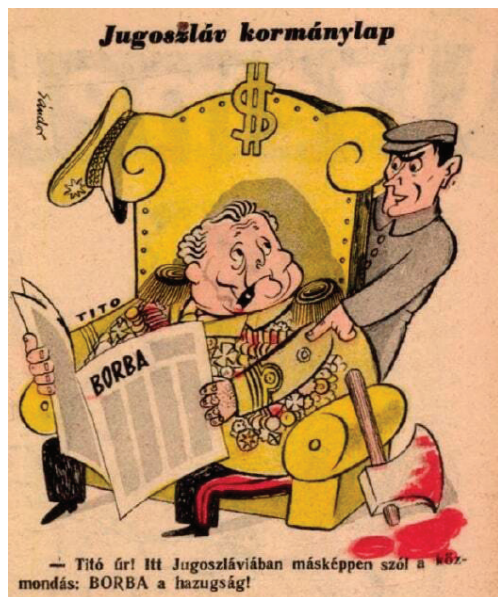
6. kép: Tito konyhája. Ludas Matyi, 1951/3.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

7. kép: Amire Tito támaszkodik. Ludas Matyi, 1951/31.
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1951/?pg=239&layout=s

8. kép: Jugoszláv kormánylap. Ludas Matyi, 1949/43.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

9. kép: Az USA nagykövete Madridban. Ludas Matyi, 1951/10
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1951/?pg=0&layout=s

10. kép: A jugoszláv repülőterek átadása után. Ludas Matyi, 1950/2.
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1950/?pg=10&layout=s

11. kép: Belgrádi utcasarok. Ludas Matyi, 1952/41.
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1952/?pg=0&layout=s

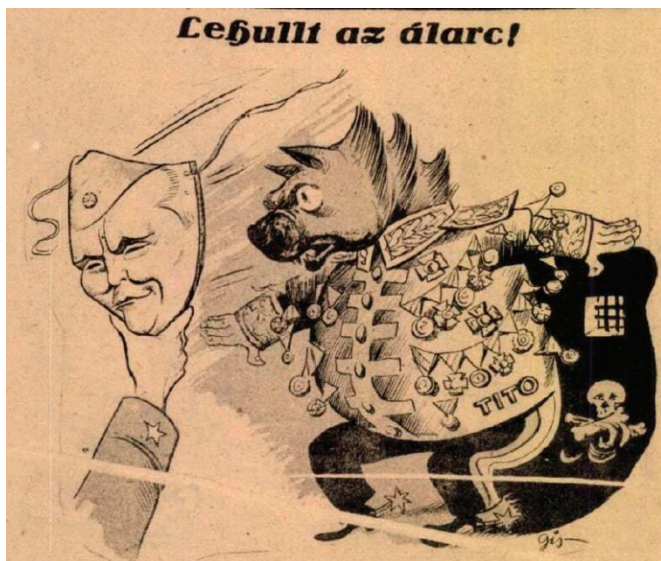
12. kép: Tito és a dédelgetett kulákja. Ludas Matyi, 1951/32.
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1951/?pg=0&layout=s

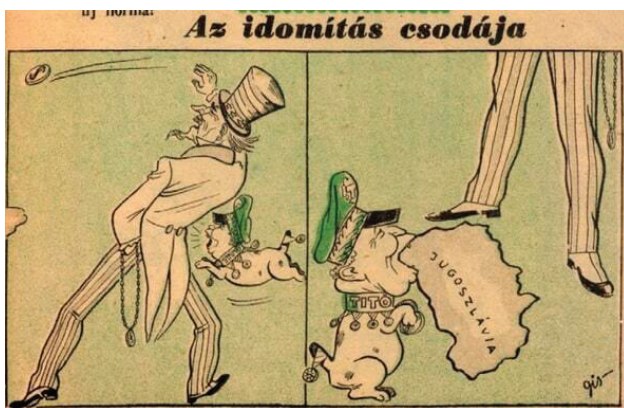
13. kép: Uncle Sam kedvenc kutyáival. Ludas Matyi, 1949/47.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

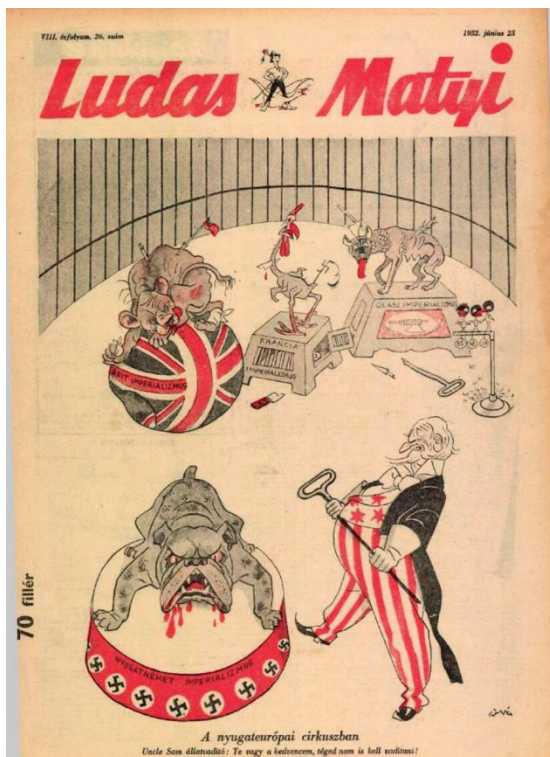
14. kép: *Lehullt az álarc.* Ludas Matyi, 1949/36.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

15. kép: *Az idomítás csodája.* Ludas Matyi, 1950/12.
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1950/?pg=0&layout=s

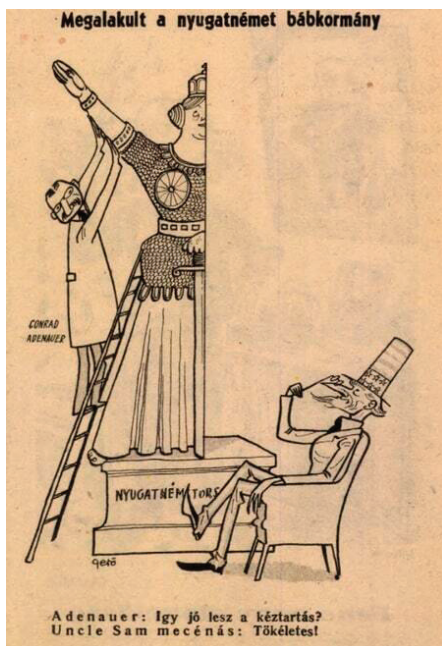
16. kép: A nyugateurópai cirkuszban. Ludas Matyi, 1953/3.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

17. kép: Radikális gyógymód. Ludas Matyi, 1951/31.
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1949/?pg=0&layout=s

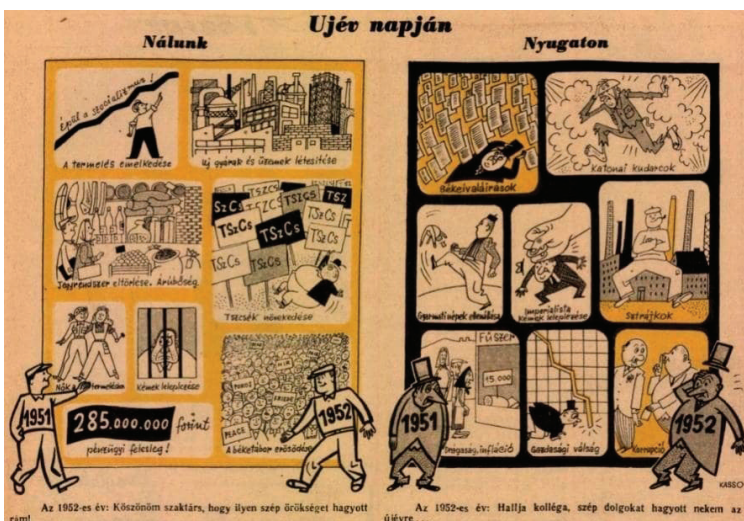
18. kép: Megalakult a nyugatnémet bábkormány. Ludas Matyi, 1949/38.
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1949/?pg=286&layout=s

19. kép: Így csökkentik... Ludas Matyi, 1951/6.
<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

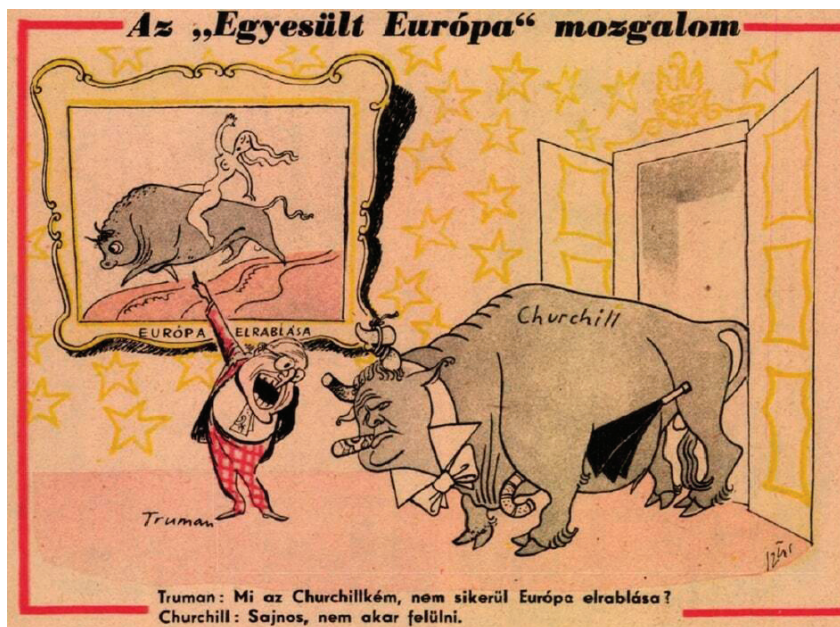

20. kép: Újév napján. Ludas Matyi, 1951/52.
https://adt.arcanum.com/hu/view/LudasMatyi_1951/?pg=409&layout=s

21. kép: Az „Egyesült Európa” mozgalom. Ludas Matyi, 1949/32.

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/LudasMatyi/>

Európa Kollégium Egyetemista Központ, Újvidék

Pataki Valentina

AZ ONLINE MARKETING, VALAMINT A KÜLÖNBÖZŐ GENERÁCIÓK (BABY BOOMER, X, Y, Z) ONLINE VÁSÁRLÁSI SZOKÁSAI

KÖZGAZDASÁGI MŰHELY

EGYETEMISTA:

Pataki Valentina
Újvidéki Egyetem
Közgazdasági Kar
IV. évfolyam

MENTOR:

Dr. Kiss Ferenc

BEVEZETÉS

A *marketing* egy olyan terület, amely folyamatos változásnak van kitéve. Az újonnan megjelenő trendek számos lehetőséget kínálnak a cégeknek. A közösségi média is ilyen, mely biztosítja a vállalatoknak, hogy könnyedén és gyorsan eljussanak a kitűzött célközönséghez, ugyanis lehetővé teszi a kétirányú kommunikációt a fogyasztókkal. Minden marketingeszközt tudatosan kell használni ahhoz, hogy sikeres legyen. Azonban a cégek rendszeresen hibát követnek el ennek kapcsán, ugyanis csupán az, hogy jelen vannak az online térben (is), nem biztosítja számukra a sikert.

Köztudott, hogy az emberek idejük jelentős részét az interneten töltik, és szinte mindig jelen vannak az online felületeken. Pontosán emiatt van a cégeknek szükségük online platformra, hiszen a világháló mindenki számára lehetővé teszi, hogy könnyedén szerezzen információt bármelyik vállalatról és termékeiről. Jelenleg egy rohanó világban élünk, mindenki sietve végzi mindennapi teendőit, sokaknak nem jut ideje személyesen járni a boltokat és hosszú percekig várakozni a pénztárnál. Az online vásárlás alternatívát biztosít a 21. század türelmetlen emberének, hogy az otthon kényelméből végezze a rendelését, felesleges bonyodalmak nélkül. Amellett, hogy a cégek online térben való elérése megkönnyíti a fogyasztók mindennapjait, biztosítva az egyszerű információszerzést, a kapcsolatteremtést és a vásárlást, a vállalat számára kevesebb költséggel jár, mint a többi marketingeszköz (nem online térben történő) hasznosítása.

A korábbi kutatások rámutattak arra, hogy az online világban való jelenlét nagyon eltér attól függően, hogy a felhasználó melyik korosztályhoz tartozik. Emiatt úgy döntöttem, hogy megvizsgálom, hogy melyik generációt milyen mértékben érinti az internet folyamatos jelenléte. A Baby Boomer vagy Boomer generáció az 1943 és 1965 között született egyéneket foglalja magába. „A változásokhoz lassabban alkalmazkodnak, ezért a fiatal generációk szemében gyakran lassúnak tűnnek” (KÁRPÁTI 2020), így feltételezhető róluk, hogy az online világban nem mozognak otthonosan, vagy akár kevésbé érthető számukra. Az X generáció képviselői, azaz akik 1966 és 1979 között születtek, máshogy viszonyulnak az internethez, az azon keresztül történő vásárláshoz és akár a közösségi média felületeihez is, mint az Y generáció (akik 1980 és 1995 között születtek). Az Y generációhoz közelebb áll az online világ, így könnyedén és egyszerűbben tudnak azonosulni mindennel, ami a világhálón található.

A Z generáció legidősebb tagjai is még fiatalok, ugyanis idetartoznak mindazok, akik 1995 és 2010 között születtek. „Az első valóban globális generációnak vagy digitális bennszülötteknek is nevezzük őket, mivel szocializálódásukat és életüket teljesen átalakította az, hogy állandóan online tudnak lenni”

(KÁRPÁTI 2020). Figyelemmel követtem, hogy az általam vélt különbségek mennyire érzékelhetőek, ha a vásárlási szokásaikat kutatom.

A kutatásom célja meghatározni, hogy milyen mértékben befolyásolhatja az online marketing a különböző korosztályok vásárlással kapcsolatos döntéseit, valamint kivizsgálni az egyes generációk közötti különbségeket az online vásárlási szokásaik tekintetében.

Kutatásom hipotézisei a következők:

1. Az X generáció képviselői költik a legtöbb pénzt egy online tranzakció során.
2. Az Y generáció gyakrabban vásárol online, mint a Boomer, X vagy Z generáció tagjai.
3. Az online marketing a Baby Boomer generációt befolyásolja a legjobban.

Témaválasztásom fő oka a tárgykör kimeríthetlensége. Ugyanis számos kutatást végeztek ezen a területen, azonban mindig lehetőség adódik valamilyen hasznos, új felfedezésre. Az online marketinget fontos témának tartom az emberiség jelenlegi életvitelének tekintetében, hiszen sok esetben megfelelő előnyöket biztosít a fogyasztóknak. Mindemellett nem talákoztam olyan kutatással, amely különböző generációk vásárlási szokásait vizsgálta volna meg Vajdaság területén. Ezért úgy vélem, hogy a kapott eredményeim akár iránymutatóként is szolgálhatnak az online értékesítés népszerűsítésében. Munkám további részében szeretném ismertetni az online marketing fogalmát, jellegzetességeit, valamint bemutatni, hogy milyen formái léteznek, továbbá egy kérdőíves kutatás segítségével minél többet szeretnék megtudni a fogyasztók online vásárlási szokásairól és az online marketing rájuk gyakorolt hatásáról. A marketingnek nagy szerepe van az interneten történő vásárlás sikerességében, mert nem mindegy, hogy milyen terméket, kinek és mennyiért próbálunk eladni. Mivel az internetes marketing akarva vagy akaratlanul is szerves része az emberiség mindennapjainak, kíváncsivá tett, hogy jelenléte milyen hatékony és mennyire képes befolyásolni a fogyasztókat.

ELMÉLETI HÁTTÉR

A marketing fogalma

A marketingre nem létezik egy egységes, mindenki által elfogadott és használatban levő definíció. A szó az angol *market* szóból ered, amely piacot jelent,

tehát a marketing a piacra vitelt jelentheti. Azonban a szakkifejezés értelmezése bonyolult, mert magát a marketing szót többféleképpen használják. Gyakran az adásvételt, a piacbefolyásolást, esetleg a reklámot értik alatta. Ugyanakkor a fogalom magába tudja foglalni mindezt, attól függően, hogy szűkebb vagy tágabb értelemben definiálják. Tehát a marketing szűkebb értelemben magát a tevékenységet, tágabb értelemben pedig a szemléletmódot (vevőket a közép-pontba helyező filozófiát) jelenti (KORALEWSKY 2008). A *Közgazdasági és társadalomtudományi kisenciklopédia* szerint a marketing egy olyan szemlélet, amely a kereskedelmi szerepet a termelési szerep elé helyezi (BRÉMOND–GÉLÉDAN 2005).

„A marketing a társadalmi és vezetési lépések láncolata, melyek során az egyének és a csoportok termékeket és értékeket alkotnak, cserélnek ki egymás között, mialatt kielégítik szükségleteiket és igényeiket” (KOTLER–KELLER 2012).

Leggyakrabban a *reklám* szó jelenik meg szinonimaként, amikor az embereket a marketingről kérdezzük. Ezzel szemben az Amerikai Marketing Szövetség (AMA) az értékesítést, a termékek vevőkhöz való eljuttatását tekinti a marketing legfontosabb dimenziójának. Az AMA 2007-ben így definiálta magát a marketinget: A marketing azon tevékenység, intézmények és folyamatok összessége, amely ajánlatot hoz létre, kommunikál, közvetít és cserél, annak érdekében, hogy értéket nyújtson a vevők, ügyfelek, partnerek és az egész társadalom számára (BAUER–BERÁCS 2016).

Fontos gazdasági szerepet is betölt, ezek a következők (TARCSI 2012):

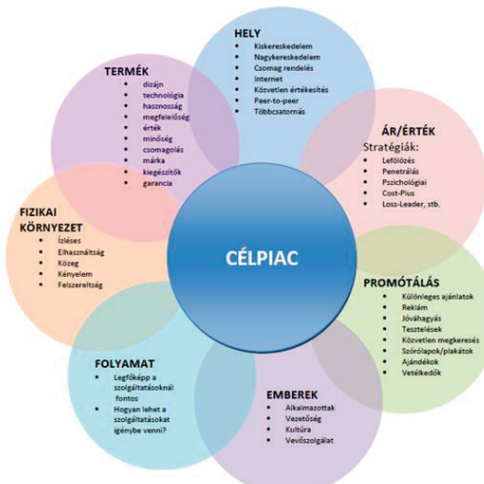
1. Kutatja és megismeri a piaci szükségleteket;
2. Azonosítja a jelentőségüket;
3. Dönt arról, hogy a szervezet milyen célokat tudna kielégíteni;
4. Meghatározza a piaci szükségletek kielégítéséhez nélkülözhetetlen termékeket és szolgáltatásokat;
5. Ügyel arra, hogy a szervezet a fogyasztók igényeinek kiszolgálását helyezze előtérbe, így kiszolgálva szükségleteiket.

Egy marketinges, illetve egy marketingcsapat számára számos online és offline lehetőség áll rendelkezésre, ami nagyban hozzájárul a megvalósuló tervek sikeréhez. Ezen eszközök felkutatása a marketingesek hatáskörébe tartozik. Azonban megoszlanak a vélemények, hogy a marketing internetes vagy azon kívüli formája a hatásosabb. Mindenesetre mindkét típus jelentősen hozzájárul egy vállalat fejlődéséhez.

Ahhoz, hogy meghatározzuk a marketing sokrétű tevékenységét szükség-szerű a *marketingmix* ismerete. A marketingmix különböző marketingeszközök kombinációját jelenti. Minden vállalat célja, hogy kialakítsa a számára optimális marketingmixet, ugyanis ezáltal tudja biztosítani a kitűzött célok elérését. Ilyen esetben McCarthy elmélete nyomán beszélhetünk 4P-ről, illetve 7P-ről, attól függően, hogy termékről vagy szolgáltatásról van-e szó (CSABAI 2021).

„A marketingmix a vállalati marketingeszközök különböző piaci helyzetekben alkalmazott kombinációja, amelyek szinergiában vannak egymással” (BAUER–BERÁCS 2016).

Klasszikus értelemben a marketingmix elemeinek tekintjük (4P) a termékpolitikát (product), az árpolitikát (price), az értékesítési politikát (place) és a kommunikációs politikát (promotion) – termék esetén. Azonban, ha szolgáltatásról beszélünk, a meglévő 4P-hez csatolunk további három kategóriát (1. ábra): az embereket, akik biztosítják a szolgáltatást (people), a folyamatot, amely során igénybe vehető a szolgáltatás (process), és a fizikai környezetet és körülményeket (physical environment) (CSABAI 2021). Egyesek nyolcadik P-ként említik a teljesítményt (performance), mint állandó teljesítménykritériumot. A marketingmixnek létezik egy modern megközelítése, a 4C. Úgy jött létre, hogy a marketing egyik legfontosabb szavát, a „customer”-t (magyarul: vevő) sehogy sem lehet leírni P betűvel. Tehát az 1990-es években némi módosítással megjelent a 4C, amely inkább fogyasztóorientált (Marketing21 2017). A 4C jelentése: fogyasztói igény (customer), költség (cost), kommunikáció (communication), kényelem (convenience) (H-Well Kft. [é. n.]).

1. ábra: Marketingmix ábrázolása (Marketing21 2017)

Az internet szerepe

„Az információs technológiák mindennapi használata révén a média logikája mindinkább behálózta életvilágunkat, hatással van a társadalom és a kultúra minden elemére” (SZÉCSI 2016).

Az elmúlt évtizedben az internet az életünk szerves részévé vált, ami azt eredményezte, hogy egyre több vállalat jelent meg az online térben. Tulajdonképpen az internetet azért hozták létre, hogy gyorsan és egyszerűen hozzá lehessen férni bármilyen adathoz vagy információhoz, melyeket kutatási és/vagy oktatási célokra használhattak. Köztudott azonban, hogy jelenleg az internetet legfőképp levelezésre, szórakozásra, vásárlásra használjuk.

A mai értelemben használatos internet (WWW, azaz a World Wide Web) épphogy csak több mint húsz éves, mégis mondhatjuk, hogy alapjaiban megváltoztatta az üzleti és a kommunikációs világot. Egy vállalat ma már nem működhet az internet közvetlen vagy közvetett hatása nélkül. Ha esetleg úgy döntene, hogy mellőzné az online térben való tevékenységét, jelentős versenyhátránnyal szembesülne.

A WWW azért előnyös, mert:

1. naponta 24 órán át hozzáférhető,
2. széles körű információválasztékot kínál,
3. csak a kívánt információt kell belőle „átvenni”,
4. nem kell pénzt fordítani az információk tárolására, illetve archiválására (FUTALA 1996).

Kotler, a marketingkutató atyja, már a kilencvenes években megjósolta, hogy az internet nemcsak információszerzésre lesz használható, hanem akár még értékesítési csatornaként is működhet. A híres marketingprofesszor 2005-re a következőt feltételezte: „...ma már gyakorlatilag minden termék elérhető anélkül, hogy boltba kellene menni érte. A vevő minden termék képét megtalálhatja az interneten, elolvashatja a termékjellemzőket, kiválaszthatja a legjobb árakat és feltételeket, és a fizetést is elintézheti. A drága, nyomtatott katalógusok eltűntek. [...] A tömeges tévéreklámok kora múlóban van” (KOTLER–KELLER, 2012).

Manapság a vállalatok viszonylag nagy összegeket költenek az internetes lehetőségekre, a marketingtevékenységre, mindez egyértelműen azt bizonyítja, hogy az online világban kialakított szerepkör jelentősen segíti a cégek működését és fejlődését. Kijelenthetjük, hogy az internet az elmúlt években az első számú marketingkommunikációs eszközzé vált.

Az internet hasznosítása az üzleti szektorban (VERESS 2002):

- Vállalat PR-eszköze – ide sorolható a cégről való információközlés, pénzügyi adatok, partnerek és a cégtörténet.
- E-kereskedelem – az interneten történő vásárlásokat foglalja magába. Két formáját különböztetjük meg: B2B, a vállalatok egymás közötti kereskedelme, és a B2C, a vállalat és a vevők közötti kereskedelem (online áruházak).
- E-beszerezés – az interneten keresztül történő szolgáltatások és termékek beszerzését jelenti.
- E-adatsere – használatával csökken a papírmunka és ellenőrizhetőbbé válnak a cégek adatai.
- E-CRM – a vevőkkel, ügyfelekkel történő kapcsolattartás.
- Online aukciók.
- E-kommunikáció, e-reklám – az internet üzleti felhasználását jelenti profitszerzés céljából.

Az online marketing fogalma

A 21. századra az internet hatalmas információs és kommunikációs csatornává vált és behálózta a termékek és a szolgáltatások piacainak legnagyobb részét. Az online alkalmazások elterjedése nagy hatással van a marketingre és a médiára egyaránt. Ezen alkalmazások közé soroljuk a közösségi médiát, amely a fogyasztók mellett a cégekre is hatást gyakorol (MUHI 2017).

Az online marketing megértéséhez szükségeszerű az *e-kereskedelem* ismerete, ugyanis a kereskedelem szorosan kötődik a marketing legtöbb tevékenységéhez. Az elektronikus kereskedelem (e-kereskedelem) alatt az árucikkek és szolgáltatások elektronikus úton – elsősorban az interneten és számítógépes hálózatokon – való eladását, vásárlását, illetve cseréjét értjük. „Elektronikus kereskedelemnek nevezzük a távollévők között, elektronikus eszközök által tett olyan jogilag releváns cselekményeket, amelyek egyedileg meghatározható jogalanyok között polgári jogi jellegű jogviszonyt hoznak létre, feltéve, hogy a jogszabály az elektronikus kereskedelemre vonatkozó rendelkezések alkalmazását nem zárja ki” (KONDRICZ–TÍMÁR 2000). Az online marketing alatt olyan tevékenységekre gondolunk, amelyeket az interneten végeznek, és ezek hozzájárulnak ahhoz, hogy megismerjük, felmérjük a piaci igényeket (esetleg befolyásoljuk is azokat), és a szükségletekkel megegyező termékeket és szolgáltatásokat eljuttassuk a célközönséghez (BALÁZS 2020). Röviden az internetmarketing (webmarketing, online marketing, e-marketing) az áruk és szolgáltatások marketingje az interneten keresztül. „Online marketing alatt

az interaktív üzleti munkához kapcsolódó marketingtevékenység azon formáját értjük, amely hálózati információrendszerekben és elektronikus közegben egyedekkel és tömegekkel sajátos módon kommunikál, és globális értékesítést támogat online és offline eszközökkel. Alternatív fogalom az e-marketing vagy elektronikus marketing, amely szélesebb kiterjedésű, magában foglalja az internet, az interaktív digitális tv, a mobil kommunikációs eszközök és más technológiák, például adatbázis marketing és elektronikus CRM (ügyfélkapcsolat-kezelés) alkalmazását a marketing célok érdekében” (SZILÁGYI–VERES 2007).

Az online marketing célja nemcsak a vásárlók szükségleteinek kielégítése, hanem fontos beazonosítani (piackutatással) a potenciális vevőkör igényeit, hogy azzal biztosítsuk a későbbi profitszerzést. Tehát előre kell látni, hogy milyen árucikkekre van szüksége a fogyasztóknak.

Az online marketing népszerűsége abban rejlik, hogy ez az egyik legolcsóbb marketingeszköz, mégis ennek ellenére világszintű elérést tud biztosítani, hiszen bárki bárhol és bármikor olvashatja (DRÓTOS 2016), így nemcsak a nagyvállalatok, hanem a kisvállalatok számára is megnyílik a világpiacra való belépés lehetősége. Mára az egyirányú kommunikáció helyét átvette a kétirányú kommunikáció, így a fogyasztók figyelhetik a cégek üzeneteit, akár kapcsolatba is léphetnek velük. Könnyebb elemezni és számolni a hatékonyságot, ami lehetővé teszi az azonnali változtatást, ha az eredmény nem megfelelő. Mindenképp az e-marketing előnyei közé sorolható az aktuális információk nyújtása és beszerzése, valamint az éjjel-nappali elérhetőség is. Idő- és költségmegtakarításról is beszélhetünk, mert a rendelések felvétele és teljesítése a weben jóval egyszerűbben történik.

Egyértelmű, hogy az online marketing előnyei magasabbak a többi offline (nem internetes) formákkal szemben. Azonban fontos ismerni a célközönséget és az ő elvárásait, ugyanis nem minden potenciális ügyfél hajlandó efféle módon vásárolni. Ha nem mérik fel rendesen az adott ország piaci igényeit, megeshet, hogy rengeteg pénzt veszít a cég, hiszen ha az ott élő embereknek nincs szüksége az adott termékekre vagy szolgáltatásokra, nem fogják megvásárolni (VENDÉGSZERZŐ 2021).

Az internetmarketing eszköztára

Ahhoz, hogy az online marketing sikeres legyen, fontos, hogy sok emberhez eljusson a kijelölt célközönségen belül. Egy cég vagy vállalkozás számára nem elegendő csupán csak jelen lenni az internetes világban, hiszen mindez nem garantálja a sikert. Fontos tudni, hogy milyen online marketingeszközök léteznek, mikor célszerű használni őket, és ismerni kell ezen módszerek erősségeit és

gyengeségeit. Számos online marketingeszköz és -módszer létezik. A teljesség igénye nélkül szeretném ismertetni és elmagyarázni az általam legfontosabbnak tartottakat.

KERESŐOPTIMALIZÁLÁS (SEO)

A SEO a Search Engine Optimisation angol szókapcsolat rövidítése. Célja, hogy közvetlenül a keresőből (tehát főként a Google-re gondolunk, de idesorolható a Bing is) nem fizetett forgalmat biztosítson a weboldalunknak (VENDÉGSZERZŐ 2021). Ez azt jelenti, hogy amikor a felhasználó keresést hajt végre, számára a legfontosabb információk listája jelenik meg a keresőben. A keresőprogramok rangsorolják a weboldalakat, tehát a vállalatok igyekeznek úgy alakítani őket, hogy az első találatok között jelenjenek meg, így biztosítva a honlap látogatottságát. Ehhez elsősorban elengedhetetlen tudni, hogy a célcsoportunk milyen kulcsszavakra szokott rákeresni, ami előzetes kutatást igényel (DRÓTOS 2016). A SEO fő előnye, hogy ingyenes, és megfelelő használat esetén sok új, a vállalat számára hasznos vevőt/felhasználót lehet vele szerezni. A hátránya azonban, hogy rengeteg munkát igényel, mivel csak hosszútávon működik. Ha megfelelően van kialakítva, állandó forgalmat képes biztosítani (VENDÉGSZERZŐ 2021).

TARTALOMMARKETING

A tartalommarketing előre kidolgozott stratégia alapján működik. Az értékes, informatív tartalomgyártást foglalja magába, mely az interneten megosztásra kerül. Az emberek nagy része nem tolerálja a direkt reklámot, így a tartalommarketing jelenleg a leggyorsabban fejlődő marketingeszköz. A jól végzett tartalommarketing elősegíti, hogy a közösség felismerjen, megismerkedjen és akár megoldjon egy-egy létező problémát. Ilyen például a blog- vagy vlogkészítés, ami eredményesen használható a felhasználók tájékoztatására és valamely témában történő érzékenyítésére (VENDÉGSZERZŐ 2021). Beszélhetünk a közösségi média felületeiről is, mint a YouTube, Instagram, Facebook, TikTok, Pinterest stb., ezek szintén hasznos eszközként tudnak funkcionálni. A felületeken akár a cég vagy a cég által kiválasztott, magas követőszámmal rendelkező személy is oszthat meg tartalmat.

ONLINE (FIZETETT) HIRDETÉSEK, PPC

A fizetett hirdetések több típusát is megkülönböztethetjük.

- Banner- és interaktív hirdetések – Ezek általában képpel ellátott hirdetések, ezért viszonylag drágának számítanak, mert rövid idő alatt sok felhasználó érhető el velük. Főként a látogatottság és márkaismertség növelésére használják (DRÓTOS 2016). Jól meg kell határozni a célcsoportot, és hogy hol és milyen formában történjen a megjelenítés, mivel ezt a típust nem lehet pontosan célozni, ezért sokszor megesik, hogy a szerzett felhasználók nem értékesek az adott vállalkozás számára. E hirdetésformának a lényege, hogy a cég csak a kattintásokért fizet. Három formáját különböztetjük meg (HAJDÚ 2018):
 1. Állóképes (Honlapokon elhelyezett grafikus elem. Előnye, hogy rendkívül egyszerűen elkészíthető. Hátránya, hogy túl megszokott, emiatt nehezen veszik észre a felhasználók.)
 2. Animált (Az ilyen hirdetés mozog, átváltozik vagy még bonyolultabb mozgást végez.)
 3. Interaktív (A felhasználót játékra, válaszadásra ösztönzi, vagy rögtön a menübe juttatja.)
- A közösségi médiában elhelyezett reklámok (például a Facebook) – Jelenleg több hirdetés is megtalálható a Facebook oldalán, ilyenek például „az oldalbejegyzés-aktivitási hirdetések, oldalkedvelési hirdetések, webhely-kattintási hirdetések, esemény-visszajelzési hirdetések, ajánlatigénylési hirdetések, videó megtekintések, termék hirdetések, diavetítéses hirdetések, érdeklődő-keresési hirdetések, vásznon megjelenített hirdetések” (DRÓTOS 2016). A hirdetés megrendelője ebben az esetben is a kattintásokért fizet (PPC, vagyis Pay per Click), és nem a megjelenésért.

E-MAIL-MARKETING

Amióta Ray Tomlinson 1971-ben elküldte magának a legelső e-mailt, az elektronikus levelezés az egyik legelterjedtebb internetes alkalmazássá vált. A Radicati Group felmérése alapján 2016-ban 4,3 milliárd e-mail-fiók létezett, ez a szám feltehetően nőtt az elmúlt években (Email Statistics Report, 2012–2016). Az e-mail-marketing azt jelenti, hogy a cég arra buzdítja a felhasználókat, hogy adják meg az e-mail-címüket, akiknek később rendszeresen hírlevelet küldenek.

Nehézséget tud okozni, hogy az emberek nem szívesen adják meg a személyes adataikat, e-mail-címüket. Ilyenkor sokat tud segíteni, ha valamilyen kedvezményt, vagy különleges tartalmat kínál a cég számukra. Ezen marketingeszköz legfőbb előnye, hogy költséghatékony, de emellett előnyként említhető az is, hogy a feliratkozottak túlnyomó többsége érdeklődik a márka vagy a téma iránt, amit az adott vállalkozás nyújt számukra. Belőlük nagyobb eséllyel válik vásárló, mint egy bannerreklámra kattintó felhasználóból (VENDÉGSZERZŐ 2021).

A hatékonyságát alapvetően az alábbiaknak köszönheti (TÓTH 2012):

1. A célcsoport jól kiválasztható;
2. Nagyon költséghatékony;
3. Tömegesen testre szabható;
4. Teljes mértékben mérhető.

VÍRUS- VAGY GERILLAMARKETING

A gerillamarketing olyan marketingakció, mely meglepő, bevállalós és figyelemfelkeltő. Lehetővé teszi a gyors és hatékony kommunikációt a felhasználókkal akár az interneten keresztül is, mindezt minimális költségekkel. Hatása azon alapul, hogy érdekes, kreatív, és nem közvetlenül eladni szándékozó képet, viccet, reklámfilmeket készítenek a márka számára. Amikor ezt az internetet felhasználó megkapja legtöbb esetben érdekesnek találja arra, hogy továbbadja ismerőseinek, így nagyon gyorsan széles közönség láthatja (JÁNVÁRI 2009).

A vírusmarketing (viral marketing) előnye, hogy az emberek önszántukból nézik meg, nincs rájuk kényszerítve, ezért nyitottabban állnak az információkhoz (SPELLMANN 2021).

WEBOLDAL

A vállalatok honlapja az egyik legelterjedtebb online kommunikációs eszköz, hiszen mielőtt bármely másik eszközt használni szeretné a cég, fontos, hogy rendelkezzen saját weboldallal. Az online térben a cégek fő szándéka, hogy a felhasználókat a saját oldalukra terelje, hiszen így tudnak ismertebbé és sikeressé válni az internetes közegben (VENDÉGSZERZŐ 2021).

Az online marketingstratégia

Az online marketingstratégia olyan tevékenységek összességét jelenti, melyek segítenek abban, hogy az adott cég elérje kitűzött céljait. Valójában egy tervként szolgál, amely elősegíti a cél vagy célok elérését. Minden vállalat arra törekszik, hogy megtalálja a lehető leggyorsabb utat ezek megvalósításához. A marketingstratégia a vállalati stratégia részeként kell, hogy működjön, mert a vállalat céljainak elérését segíti. Ezért elengedhetetlen, hogy rendelkezünk megfelelő üzleti tervvel mielőtt belefognánk a marketingstratégia kialakításába (MATYKÓ 2021).

Az (online) marketingstratégia lépései (MATYKÓ 2021):

- Cél(-ok) kitűzése – Egy működő cég legfőbb célja a profitszerzés. Alapvetően az új ügyfelek megnyerését és a meglévők lojalitásának megerősítését szokták kitűzni. A célokat a SMART módszer alkalmazásával ajánlatos kialakítani (S – konkrét, M – mérhető, A – elérhető, R – releváns, T – időben korlátozott).
- Célcsoport elemzése és meghatározása – Fontos szem előtt tartani, hogy kinek a figyelmét kell felkelteni, és ösztönözni arra, hogy feliratkozzon a hírlevélre, megadja az adatait, vagy akár rendeljen. Ki kell alakítani az ügyfélperszónákat, vagyis a célcsoportot, ugyanis nem létezik olyan termék, amely mindenkit érdekel.
- Árstratégia – Fontos tisztában lenni a megtérülési ponttal, vagyis azzal, hogy mikortól éri meg egy termék értékesítése. Ha például 200 dinár a haszon egy terméken, akkor nem éri meg az a Facebook-hirdetés, amely 250 dinárért szállítja a vásárlókat. Többféle árazási forma létezik: költségalapú, érték alapú, versenytársalapú és az előzők egyvelege.
- Versenytársak elemzése – Mindenképp figyelni kell azokat a vállalatokat, melyek hatással vannak az adott cégre, hiszen ha ezt figyelmen kívül hagyja egy cég, könnyen tönkremehet és versenyképtelenné válhat. Folyamatosan ellenőrizni kell a konkurencia termékeit, az árakat, a marketinges tevékenységeiket és az ügyfelek véleményét is.
- Piackutatás – Ebben az esetben információt lehet gyűjteni arról, hogy a kitűzött célcsoportnak milyen elvárásai vannak a vállalat és termékei felé.
- Üzenetek – Mindenképp ügyelni kell arra, hogy az üzenet megfogalmazásakor tisztában legyünk azzal, hogy a fogyasztók mit szeretnének, és hogy mivel tudjuk bevonni őket. Egy jó üzenet 10 szónál nem több, rövid, tömör és könnyen érthető.

- Csatornák – A lehetőségek tárháza széles, mindig a célok, a rendelkezésre álló idő és pénz határozza meg, hogy mit használunk. Online marketingstratégia tervezésekor a fontos eszközök és csatornák a következők: weboldal, Facebook, Instagram, hírlevél, PR stb.
- Időzítés (timing) – Ideális esetben egy cégnek több kampánya van egy év során, és folyamatosan foglalkozik pl. a márka megismertetésével, a weboldal fejlesztésével, a tartalomgyártással. Fontos, hogy legyenek kiemelt időszakok, melyek intenzíven törekszenek a kitűzött kisebb-nagyobb célok kivitelezésére, mint például valamilyen nyári kampány, vagy a BlackFriday.
- Költségek (budget) – Egy precíz költségterv készítése elengedhetetlen, amikor valamilyen nagyobb cél elérésére igyekszik a vállalat. Fontos, hogy a terv reálisan legyen felállítva. Beszélhetünk célalapú költségvetés-tervezésről és költségelvű tervezésről.

A KUTATÁS MÓDSZERE

A bevezetésben kifejtett hipotézisek igazolására (vagy megcáfolására) kérdőíves módszert alkalmaztam. A felmérés a vajdasági Törökbecse település területére korlátozódott. A 2011-es népszámlálási adatok szerint Törökbecsének 13 133 lakosa van. A 2022-ben lebonyolított népszámlálás alapján ez a szám csökkent, mégpedig 11 560 lakosra (ISMERETLEN SZERZŐ 2023). A kérdőívet a település lakóit tömörítő két Facebook-csoportjában tettem közzé, melyekben összesen 4 000 tag van. A felmérés szerb nyelven történt, mivel Törökbecsén leginkább szerb ajkú emberek élnek.

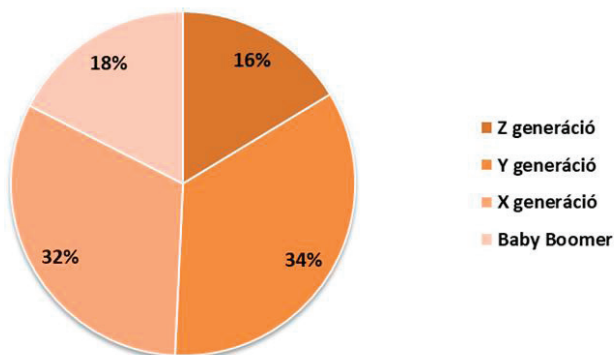
A kérdőív 18 kérdést tartalmazott. A kérdések egy része a megkérdezett alanyok szociodemográfiai hátterére vonatkozott. Emellett érdeklődtem arról is, hogy a megkérdezettek rendelkeznek-e vezetékes internettel, mennyit költenek az online tranzakciók során, milyen fizetési formát választanak vásárlás esetén, milyen típusú termékeket rendelnek leggyakrabban, és milyen tényezők befolyásolják döntéseiket a vásárlások során. Az alanyoktól azt is megtudakoltam, hogy hogyan értékelik 1-től 5-ös skálán azokat a tényezőket, amelyek befolyásolják a fogyasztói döntéseiket.

A kérdőívet összesen 337 személy töltötte ki, ebből 59-en a Boomer generációt, 107-en az X, 116-an az Y és 55-en pedig a Z generációt képviselik.

A kérdőív megtekinthető az alábbi linken keresztül: <https://forms.gle/252iXR72De3qD3Nn9>

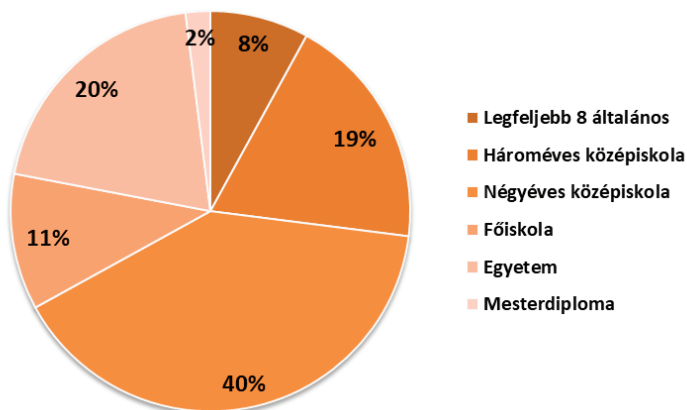
KUTATÁS EREDMÉNYEI

Kérdőívem első kérdése a válaszadók nemére vonatkozott, amelyből kiderült, hogy 250 nő és 87 férfi töltötte ki. A résztvevők életkora elengedhetetlen adat volt a hipotéziseim megválaszolásához, hiszen generációkra bontva elemeztem válaszaikat (2. ábra).

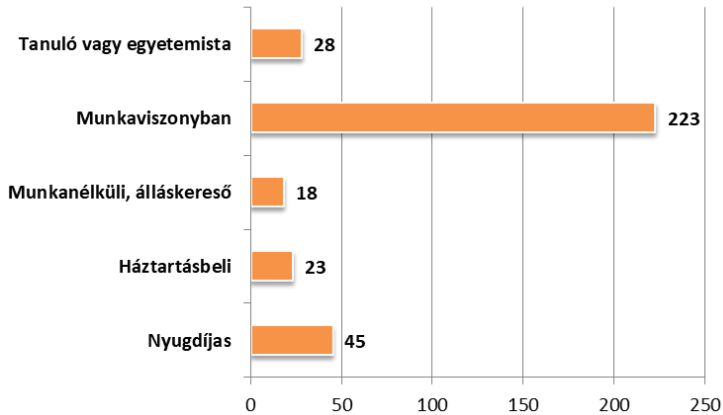
2. ábra: A megkérdezettek generációk szerinti felosztása

Fontos volt az is, hogy megtudjam, milyen végzettséggel rendelkeznek (3. ábra), hiszen ezek a szociodemográfiai adatok jelentősen befolyásolhatják az emberek felfogását és életminőségét. A legtöbben (134 személy) négyéves középiskolai végzettséggel rendelkeznek, 68-an egyetemi diplomát is szereztek. A kutatásban legkisebb arányban mesterdiplomát szerzők vettek részt (6 fő).

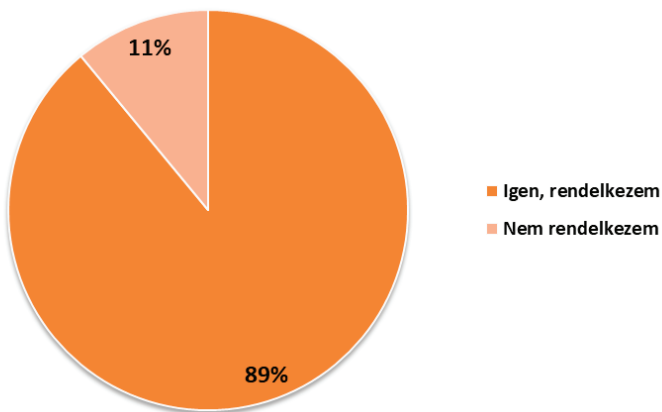
3. ábra: A megkérdezettek legmagasabb iskolai végzettsége

A résztvevők túlnyomó többsége (223 fő) az űrlap kitöltésekor munkaviszonyban volt, a Baby Boomer generáció legnagyobb része pedig értelemszerűen nyugdíjas (4. ábra).

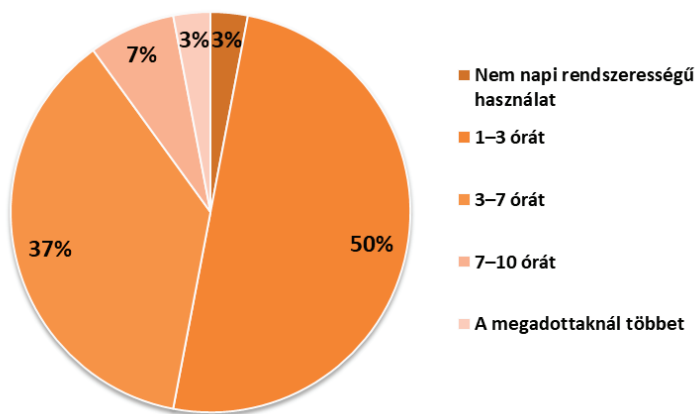
4. ábra: A kitöltők jelenlegi élethelyzetének eloszlása

Az ötödik kérdés arra irányult, hogy rendelkeznek-e vezetékcsatlakozással az otthonukban. A 337 kitöltőből csupán 36-an nem rendelkeznek vezetékcsatlakozással internet-hozzáféréssel (5. ábra).

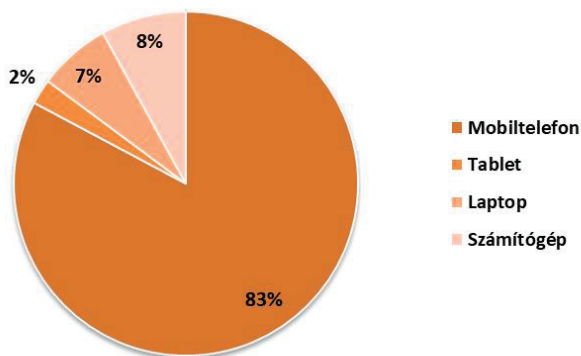
5. ábra: A vezetékcsatlakozással rendelkezők százalékos eloszlása

Fontos volt számomra megtudni, mennyi időt töltenek online, hiszen ez is befolyásolhatja az internetes vásárlási szokásaikat. A 6. ábrán látható, hogy a válaszadók zöme (169 személy) naponta 1–3 órát tölt el online. Tíz személy 10 óránál is többet internetezik naponta, míg 9 nem használja napi rendszerességgel az internetet. Közülük 8-an az idősebb korosztályba, egy pedig az X generációba tartozik.

6. ábra: Az interneten eltöltött idő (napi szinten, órákban kimutatva)

A precizitás érdekében rákérdeztem, hogy milyen eszközt preferálnak leginkább az internetezéshez. Nem meglepő módon a kitöltők 83%-a mobiltelefont használ, míg tabletet csak 8-an (ebből négyen a Baby Boomer generáció tagjai) (7. ábra).

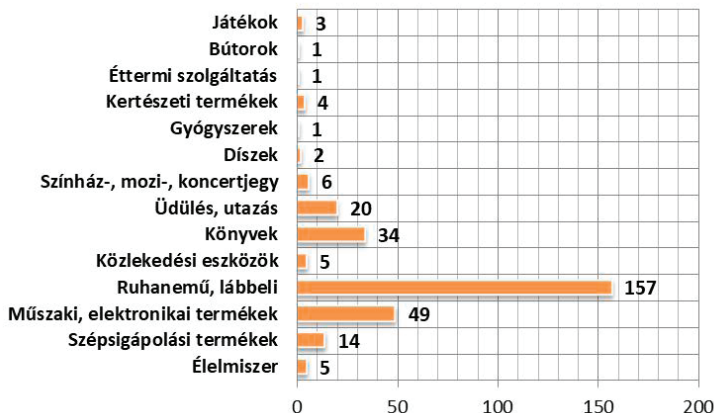
7. ábra: Eszközhasználat a kitöltők körében

Azt is megkérdeztem, rendeltek-e már életük során bármilyen terméket az internetről. 308 válaszadó, azaz 91,4%-uk igenlő választ adott. A megkérdezettek közül 29-en még nem éltek ezzel a lehetőséggel. Ebből 13 a legidősebb generációba, 8 az X, 6 az Y, és 2 a Z generációba tartozik. Érdekesség, hogy a 9 személy közül, akik nem használják napi rendszerességgel az internetet, heten mégis szoktak online vásárolni.

Foglalkoztatott, hogy havi szinten rendelnek-e online, és ha igen, hány alkalommal. A Baby Boomer generáció képviselői közül 42-en, azaz a generáció 71%-a nem vásárol minden hónapban az interneten, míg akik rendszeresen vásárolnak, azok általában havi egyszer teszik azt. Az X generáció esetében már többen vásárolnak havi szinten, pontosan 47-en a 107 kitöltőből. Az Y generáció kitöltői, mint ahogy az várható volt, többször végeznek havi szintű vásárlást, mint idősebb társaik, ugyanis 75-en (65%) minimum egyszer megrendeltek valamilyen terméket az internetről. A legfiatalabbak közül csak 23-an az 55-ből, tehát az adott generáció 42%-a nem vásárol havi szinten az internetről.

A havi rendszerességű vásárlást kiegészítve megtudtam, hogy évi szinten hányszor rendelnek az internetről. Ez a kérdés fontosnak bizonyult, hiszen sokan rendelnek online, de mégsem havi rendszerességgel. A legtöbbet az Y generáció képviselői vásárolnak, átlagosan 25,8 alkalommal évente. Második helyen a Z generáció áll, átlagosan 14,13 alkalommal, viszonylag kis különbséggel követi őket az X generáció, átlagosan 13,74 alkalommal. Végül a legidősebb generáció, vagyis a Baby Boomerek átlagosan 6,68 alkalommal rendelnek online egy év alatt.

A kitöltőktől azt is megkérdeztem, hogy online vásárlás esetén milyen jellegű termékeket preferálnak (8. ábra). A túlnyomó többség (157-en) főként ruhákat vásárol, de a megkérdezettek között sokan akadtak olyanok (48-an), akik elektronikai készülékeket vásárolnak (pl. telefon, laptop, tv). A nőkre jellemzőbb a ruhák és a szépségápolással kapcsolatos termékek megvétele, valamint a könyveké. Az olvasnivalót rendelő 34 kitöltő közül csupán 5 férfi. A férfi vásárlók inkább elektronikai árucikkeket és különféle járműveket (bicikli, autó, motorbicikli stb.) rendelnek.

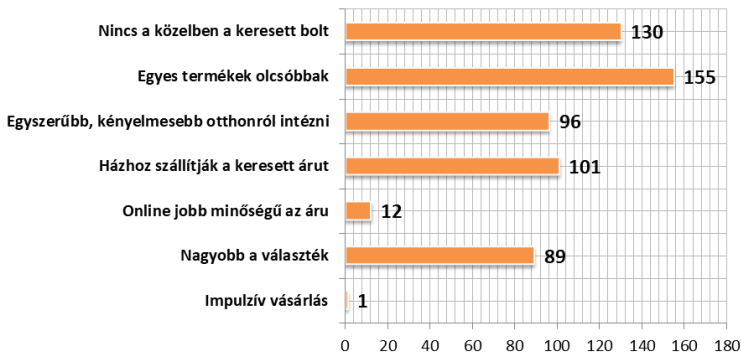

8. ábra: A fogyasztók által leggyakrabban vásárolt termékek

A kitöltők véleménye megoszlott abban a kérdésben, hogy egy online vásárlás esetén mennyit szoktak fizetni a rendelt termékekért. A válaszaikból megfigyelhető, hogy főleg kisebb összegekért szeretnek vásárolni ezen formában, legtöbbször 2000–3000 dinár értékben. A beküldött összegeket generációkra bontva elemeztem, és megkaptam, hogy átlagosan melyik generáció mennyi pénzt költ egy online tranzakció során. A Baby Boomer generáció átlagosan 6120 dinárt, az X generáció 4409 dinárt, az Y 3806 dinárt, a Z generáció pedig 3802 dinárt költ el.

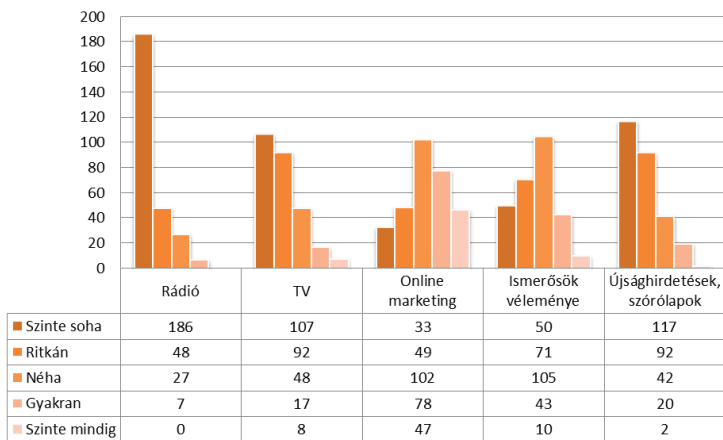
Lévnem, hogy az emberek online vásárlási szokásai iránt érdeklődtem, mindenképp fontos volt megtudnom, hogy azok közül, akiknek van tapasztalata e téren (308 ember), milyen fizetési formát választanak. A válaszok alapján arra jutottam, hogy az emberek a legbiztonságosabbnak a készpénzzel történő fizetést tartják, ugyanis 72%-uk (230 válaszadó) a termék átvételekor fizet. A többi kitöltő a bankkártyás fizetés (48 válaszadó), az előre utalás (20 válaszadó) és a PayPal elektronikus fizetési mód (10 válaszadó) mellett dönt.

Az online vásárlások során néhány tényező jelentős befolyást gyakorol a fogyasztókra, mielőtt elvégeznék a rendelést. A 316 válaszadó közül 155-en azért vásárolnak a weben, mert úgy vélik, hogy így olcsóbban juthatnak hozzá egyes árucikkekhez, mint a boltban. 130-an azért választják a vásárlás e formáját, mert nincs a közelükben a keresett üzlet (hiszen kisváros lakosairól van szó.) Legkevesebb szavazat (12) arra érkezett, hogy online jobb minőségű termékeket lehet beszerezni (9. ábra).

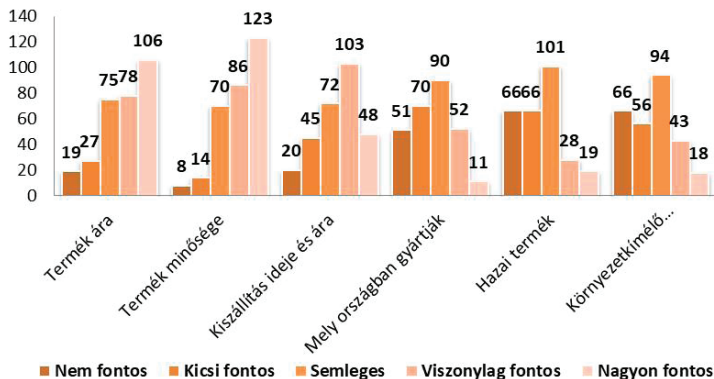
9. ábra: A tényezők, amelyek hatására a fogyasztók az online vásárlást választják

Az emberek válasza alapján kiderült, hogy főként az online marketing van nagy befolyással rájuk, de a vásárlási döntéseknél sokan figyelnek a család és a barátok véleményére is. A rádióban hallott hirdetéseket pedig a kitöltők túlnyomó többsége (186 személy) nem tekinti hatékonyak (10. ábra).

10. ábra: A tényezők vásárlókra gyakorolt hatásának kimutatása

Számos tényező befolyásolhatja döntéseinket az online vásárlás során. Érdekelt, hogy a kitöltők melyeket tartják kiemelten fontosnak. Kiderült, hogy a termék ára és minősége kapja a legnagyobb hangsúlyt. Az összes résztvevőből mindössze 18 vásárló ügyel a környezetkímélő csomagolás jelenlétére minden vásárlásnál. Érdekes módon a megvásárolt termékek kiszállításának ideje is jelentős szempont (11. ábra).

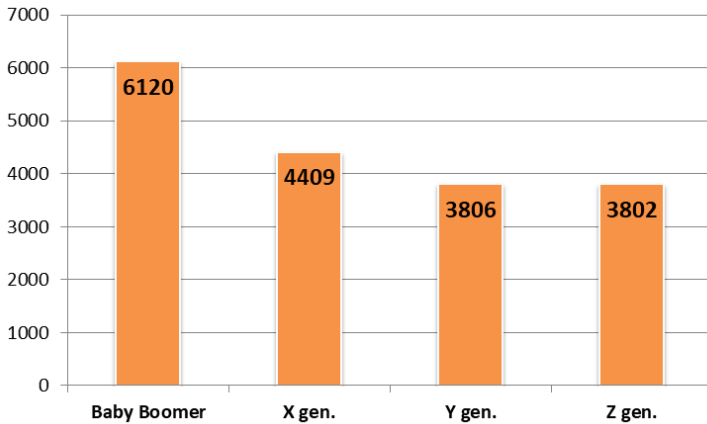

11. ábra: Különböző tényezők fontossága online vásárlás esetén

A koronavírus jelenléte nagy mértékben megnehezítette az elmúlt éveket. A szabadba való kijárási lehetőség, az emberekkel való találkozás lehetősége korlátozottá vált, a boltok polcai kiürültek, és a betegek száma csak növekedett. Szerencsére ez a helyzet mostanra már lecsengőben van, így várhatóan a vírushelyzet hatása kevésbé érezhető ma, mint egy vagy két éve. A kitöltők 71%-át, azaz 240 személyt nem sarkallta arra a kialakult helyzet, hogy növelje az online vásárlások számát. Továbbá nem észleltek semmiféle pozitív vagy negatív változást az eddigi vásárlási szokásaikban. Azok közül, akik az előző kérdésre igennel válaszoltak (97 fő), részletezték, hogy pontosan milyen változásokat észleltek. Kiderült, hogy főként az online rendelések számának növelésére kényszerültek, a karantén vagy a boltokban tapasztalt áruhiány miatt. Ugyanakkor akadtak olyanok is, akik kevesebbet vásároltak online, mert nem akarták kockáztatni, hogy a csomagoló személyzet a kézfertőtlenítés elmulasztásával növelje a fertőződés kockázatát. Néhányan pedig az utazási korlátozások miatt nem éltek az online szállásfoglalás lehetőségével. Mindezek mellett akadtak olyan résztvevők is, akik a megnövekedett szabadidejükben internetes vásárlásokba kezdtek, ezzel próbálva elúzni az unalmat.

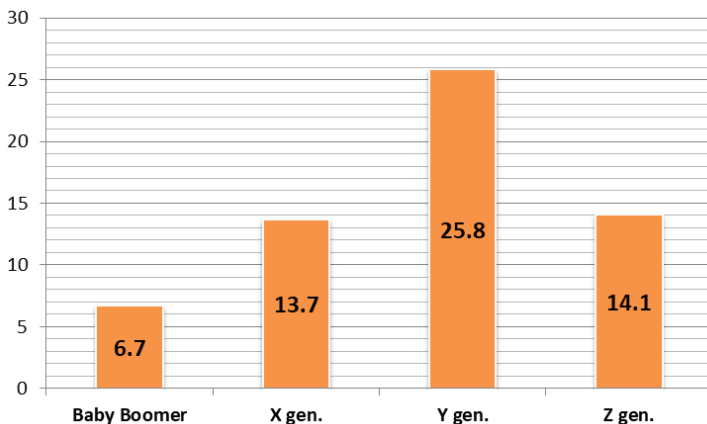
A hipotézisekre kapott eredmények:

A kutatásom eredményei alapján megállapítottam, hogy a Baby Boomer, azaz a legidősebb általam vizsgált generáció költ a legtöbb pénzt egy online tranzakció során, nem pedig az X generáció, mint ahogy azt feltételeztem. Tehát az első hipotézisem hamisnak bizonyult.

12. ábra: Átlagosan egy tranzakció során elköltött pénz összege a vizsgált generációkra kimutatva

Második hipotézisem szerint az Y generáció gyakrabban vásárol online, mint a többi általam megfigyelt generáció tagjai. Az eredmények alapján e hipotézisem igaznak bizonyult. Az Y generáció tagjai évente átlagosan 25,8 alkalommal vásárolnak online, míg a Z generáció tagjai 14,13 alkalommal, az X generáció 13,74-szer, Baby Boomerek pedig mindössze 6,68 alkalommal.

13. ábra: Az egy év során végzett online vásárlások elosztása

Az eredmények nem támasztják alá a harmadik hipotézisemet, miszerint a Baby Boomer generációt jobban befolyásolja az online marketing. A kapott

válaszok alapján megfigyelhető, hogy a Z generációra van a legnagyobb mértékben hatással az online média és marketing. A kérdésben, amely segítette a hipotézis megválaszolását, a kitöltők rangsorolták a megadott tényezőket aszerint, hogy milyen mértékben befolyásolják döntéseiket vásárlásaik során. Az eredményt úgy kaptam meg, hogy a válaszokat, amelyek az online marketingre vonatkozóan érkeztek, generációkra bontva elemeztem, majd átlagszámítást végeztem, melynek eredményei a lent látható táblázatban találhatóak (1. táblázat).

Baby Boomer	X generáció	Y generáció	Z generáció
3,00	2,99	3,33	3,34

1. táblázat: A Baby Boomer, X, Y és Z generáció válaszainak átlagszámítással kapott eredménye

A kapott eredmények mindenképp meglepőek, hiszen feltételezhető, hogy az idősebb korosztálynak nincs akkora belátása a webes világba és a marketing különféle megnyilvánulásába az internetes platformokon. A válaszok bizonyítják azt, hogy a fiatalok (Y és Z generáció) mivel több időt töltenek a világhálón jobban vagy könnyebben hálózhatók be valamilyen online marketingfogással. Azonban a kapott eredmények tükrözhetik akár azt is, hogy az idősebb generáció nincs tisztában az online (és offline) marketing működésével, így a hatását nem érzékelik és nem is tudják felmérni (2. táblázat).

1. HIPOTÉZIS	HAMIS
2. HIPOTÉZIS	IGAZ
3. HIPOTÉZIS	HAMIS

2. táblázat: A hipotézisekre kapott válaszok táblázatos kimutatása

ÖSSZEFOGLALÓ

Szakedolgozatom témája az online marketing, amely során a fogyasztók internetes vásárlási szokásait vizsgáltam, különös tekintettel a Baby Boomer,

X, Y és Z generációk között felmerülő különbségekre. A 21. században az online vásárlás jelentős szerepet játszik, számos lehetőséget kínálva a webes térben. E fejlődés még csak kezdeti stádiumában van, és az online értékesítésben további potenciált jelent. A cég sikeréhez ma már nélkülözhetetlen az internetes megjelenés kidolgozása. Számos internetes lehetőség létezik arra, hogy bővítsék az ügyfelek számát, és lojális közönséget alakítsanak ki. Kutatásom során bemutattam, hogy milyen lépésekre kell ügyelni e területen, kiemelve a tervezés fontosságát.

Munkám során három hipotézist fogalmaztam meg, melyek iránymutatóként szolgáltak. A kérdőíves felmérés egy vajdasági településen, Törökbecsén zajlott, ahol összesen 337 személy töltötte ki a kérdőívet. Ebből 59-en a Baby Boomer generációt, 107-en az X, 116-an az Y és 55-en pedig a Z generációt képviselték. Sikerült alátámasztanom azt a feltételezésem, hogy az Y generáció többször végez online vásárlást, mint a másik három általam vizsgált korosztály. Azonban a második hipotézisem helytelennek bizonyult, hiszen ellentétben a feltételezésemmel, nem az X, hanem a Baby Boomer generáció költ leg többet egy tranzakció során. Az eltérés viszont nem tekinthető jelentősnek, ha az átlagszámítással kapott eredményeket figyeljük. Úgy véltem, hogy az online marketing leginkább az idősebb fogyasztókat (Baby Boomer generáció) befolyásolja, mivel ők (talán) nem olyan tudatos felhasználói az internetes platformoknak, azonban ezt a feltételezést megcáfolták a kapott eredmények, ugyanis az általam vizsgált két fiatalabb generáció (Z és Y generáció) jobban érzékeli az online világ és marketing szerepét a vásárlásaik lebonyolítása során.

Az online marketing témája széles spektrumú, rengeteg lehetőséget kínál, és még hosszú fejlődés előtt áll. Mivel marketing szakos hallgató vagyok, nagy érdeklődéssel vágtam bele a munka megírásába, és ez idő alatt számos új információt és tudást szereztem, amit remélhetőleg kamatoztatni tudok majd a jövőben.

IRODALOM

- BALÁZS Máté 2020. Mi is az az online marketing, és hogyan működik? URL: <https://matebalazs.hu/mi-az-az-online-marketing.html> (Letöltés: 2021. 02. 22.)
- BAUER András – BERÁCS József 2016. Marketing. Akadémiai Kiadó, Budapest
- BRÉMOND, Janine – GÉLÉDAN, Alain 2005. Közgazdasági és társadalomtudományi kisenciklopédia. Napvilág Kiadó, Budapest
- CSABAI Ádám 2021. Marketing mix. URL: <https://marketingblogger.hu/marketing-mix/> (Letöltés: 2021. 01. 16.)
- DRÓTOS Réka 2016. Online marketing stratégia kialakítása a kazincbarcikai Norbi Update üzlet példáján keresztül. Gazdaságtudományi Kar, Miskolc. URL: <http://midra.uni-miskolc.hu/document/24678/19714.pdf> (Letöltés: 2022. 04. 01.)
- Email Statistics Report, 2012-2016. The Radicati Group, Inc. URL: <http://www.radicati.com/wp/wp-content/uploads/2012/04/Email-Statistics-Report-2012-2016-Brochure.pdf> (Letöltés: 2021. 04. 02.)
- FUTALA Tibor 1996. Az internet mint az online marketing eszköze. Beszámoló, Szemlék, Referátumok, 43., 11–12.
- HAJDÚ Levente 2018. Reklám. Prezi.com. URL: [HGL-Reklám by Levente Hajdu](https://prezi.com/HGL-Reklám-by-Levente-Hajdu/) (Letöltés: 2021. 12. 19.)
- H-Well Kft. [é. n.]. Mi az a 4C modell? URL: hwellkft.hu (Letöltés: 2021. 01. 23.)
- ISMERETLEN SZERZŐ 2023. Broj Stanovnika – Novi Bečej. URL: <https://brojstanovnika.rs/naselje/novi-becej#src> (Letöltés: 2023. 11. 15.)
- JÁNVÁRI Eszter 2009. Reklám az Interneten. Informatika kar, Debrecen. URL: <https://adoc.pub/debreceeni-egyetem-informatika-kar-reklam-az-interneten.html> (Letöltés: 2022. 01. 17.)
- KÁRPÁTI T. 2020. Négy generáció munkahelyi viselkedése. URL: <https://jobgroup.hu/hu/blog/generaciok-a-munkahelyen-1> (Letöltés: 2022. 04. 01.)
- KONDRICZ Péter–TÍMÁR András 2000. Az elektronikus kereskedelem jogi kérdései. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest
- KORALEWSKY Vilmosné 2008. A marketing alapfogalmai. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Budapest
- KOTLER, Philip – KELLER, Kevin Lane 2012. Marketingmenedzsment. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Marketing21 2017. Marketing mix, 4P és 7P – mit jelent és miért kell ismerni? URL: <https://marketing21.hu/2017/01/15/marketing-mix-4p-es-7p-2/> (Letöltés: 2021. 02. 10.)
- MATYKÓ Noémi 2021. Online marketing stratégia tervezése 9 egyszerű lépésben. URL: <https://chiro.hu/online-marketing-strategia-tervezese/> (Letöltés: 2021. 12. 29.)
- MUHI B. Béla 2017. E-marketing és a közösségi média. Közgazdasági Kar, Újvidék
- SPELLMANN, Eric 2021. Online Guerilla Marketing: Grab Their Attention! New Mexico Small Business Development Center. URL: https://www.youtube.com/watch?v=jM38ruiRqLE&ab_channel=NewMexicoSmallBusinessDevelopmentCenter (Letöltés: 2021. 05. 11.)
- SZÉCSI Gábor 2016. Média és társadalom az információ korában, Kommunikációfilozófiai adalékok a mediatisáció fogalmához. Akadémiai Kiadó, Budapest
- SZILÁGYI Zoltán – VERES Zoltán 2007. A marketing alapjai. PERFEKT ZRT., Budapest
- TARCSI Ádám 2012. Web marketing. Digitális Tankönyvtár. URL: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/20100011_web_marketing/lecke6_lapl.html (Letöltés: 2021. 01. 25.)

- TÓTH Zsolt 2012. Online marketing. Európai Kis- és Középvállalkozók Proaktív Vállalkozás-Menedzsment Hálózata (SME 2.0.) URL: https://www.researchgate.net/publication/346080039_Online_marketing (Letöltés: 2021. 06. 02.)
- VENDÉGSZERZŐ 2021. Az online marketing fogalma és eszközei. URL: <https://premiumhonlap.hu/keresooptimalizalas/online-marketing-fogalma/> (Letöltés: 2021. 01. 19.)
- VERESS István 2002. Új kapcsolat a fogyasztóhoz – Az internet marketingkommunikációs szerepe. Marketing & Menedzsment, 36 (2), 47–54.

Európa Kollégium Egyetemista Központ, Újvidék

Pletikoszity Gábor

A DSPP-GÉN PROTEINKÓDOLÓ
SZEKVENCIÁJÁBAN FELLÉPŐ
PONTMUTÁCIÓK SZÁMÍTÓGÉPES
ELEMZÉSE

ORVOSTUDOMÁNYI ÉS EGÉSZSÉGVÉDELMI MŰHELY

EGYETEMISTA:

Pletikoszity Gábor

Újvidéki Egyetem

Orvostudományi Kar, Fogorvosi szak

IV. évfolyam

MENTOR:

Dr. Stojišić-Milosavljević Anastazija

ELŐSZÓ

Legyen szó bármilyen biológiai jelenségről, ismertetőjegyről, tulajdonságról, nincs olyan, amelyet egy kicsit ne határozná meg a genetika. Manapság már közismert a gének szerepe, erre az ismeretre pedig teljesen új tudományágak épültek a molekuláris genetikától kezdve, az epigenetikán át egészen a modern orvosi genetikáig. Segítségével közvetlen bizonyítékot találhatunk számos betegség kialakulására, öröklődésére, és szinte látnoki képességgel meg tudjuk állapítani annak lefolyását, előre láthatjuk továbböröklődését. Ma, a modern genetika korában természetes ennek a tudásnak a jelenléte, azonban ha csak néhány évtizedre visszatekintünk, láthatjuk, mekkorát változott az ismeretkör ezen a területen.

A legelső látványos lépés a genetika történetében a mendeli genetika létrejötte. Habár kezdetben nem vették komolyan, számos, máig érvényes alapelvet felállított, például az öröklődés folyamatának magyarázatát. 1953-ban Watson és Crick DNS-modellje számos addigi problémát megmagyarázott. Ekkor vált ismertté a DNS kettős helix szerkezete, a replikáció, valamint a DNS és RNS közötti kapcsolat. Az 1990 és 2006 között zajló Human Genom Project segítségével szinte az egész génkészletet sikerült felfedezni, számos rendelkezést sikerült megmagyarázni, és innentől kezdve a genetika már egy új szakaszba lépett, a mai értelemben vett modern genetika korszakába.

A kutatás keretein belül a Human Genom Project eredményeként létrejött DSPP-gén¹ standardizált génváltozata lett elemezve. Ez számos génadatbázisban elérhető, például az általam is választott Ensembl adatbázisban. Az ismert bázissorrend és elsősorban kombinatorikai műveletek segítségével könnyen meg lehet határozni bizonyos mutációk gyakoriságát és helyét is. Ez a munka nem szól másról, mint a gén pontmutációinak ilyen szemszögű vizsgálatáról.

BEVEZETÉS

A DSPP-gén az emberi kromoszómakészlet 4. kromoszómájának q karján található gén. Megközelítőleg 8.35kb² hosszúságú és 5 exonból áll, amelyek közül az utolsó négy közvetlenül a protein kódolásában vesz részt. A proteinkódoló szekvenciáját összesen 3906 bázispár alkotja, amelyről az 1301 aminosavból álló dentin sialophosphoprotein íródik át. Ezt a dentint képző odontoblaszt sejtek választják ki, majd poszttranszlációs modifikáció során két kisebb egységre

¹ Dentin sialophosphoprotein gén.

² Kilobázis.

esik szét, a dentin sialoproteinre és a dentin phosphoproteinre. Mindkét fehérje a dentin mineralizációjában játszik fontos szerepet.

A gén mutációja során a fogakat érintő egyik leggyakoribb és legsúlyosabb kór, az úgynevezett dentinogenesis imperfecta lép fel. Ez egy autoszomális dominánsan öröklődő betegség, amelyek következtében a fog normális nagyságú, ám a dentin erősen hipomineralizált, szerkezete szabálytalan; a dentinacsatornák tágak, számuk csökkent és gyakran egymásba csavarodnak. A dentin a szokásostól lazább szerkezetű és könnyebben kopik. A fog szürkés vagy barnás elszíneződése is megfigyelhető. Mutációjával emellett még számos dentin dysplasiás rendellenesség is felléphet.

A KUTATÁS PROBLÉMAFELVETÉSE ÉS CÉLKITŰZÉSE

A DSPP-gén mutációjának lehetséges következményeit elemezve nyilvánvalóvá válik a gén fontossága és jelentősége nemcsak a laboratóriumi, hanem klinikai kutatásban is. A kutatás számítógépes elemzésen alapszik. Természetesen ez nem helyettesítheti a klinikán, illetve a laboratóriumban végzett kutatásokat, viszont néhány, elsősorban matematikán alapuló jelenségre fényt deríthet, és egy jó útírányt adhat egy esetleges, későbbi klinikai vagy laboratóriumi megfigyeléshez. Az elérhető forrásokat figyelembe véve a következő célok fogalmazódtak meg:

- kimutatni, hogy az adott gén hányféleképpen mutálódhat;
- az adott mutációk közül hány nem okozza a képződő protein módosulását;
- a gént alkotó nitrogénalapú bázisok közül melyiket milyen gyakran érintheti mutáció;
- a különféle aminosavakat milyen gyakorisággal érinti mutáció;
- egymáshoz képest milyen gyakoriak az aminosavak szinonim mutációi;
- mekkora eséllyel jön létre nonsense mutáció abban az esetben, ha csak egy darab bázis mutálódik, és ezek a mutációk hol találhatóak meg a szekvencián.

A KUTATÁS HIPOTÉZISE

A génszekvencia összetételéből már következtetni lehet, hogy az esetlegesen fellépő pontmutációk elsősorban azokat a nitrogénalapú bázisokat érinti, amelyeknek az előfordulási gyakorisága a legnagyobb; azokat az aminosavakat

érinti leggyakrabban mutáció, amelyeknek megfelelő kodonjai³ a leggyakoribbak, szinonim változatainak száma pedig a gyakorisága mellett a legtöbb szinonim kodonnal rendelkező kodon jelentkezik. Az összes szinonim mutáció a hipotézis szerint elenyésző az összes mutációhoz képest, kevesebb, mint 0.1%-ot képvisel, ugyanis nincs olyan aminosav, amely több mint 6 szinonim kodonnal rendelkezik a lehetséges 40 féle variációból, valamint léteznek olyan aminosavak is (metionin és triptofán), amelyeket csak egyféle kodonnal kódol. Az egy darab pontmutációval fellépő nonsense mutációk száma pedig nem haladja meg a 200-at, tekintettel arra, hogy a szekvencia csak egy start és stopkodont tartalmazhat, és mindössze csak 3 kodon kódol stopkodont, így viszonylag kevés esélyt adva más, missense mutációhoz képest. A szekvencia hosszát tekintve a lehetséges összes mutáció számának nagyságrendje nagyobb a 10^{1000} értékénél.

A KUTATÁS MÓDSZERE

A kutatás matematikai jellegét tekintve teljes egészében kivitelezhető informatikai környezetben. Az erre a célra alkalmas, kész szoftver hiányában saját fejlesztésűt alkalmaztam, ami PyCharm fejlesztőkörnyezetben készült.⁴ A program kódja összesen 591 sorból áll, amely a beviteli mezőbe bevitt génszakasz bázissorrendje alapján logikai, kombinatorikai műveleteket és százalékszámítást végez.

1. ábra: A program beviteli mezője

A program elsősorban ellenőrzi, hogy a bevitt elem megfelel-e a gén szokásos összetételének, tehát hogy a szakasz adenin-, guanin-, timin- és citozinbázisokból áll-e. Abban az esetben, ha a program a felsorolt bázisokon kívül mást is talál, rögtön kiírja a probléma forrását⁵ és működése leáll.

³ A DNS- vagy RNS-szekvencián található bázishármas, a program tripletként hivatkozik rájuk.

⁴ A program a következő linkről tölthető le: <https://docs.google.com/uc?export=download&id=13NUAshbiGNAcYoOuLaycdXgGJeVoFPPc>

⁵ Ebben az esetben „A bevitt elem nem génszakasz (Nem áll nukleotidokból)” üzenetet írja ki.

```

gen = input("Génszekvencia: ")
gen = gen.upper()
for item in gen:
    if item != "A" and item != "G" and item != "T" and item != "C":
        print("A bevitt elem nem génszakasz (Nem áll nukleotidokból)")
        kilep = input("A kilépéshez nyomj ENTER-t!")
        sys.exit()

```

2. ábra: A beviteli szakasz és az összetételt ellenőrző szakaszok

Ezek után leméri a szakasz hosszát, megszámolja a benne lévő bázisok számát, majd csoportosítja őket és százalékos értékben kimutatja előfordulásukat.

```

hossz = len(gen)
adenin = 0
guanin = 0
timin = 0
citozin = 0
for item in gen:
    if item == "A":
        adenin = adenin + 1
    elif item == "T":
        timin += 1
    elif item == "G":
        guanin += 1
    elif item == "C":
        citozin += 1

szazalek_adenin = round(adenin / hossz * 100, 2)
szazalek_timin = round(timin / hossz * 100, 2)
szazalek_guanin = round(guanin / hossz * 100, 2)
szazalek_citozin = round(citozin / hossz * 100, 2)

```

3. ábra: A szakasz hosszát és összetételét elemző szakaszok

A továbbiakban kiszámolja a lehetséges összes mutáció számát, és tízes alapú hatványá alakítja, majd négy tizedes pontossággal mutatja ki őket.

```

lehetseges_muatciok = decimal.Decimal(pow(5, hossz) - 1)
lehetseges_muatciok_tizedes = lehetseges_muatciok
kitevo = 0
while lehetseges_muatciok_tizedes >= 10:
    lehetseges_muatciok_tizedes = lehetseges_muatciok_tizedes / 10
    kitevo = kitevo + 1

lehetseges_muatciok_tizedes = round(lehetseges_muatciok_tizedes, 4)

```

4. ábra: A lehetséges mutációk számát kiszámító szakasz és az ezeket tízes hatványalakba alakító szakaszok

Ezt követően a kodonokat ellenőrzi, és csoportosítja a neki megfelelő aminosavakkal, emellett az aminosavnak sorszámot ad. Ha a kodon csak egy bázisban

különbözik valamelyik stopkodontól,⁶ a sorszámát elmenti, valamint annak a bázisnak a sorrendjét is, ahol a mutáció nonsense mutációt hozhat létre.

```
triplet_első = 0
triplet_masodik = 1
triplet_harmadik = 2
"""
while i < hossz:
    i = i + 3
    x = gen[triplet_első]
    triplet_első = triplet_első + 3
    y = gen[triplet_masodik]
    triplet_masodik = triplet_masodik + 3
    z = gen[triplet_harmadik]
    triplet_harmadik = triplet_harmadik + 3
```

5. ábra: Aminosavakat sorszámozó szakaszok

Az aminosavak ellenőrzése úgy történik, hogy az x, y és z változó helyére a kodonban található első, második és harmadik bázis jelét (A, T, G és C) veszi fel. Első lépésben az x értékét hasonlítja bázisokhoz, ha megtalálta a megfelelőt, áttér az y-ra. Amennyiben itt is megtalálta, a neki megfelelőt, a z értékét kezdi hasonlítani. Abban az esetben, ha minden x, y és z változóra megtalálta a neki megfelelő A, T, G és C értéket, a program felismeri a neki megfelelő kodont, és így már kimutatható a szinonim kodonok száma, az egy mutációval járó nonsense mutációk száma, a sorszáma. Ezután a ciklus újraindul és a következő kodont figyeli.

```
if x == "G":
    if y == "G":
        if z == "G":
            gly = gly + 1
            polimorf = polimorf * 4
        elif z == "A":
            gly = gly + 1
            polimorf = polimorf * 4
            stop_szeres = stop_szeres + 1
            aminosav_index.append(round(i / 3))
            gly_nonsense = gly_nonsense + 1
            g_nonsense = g_nonsense + 1
            bázis_index.append(i - 2)
```

6. ábra: Példa glicint kimutató sorokra

Abban az esetben, ha a szakasz nem startkodonnal⁷ kezdődik, a program kiírja a hiba okát és leáll.

⁶ A stopkodonok a TAG, TAA és TGA.

⁷ Csak ATG lehet startkodon.

```

if i == 3:
    if x != "A" or y != "T" or z != "G":
        print("A bevitt elem nem start kodonnal kezdődik")
        kilep = input("A kilépéshez nyomj ENTER-t!")
        sys.exit()

```

7. ábra: A startkodont ellenőrző szakaszok

Ugyanezt elvégzi a stopkodonra is.

```

if i == hossz:
    if x != "T" or y != "A" or z != "A":
        if x != "T" or y != "A" or z != "G":
            if x != "T" or y != "G" or z != "A":
                print("A bevitt szakasz nem teljes (Stop kodon hiányzik)")
                kilep = input("A kilépéshez nyomj ENTER-t!")
                sys.exit()

```

8. ábra: A stopkodont ellenőrző szakaszok

Ha a bevitt szakasz nem kodonokból áll, a legutolsó lépésnél a program nem tudja felállítani a kodont,⁸ kiírja a hiba okát és leáll.

```

try:
    ...
except IndexError:
    print("A bevitt elem nem kódol fehérjét (Nem áll tripletekből)")
    kilep = input("A kilépéshez nyomj ENTER-t!")

```

9. ábra: A hibakódot megjelenítő szakasz

Ezek után a szinonim mutációkat számolja ki, a számát tízes alapú hatvány-nyá alakítja, és négy tizedes pontossággal elmenti. Ugyanígy százalékosan is kimutatja kéttizedes pontossággal az összes mutációhoz képest. Abban az esetben, ha a százalékos érték kisebb, mint 0,1, helyére „<0.1%” kerül.

```

polimorf = decimal.Decimal(polimorf - 1)
polimorf_tizedes = polimorf
polimorf_kitevo = 0
while polimorf_tizedes >= 10:
    polimorf_tizedes = polimorf_tizedes / 10
    polimorf_kitevo = polimorf_kitevo + 1

polimorf_tizedes = round(polimorf_tizedes, 4)
polimorf_szazalek = polimorf / lethetseges_muatciok * 100
if polimorf_szazalek < 0.01 and polimorf_szazalek != 0:
    polimorf_szazalek = "<0.01"
else:
    polimorf_szazalek = round(polimorf_szazalek, 2)

```

10. ábra: A szinonim mutációkat kiszámító és kiírató szakaszok

⁸ Abban az esetben, ha csak egy vagy két bázis marad a szekvencia végéig.

Ezt követően kiszámítja az összes aminosav számát, és az előzőhöz hasonlóan kiszámítja a nonsense mutációk előfordulási gyakoriságát. Az eredményeket kimutatja tizedes és százalékos formában is.

```

osszes_aminosav = hossz / 3

stop_szerez_szazalek = stop_szerez / osszes_aminosav * 100
if stop_szerez_szazalek < 0.01 and stop_szerez_szazalek != 0:
    stop_szerez_szazalek = "<0.01"
else:
    stop_szerez_szazalek = round(stop_szerez_szazalek, 2)

nonsense_szazalek = (stop_szerez + stop-veszit + start_kodon) /
osszes_aminosav * 100
if nonsense_szazalek < 0.01 and nonsense_szazalek != 0:
    nonsense_szazalek = "<0.01"
else:
    nonsense_szazalek = round(nonsense_szazalek, 2)

nonsense_bazis = t_nonsense + g_nonsense + c_nonsense + a_nonsense
nonsense_bazis_szazalek = nonsense_bazis / hossz
if nonsense_bazis_szazalek < 0.01 and nonsense_bazis_szazalek != 0:
    nonsense_bazis_szazalek = "<0.01"
else:
    nonsense_bazis_szazalek = round(nonsense_bazis_szazalek, 2)

```

11. ábra: Az aminosavak számát és nonsense mutációkat kimutató szakaszok

A program működése során szerzett eredmények – többek között a bázisok és aminosavak száma és százalékos összetétele, az összes mutáció száma, a szinonim mutációk száma tizedes és százalékos formában, a nonsense mutációk összetétele, részaránya százalékokban és ezek helyei a szekvencián – a kimeneti ablakban jelennek meg a felhasználó számára érthető formában.

```

legvalószínűbb nonsense mutációk száma (egy darab mutáció a tripletben elég a kialakításához):
{nonsense_bazis} Az összes triplet {nonsense_bazis_szazalek}%-a
Triplettek száma, ahol legvalószínűbben jelentkezik nonsense mutáció: {stop_szerez +
stop-veszit + start_kodon} Az összes triplet {nonsense_szazalek}%-a
Ezen triplettek helyei a szekvencián: {aminosav_index}

Ezen pontmutációk helyei a szekvencián: {bazis_index}

```

12. ábra: A legvalószínűbb nonsense mutációk számát és helyeit kiírató sorok

```

Génszekvencia:

Bázisok lehetséges mutációi:

Timin: Százalékban:
Adenin: Százalékban:
Citozín: Százalékban:
Guanin: Százalékban:

Mutációk tripletenként:

Fenilalanin: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Leucin: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Szerin: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Tirozín: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Cisztein: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Triptofán: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Prolin: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Hisztidin: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Glutamin: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Arginin: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Izoleucin: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Metionin: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Treonin: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Aszparagin: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Lizin: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Valin: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Alanin: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Glutaminsav: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Glicin: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Stop kodon: Százalékban: Szinonim mutációk száma: Százalékban:
Összes triplet: Százalékban:

Lehetséges összes mutáció:
Polimorf mutációk: Százalékban:

Tripletek száma, ahol a mutáció a fehérjeszintézist idő előtt megállítja: Az összes triplet %-a
Tripletek száma, ahol a mutáció megakadályozza a fehérjeszintézis normális leállítását:
Tripletek száma, ahol a mutáció megakadályozza a fehérjeszintézis normális elkezdődését:

Legvalószínűbb nonsense mutációk száma (egy darab mutáció a tripletben elég a kialakításához): Az összes triplet %-a
Tripletek száma, ahol legvalószínűbben jelentkezik nonsense mutáció: Az összes triplet %-a
Ezen tripletek helyei a szekvencián:

Ezen pontmutációk helyei a szekvencián:

A nonsense mutációk a következő aminosavakat kódoló tripletteket érinti:

Fenilalanin: Százalékban: Az összes triplet %-a
Leucin: Százalékban: Az összes triplet %-a
Szerin: Százalékban: Az összes triplet %-a
Tirozín: Százalékban: Az összes triplet %-a
Cisztein: Százalékban: Az összes triplet %-a
Triptofán: Százalékban: Az összes triplet %-a
Prolin: Százalékban: Az összes triplet %-a
Hisztidin: Százalékban: Az összes triplet %-a
Glutamin: Százalékban: Az összes triplet %-a
Arginin: Százalékban: Az összes triplet %-a
Izoleucin: Százalékban: Az összes triplet %-a
Metionin: Százalékban: Az összes triplet %-a
Treonin: Százalékban: Az összes triplet %-a
Aszparagin: Százalékban: Az összes triplet %-a
Lizin: Százalékban: Az összes triplet %-a
Valin: Százalékban: Az összes triplet %-a
Alanin: Százalékban: Az összes triplet %-a
Glutaminsav: Százalékban: Az összes triplet %-a
Glicin: Százalékban: Az összes triplet %-a
Stop kodon: Százalékban: Az összes triplet %-a

A nonsense mutációk a következő nitrogén alapú bázisokat érinti:

Timin: Százalékban: Az összes bázis %-a
Adenin: Százalékban: Az összes bázis %-a
Citozín: Százalékban: Az összes bázis %-a
Guanin: Százalékban: Az összes bázis %-a
Összes: Az összes bázis %-a

```

13. ábra: A lefutott program kimeneti ablaka eredmények nélkül

A KUTATÁS EREDMÉNYEI

A génszakasz beillesztése és a program lefuttatása során a következő eredmények születtek. A génszakasznak összesen 1.5026×10^{2730} szubsztitúciós és pontdeléciós pontmutációja lehetséges, ebből mindössze 7.2409×10^{714} a szinonim változatok száma, tehát kevesebb mint 0.1%-a az összes mutációnak.

A nitrogénalapú bázisok közül legnagyobb számban az adenin található meg, ezt követi a guanin, majd citozin és timin. Ebből kiindulva a mutáció legnagyobb valószínűséggel adenint érint (1457 helyen, tehát 37.30% eséllyel), majd guanint (1140 helyen, 29.19%), citozint (712 helyen, 18.23%) és legkisebb valószínűséggel timint (597 helyen, 15.28%).

Ami a kodonokat érinti, a szerin aminosavat kódoló kodonból található meg a legtöbb, ezért az őt érintő mutációk száma lesz a leggyakoribb (542 helyen, tehát 41.63% részarányban), azt követi az aszparagin (259 helyen, 19.89%), glicin (80 helyen, 6.14%), glutaminsav (64 helyen, 4.92%), lizin (43 helyen, 3.3%), treonin (29 helyen, 2.23%), izoleucin (24 helyen, 1.84%), valin és alanin (mindkettő 23 helyen, 1.77% valószínűséggel), glutamin (21 helyen, 1.61%), hisztidin (15 helyen, 1.15%), prolin és arginin (mindkettő 14 helyen, 1.08% valószínűséggel), leucin (10 helyen, 0.77%), tirozin (8 helyen, 0.61%), triptofán és metionin (mindkettő 4 helyen, 0.31% valószínűséggel), fenilalanin (3 helyen, 0.23%), cisztein (2 helyen, 0.15%), és legkevésbé valószínű stopkodon (1 helyen, 0.08%). Szinonim mutációk legnagyobb valószínűséggel a szerinnél jelentkeznek (2710 mutáció, az összes szinonim mutáció 71.28%-a), azt követi az aszparagin (259 mutáció, 6.81%), glicin (240 mutáció, 6.31%), treonin (87 mutáció, 2.29%), arginin (70 mutáció, 1.84%), valin és alanin (mindkettő 69 ilyen mutációval rendelkezik, az ilyen mutációk 1.81%-a), glutaminsav (64 mutáció, 1.68%), leucin (50 mutáció, 1.32%), izoleucin (48 mutáció, 1.26%), lizin (43 mutáció, 1.13%), prolin (42 mutáció, 1.01%), glutamin (21 mutáció, 0.55%) hisztidin (15 mutáció, 0.39%), tirozin (8 mutáció, 0.21%), fenilalanin (3 mutáció, 0.08%) cisztein és stopkodon (mindkettő 2 mutáció, 0.05%-a az összes mutációnak). Triptofán és metionin nem rendelkezik szinonim mutációval.

A szekvencia 3906 nukleotidjából összesen 210 olyan nitrogénalapú bázis található, mely mutációja nonsense mutációt idéz elő a szekvenciában, ezzel az összes bázis 5.38%-át képviselve. Megoszlásuk szerint 101 (48.1%) guanin, 56 (26.67%) adenin, 38 (18.1%) citozin és 15 (7.14%) timin, ezzel az összes bázis 2.59%, 1.43%, 0.97% és 0.38%-át képviselve. A szekvencián az 1., 2., 3., 4., 18., 24., 29., 30., 41., 42., 58., 64., 73., 76., 85., 88., 101., 115., 119., 128., 133., 139., 143., 154., 163., 166., 187., 196., 199., 205., 208., 217., 229., 232., 235., 250., 254., 255., 259., 265., 271., 288., 296., 304., 307., 319., 326., 327., 340., 343., 349., 357., 367., 379., 382., 385., 409., 412., 415., 439., 451., 466., 478., 487., 520., 538., 541.,

547., 553., 562., 586., 592., 601., 612., 613., 619., 634., 646., 658., 661., 673., 676., 682., 700., 703., 748., 757., 763., 769., 787., 793., 796., 808., 811., 832., 838., 841., 847., 859., 862., 889., 896., 904., 907., 912., 915., 922., 928., 931., 946., 955., 961., 970., 976., 979., 1000., 1015., 1018., 1024., 1033., 1036., 1048., 1051., 1057., 1066., 1072., 1081., 1084., 1088., 1090., 1108., 1114., 1120., 1123., 1129., 1135., 1156., 1168., 1171., 1180., 1189., 1195., 1198., 1204., 1207., 1210., 1216., 1226., 1231., 1243., 1249., 1252., 1255., 1270., 1273., 1282., 1285., 1289., 1291., 1297., 1303., 1309., 1345., 1350., 1359., 1372., 1381., 1384., 1408., 1436., 1438., 1462., 1465., 1479., 1489., 1493., 1495., 1520., 1522., 1525., 1531., 1556., 1615., 1619., 1630., 1636., 1640., 1867., 1871., 1882., 1886., 1888., 1915., 1919., 2098., 2572., 2659., 2773., 3247., 3445., 3697., 3802., 3814., 3820., 3844., 3868., 3890., 3904., 3905. és a 3906. nukleotid helyén találhatóak.

A génszekvenciában összesen 202 kodonban elég egy darab pontmutáció, amely következtében nonsense mutáció lép fel. Ebből egy a startkodon mutációja, melyek következtében a fehérjeszintézis nem indul el, egy a stopkodon mutációja, mely következtében a fehérjeszintézis nem áll le a megfelelő helyen. A maradék 200 kodon a 2., 6., 8., 10., 14., 20., 22., 25., 26., 29., 30., 34., 39., 40., 43., 45., 47., 48., 52., 55., 56., 63., 66., 67., 69., 70., 73., 77., 78., 79., 84., 85., 87., 89., 91., 96., 99., 102., 103., 107., 109., 114., 115., 117., 119., 123., 127., 128., 129., 137., 138., 139., 147., 151., 156., 160., 163., 174., 180., 181., 183., 185., 188., 196., 198., 201., 204., 205., 207., 212., 216., 220., 221., 225., 226., 228., 234., 235., 250., 253., 255., 257., 263., 265., 266., 270., 271., 278., 280., 281., 283., 287., 288., 297., 299., 302., 303., 304., 305., 308., 310., 311., 316., 319., 321., 324., 326., 327., 334., 339., 340., 342., 345., 346., 350., 351., 353., 356., 358., 361., 362., 363., 364., 370., 372., 374., 375., 377., 379., 386., 390., 391., 394., 397., 399., 400., 402., 403., 404., 406., 409., 411., 415., 417., 418., 419., 424., 425., 428., 429., 430., 431., 433., 435., 437., 449., 450., 453., 458., 461., 462., 470., 479., 480., 488., 489., 493., 497., 498., 499., 507., 508., 509., 511., 519., 539., 540., 544., 546., 547., 623., 624., 628., 629., 630., 639., 640., 700., 858., 887., 925., 1083., 1149., 1233., 1268., 1272., 1274., 1282., 1290., 1297. és az 1302. kodon helyén található, a kodonok 15.51%-át érintve. Az ilyen fajta nonsense mutáció a kodonok 15.36%-át érinti. Összetételük szerint 64 (31.68%) glutaminsavat, 43 (21.29%) lizint, 27 (13.37%) glicint, 21 (10.4%) glutamint, 15 (7.43%) szerint, 12 (5.94%) arginint, 8 (3.96%) tirozint, 4-4 (1.98%) triptofánt és leucint, 2 (0.99%) ciszteint és 1-1 (0.5%) stop- és startkodont, ezzel az összes kodon 4.92%, 3.3%, 2.07%, 1.61%, 1.15%, 0.92%, 0.61%, 0.31%, 0.31%, 0.15% és 0.15%-át képviselve. A többi kodonnál mindössze egy darab bázis mutációjával a szekvenciában nem jelentkezhet nonsense mutáció.

A KUTATÁS DISZKUSSZIÓJA

A kapott eredmények rávilágítanak arra, hogy a gén rengeteg lehetséges mutációval rendelkezik, amelyeknek csak kizárólag egy töredéke szinonim mutáció, így nagy valószínűséget adva a keletkező protein szerkezetének megváltozására. Különös szerepet játszik egy-egy elváltozás keletkezésében az a 210 bázismutáció, amely nonsense mutációt idézhet elő, ugyanis ezek mutációja a fehérje hosszát vagy drasztikusan lerövidíti, és a fehérjeszintézis idő előtt leáll, vagy ellenkezőleg, meghosszabbítja, ugyanis stopkodon mutációja következtében a fehérjeszintézis nem áll le, vagy a fehérjeszintézis elkezdését akadályozza meg a startkodon mutációjával. A bázisok és a kodonok összetételét ismerve következtetni lehet arra, hogy a mutáció melyik aminosavnál, vagy a szekvenciát figyelve melyik kodonnál vagy bázisnál jelentkezhet, ezzel kiszámíthatóbbá téve az elváltozások mechanizmusait.

A kutatás során felhasznált információk többszörösen is ellenőrizve lettek. A génszekvencia standardizált változata több génbázisban is elérhető (Ensembl, National Center for Biotechnology Information, UniProt), amely szerverek által feltüntetett génszekvenciák között nem található eltérés.

ÖSSZEFOGLALÓ

A megközelítőleg 8.35kb hosszúságú DSPP-gén elsősorban a fogászatban jelentős gén. Az általa termelt dentin sialophosphoprotein modifikáción esik át, és két kisebb egységgé válik szét, melyek a dentin mineralizációját segítik. Mutációjakor dentinogenesis imperfecta léphet fel, mely a dentint érintő kóros elváltozás. Következtében a dentin szervesanyag-tartalma kritikusan lecsökken, ami maga a dentin minőségi romlásához vezet. A kutatás egy saját fejlesztésű szoftverrel történt, amellyel elsősorban logikai és kombinatorikai módszereket alkalmazva a gén proteinkódoló szekvenciája összes lehetséges mutációjának előfordulását lehet elemezni. A kutatás eredményeként arra lehet következtetni, hogy a génnek 1.5026×10^{2730} pontmutációja van, amelyből 7.2409×10^{714} szinonim. A mutáció leggyakrabban adenint érint (1457 helyen), legkisebb valószínűséggel pedig timint (597 helyen). A kodonok közül legnagyobb valószínűséggel a szerint kódoló kodon mutálódik (542 helyen, 41.63%-ot adva) valamint nála jelentkezhet a legtöbb szinonim mutáció (2710 mutáció, 71.28%-ot adva), legkevésbé valószínű pedig, hogy a stopkodon mutálódik (csak 1 helyen, 0.08%-ot képviselve), legkevésbé szinonim mutációval pedig a triptofánt és a metionint kódoló kodonok rendelkeznek (mindkét esetben 0). Emellett összesen

210 nitrogénalapú bázis és 202 olyan kodon van, amelynél egy mutáció elég nonsense mutáció kialakításához, ebből egy a stopkodon, egy a startkodon, a maradék 200 ilyen kodon pedig elszórtan található meg a szekvencián.

IRODALOM

- BUDAKOV, Pavle 2011. Patologija. Medicinski fakultet Novi Sad, Novi Sad.
- DEÁK Veronika 2014. Általános genetika. Typotex Elektronikus Kiadó Kft, Budapest.
- European Bioinformatics Institute (EMBL-EBI), SIB Swiss Institute of Bioinformatics, Protein Information Resource (PIR): UniProt. URL: <https://www.uniprot.org/> (Letöltés: 2022. 02. 11.)
- European Molecular Biology Laboratory's European Bioinformatics Institute: Ensembl. URL: <https://www.ensembl.org/> (Letöltés: 2022. 02. 11.)
- HUGO Gene Nomenclature Committee: Gene Names. URL: <https://www.genenames.org/> (Letöltés: 2022. 02. 23.)
- McKusick-Nathans Institute of Genetic Medicine, Johns Hopkins University School of Medicine: OMIM® – Online Mendelian Inheritance in Man. URL: <https://omim.org/> (Letöltés: 2022. 02. 24.)
- National Library of Medicine: National Center for Biotechnology. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/> (Letöltés: 2022. 02. 24.)
- POPIĆ-PALJIĆ, Feodora 2016. Humana genetika. Medicinski fakultet Novi Sad, Novi Sad.
- TURNPENNY, Peter – ELLARD Sian 2009. Emerijevi osnovi medicinske genetike. Ford. Novaković, Ivana; Vapa, Ljiljana. Data Status, Beograd.
- U. S. National Library of Medicine: Medline Plus. URL: <https://medlineplus.gov/> (Letöltés: 2022. 02. 24.)

E számunk támogatói: a Tartományi Művelődési,
Tájékoztatási és Vallásügyi Titkárság és a Magyar Nemzeti Tanács

